

Ιωάννη Ν. Μαρκά
πτυχιούχου θεολογίας Α.Π.Θ. (Μ. Th.)

Ο ΟΡΟΣ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ»
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

Σηλυβρίας τόν γόνον
καί Ἐώας τό καύχημα,
τῆς Ὁρθοδοξίας τόν Στύλον
καί Αἰγίνης τό ἔρεισμα,
Νεκτάριον ὑμνήσωμεν πιστοί,
ὡς νέκταρ γάρ ἀνέβλυσεν ἡμῖν,
ἐκ πηγῶν τοῦ Σωτηρίου ἀρτιφανῶς
ἀρδεῦον τούς κραυγάζοντας.
Δόξα τῷ σέ δοξάσαντι Χριστῷ,
δόξα τῷ σέ θαυμαστώσαντι,
δόξα τῷ ἐν ἐσχάτοις τοῖς καιροῖς
λαμπρῶς Σέ ἀγιάσαντι.

Σηλυβρίας τόν γόνον
καί Αἰγίνης τόν ἔφορον,
τὸν ἐσχάτοις χρόνοις φανέντα,
ἀρετῆς φίλον γνήσιον,
Νεκτάριον τιμήσωμεν πιστοί,
ὡς ἔνθεον θεράποντα Χριστοῦ·
ἀναβλύζεις γάρ ἰάσεις παντοδαπὰς,
τοῖς εὐλαβῶς κραυγάζουσι·
δόξα τῷ σέ δοξάσαντι Χριστῷ,
δόξα τῷ σέ θαυμαστώσαντι,
δόξα τῷ ἐνεργοῦντι διὰ σοῦ,
πᾶσιν ἰάματα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πίνακας βραχυγραφιών.....	9
Προλογικό σημείωμα.....	11
Πρόλογος.....	13
Εισαγωγή.....	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1. Ο άγιος Νεκτάριος ως διδάσκαλος της αγάπης...
.....31
2. Ο άγιος Νεκτάριος αντιμέτωπος με τις
εκκλησιολογικές προκλήσεις της εποχής του.....
.....38

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΙΑΣ, ΑΓΙΑΣ, ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

1. Η έννοια της Εκκλησίας εξ επόψεως Ορθοδόξου 45
2. Σκοπός και έργο της Εκκλησίας 51
3. Ιεραρχική δομή της Εκκλησίας 55
4. Το πολίτευμα της Εκκλησίας, όπως εκφράζεται μέσα από το συνοδικό σύστημα.....65
5. Η ενότητα στον χώρο της Εκκλησίας, ως μία αγιοπνευματική κατάσταση.....71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΠΕΡΙ «ΟΡΑΤΗΣ» ΚΑΙ «ΑΟΡΑΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ»

1. Η σωτηριολογική σημασία της «ορατής Εκκλησίας», με βάση την Ορθόδοξη Παράδοση.. 77
2. Η θέση των Προτεσταντών περί «αόρατης Εκκλησίας» και η ποιμαντική αντιμετώπισή της από τον άγιο Νεκτάριο.....85

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟ – ΙΣΤΟΡΙΚΟΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. Το έμπρακτο ενδιαφέρον του αγίου Νεκταρίου για την «Δυτική Εκκλησία». Ιστορική προσέγγιση των δύο Εκκλησιών.
  - α) Η προπαρασκευή του παπικού Πρωτείου πριν το Σχίσμα.....95
  - β) Η εποχή του Μεγάλου Φωτίου.
    - Ο Μέγας Φώτιος, persona non gratta για τους Λατίνους.....110
    - Ερμηνεία του αγίου Νεκταρίου για την αντιπάθεια των Λατίνων στο πρόσωπο του Φωτίου.....120
  - γ) Η οριστική ρήξη των δύο τοπικών Εκκλησιών..
.....123
2. Το Πρωτείο εξουσίας, ως βασικό αίτιο του υφισταμένου Σχίσματος μεταξύ των «αδελφών» Εκκλησιών.....130
3. Ο άγιος Νεκτάριος αποδομεί εκ βάθρων το εκκλησιολογικό θεμέλιο των Ρωμαιοκαθολικών.
.....135

4. Κριτική του αγίου Νεκταρίου ως προς το Πρωτείο εξουσίας του Πάπα.....138
5. Τελικά πορίσματα του αγίου Νεκταρίου περί των ορίων της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας και περί της θέσεως της «Δυτικής Εκκλησίας».....146

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΕΤΕΡΟΔΟΞΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

1. Αγάπη προς τους ετεροδόξους, με διατήρηση της Ορθοδόξου συνειδήσεως.....155
2. Ο πραγματικά ανεξίθρησκος Χριστιανός.....168

Επίλογος.....173

Περίληψη.....181

Abstract.....183

Πηγές-Βιβλιογραφία.....185

ΠΙΝΑΚΑΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΩΝ

Α.Π.Θ. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ε.Κ.Π.Α. Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

P. G. *Patrologiae Cursus Completus, series Graeca*, εκδ. J. P. Migne, τ. 1-161, Παρίσι, 1857-1866

βλ. βλέπε

μ. Χ. μετά Χριστόν

πρβλ. παράβαλε

Π. Δ. Παλαιά Διαθήκη

ό. π. όπως προηγουμένως

Κ. Δ. Καινή Διαθήκη

σχετ. σχετικώς-ά

εκδ. εκδόσεις

τ. ή τόμ. τόμος

σελ.	σελίδα-ες
Μθ.	κατά Ματθαίον Ευαγγέλιο
Μκ.	κατά Μάρκον Ευαγγέλιο
Λκ.	κατά Λουκάν Ευαγγέλιο
Ιω.	κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο
Πρξ.	Πράξεις Αποστολών
Ρωμ.	προς Ρωμαίους επιστολή
Α' Κορ.	προς Κορινθίους Α' επιστολή
Εφ.	προς Εφεσσίους επιστολή
Α' Πέτρ.	καθολική επιστολή Πέτρου Α'
Γαλ.	προς Γαλάτας επιστολή

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η ανά χείρας μελέτη, που φέρει τον τίτλο «Ο ΟΡΟΣ “ΕΚΚΛΗΣΙΑ” ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ», εκπονήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών (Μ.Π.Σ.) του Τομέα Δογματικής / Τμήματος Θεολογίας του Α.Π.Θ. , υπό την επίβλεψη και καθοδήγηση του καθηγητού της Δογματικής, Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη. Η έρευνα και συγγραφή του έργου διήρκησε περί τα τρία έτη, καθότι ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2015 και ολοκληρώθηκε στις 21 Δεκεμβρίου 2018, όταν και αξιολογήθηκε από την αρμόδια Τριμελή Επιτροπή και βαθμολογήθηκε με «Άριστα» (10).

Η επιλογή του εν λόγω εκκλησιολογικού θέματος υπήρξε απολύτως συνυφασμένη με τη σύγχρονη εκκλησιαστική και θεολογική επικαιρότητα. Και τούτο διότι την Πεντηκοστή του 2016 διεξήχθη η λεγόμενη «Αγία και Μεγάλη Σύνοδος» του Κολυμπαρίου, όπου για πρώτη φορά προβλήθηκε συνοδικά μία «νέα Εκκλησιολογία», εξόχως προβληματική εξ επόψεως Ορθοδόξου, από τη στιγμή που προεξέτεινε τα όρια της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας και προς την πλευρά των ετεροδόξων Εκκλησιών,

αναγνωρίζοντάς τους το «δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού», άρα εκκλησιαστικής υπάρξεως.

Έχοντας λοιπόν διεκπεραιώσει ευδοκίμως την παρούσα μελέτη, θα ήθελα να τονίσω ιδιαίτερος δύο κομβικά σημεία που οφείλει να προσέξει κανείς σ' αυτήν. Το πρώτο ασφαλώς είναι η Ορθόδοξη εκκλησιολογική συμβολή του αγίου Νεκταρίου, η οποία στην εποχή μας καθίσταται πιο επίκαιρη από ποτέ, και το δεύτερο η εκκλησιολογική εκτροπή του «Πρωτείου εξουσίας», που αναδεικνύει επισταμένως στα έργα του ο άγιος, ως διασπαστικού παράγοντα και πρωτογενούς αιτίου αυτής της εκτροπής στον εκκλησιαστικό χώρο από τον 2^ο αιώνα μέχρι και σήμερα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην εποχή της Οικουμενικής Κινήσεως, το ζητούμενο της ενότητας του πολύ-διηρημένου χριστιανικού κόσμου συσχετίζεται με το φιλόδοξο εγχείρημα της αναδόμησης της Εκκλησίας. Η σχέση αυτή εκπορεύεται από το προτεσταντικό υπόβαθρο της Οικουμενικής Κινήσεως, που δικαιολογεί «άχρι καιρού» τον κατακερματισμό των Χριστιανών σε ποικίλα είδη «Εκκλησιών», αφού –όπως πολύ εύστοχα είχε ερμηνεύσει την θεώρηση αυτή ο Αμερικανός ιερομόναχος π. Σεραφείμ Ρόουζ- η Εκκλησία του Χριστού δεν υπάρχει, κανείς δεν κατέχει την αλήθεια, η Εκκλησία οικοδομείται μόλις τώρα!

Αυτή την εσχατολογική, κάτω από την προτεσταντική διόπτρα, εκκλησιολογική τάση, οι Ορθόδοξοι θεολόγοι που εμπλέκονται στην Οικουμενική Κίνηση, όχι μόνο δεν την απορρίπτουν ασυζητητί αλλά την ασπάζονται πλήρως, διότι θεωρούν πως στην μακραίωνη ιστορία της Εκκλησίας μας δεν υπάρχει ακριβής ορισμός του όρου «Εκκλησία». Υποστηρίζουν χαρακτηριστικά πως ούτε η Αγία Γραφή, ούτε οι Άγιοι Πατέρες προσπάθησαν ποτέ να δώσουν έναν ακριβή και συστηματικό ορισμό για το τί είναι η ουσία της Εκκλησίας. Συνακόλουθα δέ ισχυρίζονται ότι ουδείς γνωρίζει που βρίσκονται

οντολογικώς τα όρια της Εκκλησίας, ει μη μόνον ο Θεός, διότι η Εκκλησία είναι «Μυστήριο», το οποίο οι άνθρωποι δεν δύνανται να ερμηνεύσουν. Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως, αμφισβητώντας δηλαδή τον οντολογικό προσδιορισμό του όρου «Εκκλησία», εγείρουν μείζον εκκλησιολογικό ζήτημα, συστρατευόμενοι ουσιαστικά μετά των οπαδών της προτεσταντικής διδασκαλίας περί «αοράτου Εκκλησίας» και «μελλοντικής φανερώσεως της ορατής της πλευράς».

Στα πλαίσια μάλιστα ενίσχυσης και ανατροφοδότησης αυτών των ρευστών εκκλησιολογικών επιχειρημάτων που διακινούνται, ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως η πλευρά αυτών των Ορθοδόξων θεολόγων συχνά επιχειρεί να εμπλέξει στο δημόσιο θεολογικό διάλογο και τα ονόματα ορισμένων (μετριοπαθών τρόπον τινά) σύγχρονων αγίων του περασμένου κυρίως αιώνα. Η σκοπιμότητα μιας τέτοιας ενέργειας εκ μέρους των υπέρμαχων της απόψεως περί «ασαφών ορίων της Εκκλησίας», υποδηλώνει σαφώς την εξύφανση ενός «νεοπατερικού» μανδύα, που θα προσφέρει την απαιτούμενη κάλυψη στον επιχειρούμενο προτεσταντικό εμβολιασμό της Ορθοδόξου Εκκλησιολογίας.

Όπως είναι εύλογο σ' αυτές τις περιπτώσεις, όσο πιο τρανταχτά τα ονόματα, τόσο πιο πειστική και η επιχειρηματολογία. Έτσι, δεν προξενεί καμμία έκπληξη το γεγονός πως ένα από τα μεγαλύτερα ονόματα που ξεχωρίζουν σ' αυτήν την ιδιότυπη «νεοπατερική» λίστα, μεταξύ αρκετών άλλων αγίων μορφών του περασμένου αιώνα, είναι και του αγίου Νεκταρίου, Επισκόπου Πενταπόλεως. Ενός όντως πολύ μεγάλου αγίου Πατρός, με άρτια θεολογική συγκρότηση, στον οποίο μολαταύτα ανατρέχουν και απευθύνονται συχνά-πυκνά οι γνωστοί μεταπατερικοί κύκλοι, κυρίως εξαιτίας του γεγονότος ότι σε αρκετές του θεολογικές μελέτες φέρεται ο άγιος να αποδίδει τον όρο «Εκκλησία» στον Ρωμαιοκαθολικισμό, άρα να συμβάλλει θεολογικώς, κατ' αυτούς τους κύκλους, στην διεύρυνση του εκκλησιολογικού φάσματος.

Το κριτικό ερώτημα όμως που αυτομάτως ανακύπτει εδώ είναι το εξής:

- Η φερόμενη απόδοση του όρου «Εκκλησία» στον Ρωμαιοκαθολικισμό, εκ μέρους του αγίου Νεκταρίου, άραγε αποσκοπεί στην αναγνώριση εκκλησιαστικής (χαρισματικής και μυστηριακής) οντολογίας σ' αυτό το θρησκευτικό καθίδρυμα ή αποτελεί ενδεχομένως μία απλή εκφραστική-περιγραφική χρήση του όρου, κατά

τρόπο τεχνικό (terminus technicus), διατηρώντας την καθολική δογματική συνείδηση των Πατέρων της Ανατολής μετά το Σχίσμα (consensus patrum) ότι ο Ρωμαιοκαθολικισμός έχει εξέλθει οντολογικώς πέραν των ορίων της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, και ως εκ τούτου, όχι μόνο δεν λογίζεται ως Εκκλησία, αλλά λογίζεται ως αίρεση;

Στο ανωτέρω κριτικό ερώτημα (και όχι μόνο), που διαιρείται σε δύο σκέλη, θα κληθεί να απαντήσει η ανά χειράς μελέτη. Εκ των πραγμάτων δηλαδή, θα επιχειρηθεί να ερευνηθεί αναλυτικά η πραγματική οπτική που είχε ο άγιος Νεκτάριος για την Εκκλησία και τα όρια της, μέσα από ενδελεχή έρευνα που προκύπτει αποκλειστικά από το πλούσιο υλικό των μελετών του. Ουσιαστικά, θα επιχειρηθεί να απαντηθεί εάν ο άγιος κινούνταν εκκλησιολογικά στο πνεύμα της αυθεντικής Πατερικής Παραδόσεως ή στο πνεύμα ενός μεταπατερικού ιδεολογικού ρεύματος, που στα θεμέλιά του προβάλλει τις πτυχές της νεωτερικότητας και του μοντερνισμού, οι οποίες κατ' άμφω και κατ' επέκτασιν οδηγούν σ' ένα δογματικό μινιμαλισμό, και εν τέλει στη σχετικοποίηση της Εκκλησιολογίας.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί πως βιβλιογραφικά, σε αρκετές ακαδημαϊκές εργασίες υπάρχουν διάσπαρτες αναφορές για τις εκκλησιολογικές προσεγγίσεις του αγίου. Μία μάλιστα εξ αυτών, η διδακτορική διατριβή της κ. Κασκανιώτη Βλασίας, με θέμα: «*Εκκλησία, σχίσμα και αίρεση κατά τον άγιο Νεκτάριο*», φαίνεται να προσομοιάζει θεματολογικά ως προς το αντικείμενο έρευνας της παρούσας μελέτης. Κατά την προσωπική μας όμως εκτίμηση και με όλο το σεβασμό, θεωρούμε πως η ανά χείρας μελέτη ασχολείται περισσότερο *ad hoc* με την Εκκλησιολογία του αγίου Νεκταρίου, εστιάζοντας στον πυρήνα της θεολογικής και εκκλησιολογικής σκέψης του αγίου, και δεν περιορίζεται απλώς στην γενικόλογη ιστορική περιγραφή και καταγραφή διάσπαρτων όρων, ορισμών και τοποθετήσεων του αγίου, που βρίσκονται μέσα στο πλήθος των έργων του.

Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η μεταπτυχιακή αυτή μελέτη ερευνά και παρακολουθεί τα θεολογικά κριτήρια που παραθέτει στο σύνολο των εκκλησιολογικών μελετών του ο άγιος, τα οποία αποτελούν ερμηνευτικά κλειδιά της εκκλησιολογικής του σκέψης. Η δέ κατανόηση των θεολογικών κριτηρίων του αγίου, εκ μέρους του

αναγνώστη και μελετητή, αυτομάτως καθιστά καταληπτή την αποκωδικοποίηση του όρου «Εκκλησία» κατά τον άγιο Νεκτάριο.

Ως εκ τούτου, ευελπιστούμε η παρούσα μελέτη να καλύψει κατά το δυνατόν οποιαδήποτε έλλειψη υπάρχει γύρω από το αυθεντικό εκκλησιολογικό φρόνημα που είχε ο μεγάλος αυτός άγιος του περασμένου αιώνα μας και να συμβάλει επιστημονικά στην αποκατάσταση και ανάδειξη της αληθινής εκκλησιολογικής του ταυτότητας και συνειδήσεως.

Με την ολοκλήρωση αυτού του προλογικού σημειώματος, θα ήθελα από τη θέση αυτή να απευθύνω θερμές ευχαριστίες στον σύμβουλο καθηγητή και δάσκαλό μου, κ. Δημήτριο Τσελεγγίδη, όχι μόνο για την συνεργασία που είχαμε στα πλαίσια της παρούσας μελέτης, αλλά κυρίως για μία πορεία μαθητείας που είχα και έχω κοντά του άνω των δέκα ετών.

Ανάλογες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω και στους δύο άλλους καθηγητές με τους οποίους συνεργάστηκα στα πλαίσια του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού προγράμματος, τον κ. Λάμπρο Σιάσο, τον οποίο ευχαριστώ για τα σπουδαία μαθήματα φιλοσοφίας που

παρακολούθησα, και τον κ. Ιωάννη Κουρεμπελέ, του οποίου τα μαθήματα δογματικής αποτέλεσαν ένα χρήσιμο εφόδιο.

Επίσης, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, για την ανοχή που έδειξε όσο διάστημα εργαζόμουν για αυτή την μελέτη και για την στήριξη που μου παρείχε με κάθε τρόπο.

Τέλος, επιθυμώ να εκδηλώσω τον απεριόριστο σεβασμό μου, στον μεγάλο σύγχρονο θεοφόρο Πατέρα της Εκκλησίας μας, τον άγιο Νεκτάριο τον θαυματουργό, στο θεολογικό έργο του οποίου βασίστηκα. Η εντρύφησή μου στο συγγραφικό του έργο, με έκανε να γνωρίσω ακριβέστερα το μέγεθος της προσωπικότητάς του, αφού ο άγιος Νεκτάριος για τους περισσότερους πιστούς είναι γνωστός μόνον ως θαυματουργός άγιος, με συνέπεια να αδικείται κατάφορα η εικόνα του αγίου ως μεγάλου διδασκάλου της θεολογίας.

Έχοντας λοιπόν οδοδείκτη και φάρο αυτόν τον μεγάλο συνεχιστή της Πατερικής και Κολλυβαδικής Παραδόσεως, συνέγραψα την παρούσα μελέτη, παρακαλώντας προσευχητικά σε κάθε βήμα αυτής της εργασίας τον άγιο Νεκτάριο να με βοηθήσει, για να μπορέσω να φέρω εις

πέρας κατά τον καλύτερο τρόπο το πραγματοποιούμενο θέμα αυτής της μελέτης.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το μήνυμα της Α' Βατικανής Συνόδου, όπως εκφράστηκε με την Εγκύκλιο του Πάπα Λέοντα του ΙΓ', που εκδόθηκε το 1894 με τίτλο: «*Praeclara gratulationis*», ουσιαστικά ήταν ένα προσκλητήριο «*προς τους ηγεμόνας και λαούς της οικουμένης*» για να ενωθούν με την «Αγία Έδρα». Αποδέκτης αυτού του μηνύματος ήταν ασφαλώς και η Ορθόδοξη Καθολική Εκκλησία, η οποία καλούνταν με όρους Ουνίας να διατηρήσει την λατρευτική της γλώσσα, τα λειτουργικά ήθη και έθιμά της και τις διάφορες παραδόσεις της, αρκεί να αναγνωρίσει ως κεφαλή της Εκκλησίας τον Πάπα¹. Ιστορικά, αυτή είναι η πρώτη φορά που ξεκάθαρα σε μία παπική Εγκύκλιο εισάγεται η εκκλησιολογική θεωρία της «*ποικιλίας εν τη ενότητα*» ως προαπαιτούμενο για την χριστιανική ενότητα, θεωρία η οποία στα κατοπινά χρόνια υιοθετήθηκε και αποτέλεσε ένα από τα βασικά εκκλησιολογικά θεμέλια της λεγόμενης Οικουμενικής Κινήσεως.

---

¹ Συγκεκριμένα, «*δι' αναγνωρίσεως αυτοῦ ὡς ἄκρου ἀρχιερέως καὶ ὑπερτάτου πνευματικοῦ τε καὶ κοσμικοῦ ἄρχοντος τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ μόνου ἀντιπροσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πάσης χάριτος διανομέως*». Βλ., Ιωάννου Καρμίρη, *Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία*, τόμ. Β', σελ. 1016-1032.

Ο άγιος Νεκτάριος, εξ αφορμής των παπικών Εγκυκλίων που αποστέλλονται ανά την οικουμένη, αλλά και των προδορικών ανοιγμάτων που επιχειρεί το Οικουμενικό Πατριαρχείο με τις περίφημες Εγκυκλίους του 1902 και 1904 προς τις «αναδενδράδες του χριστιανισμού», ήτοι τις ποικιλώνυμες εκκλησίες του Προτεσταντισμού, ευρισκόμενος σε εγρήγορση αντιλαμβάνεται πως η Εκκλησία εισέρχεται σε μία εποχή, όπου ακόμα κι αυτό το ίδιο της το όνομα σχετικοποιείται και αρχίζει να τίθεται προς διαπραγμάτευση. Έτσι, δεν περνά καθόλου απαρατήρητο στα μάτια κάθε πεπειραμένου ερευνητή ότι στη συγγραφή σχεδόν της πλειοψηφίας των θεολογικών του έργων, ο άγιος δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στο εκκλησιολογικό κομμάτι, προφανώς διότι ο ίδιος αισθάνεται πως χρέος ενός Ορθοδόξου διδασκάλου, την κρίσιμη εκείνη περίοδο, είναι να αποκαθάρει επιστημονικά το όνομα της Εκκλησίας, μεταδίδοντας και οριοθετώντας την πραγματική ταυτότητά της.

Αυτό το καθεστώς εγρήγορσης που διακατείχε τον άγιο Νεκτάριο ήταν και το κυριότερο χαρακτηριστικό στοιχείο της προσωπικότητάς του, ως διδασκάλου και ποιμένα της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Διότι, όπως μαρτυρεί αδιάψευστα

ο βίος του, ποτέ και σε κανένα σημείο της διδασκαλικής και ποιμαντικής του δράσεως δεν αδιαφόρησε για θέματα εκκλησιαστικής επικαιρότητας και ιδιαίτερα για εκείνα που αφορούσαν τις σχέσεις ανάμεσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία και τις ετερόδοξες «Εκκλησίες» της Δύσεως. Αλλά αντιθέτως, με αίσθημα πραγματικής ποιμαντικής ευθύνης, επί μονίμου βάσεως ενδιαφερόταν ιδιαίζόντως για την τύχη τόσο αυτών των χριστιανικών κοινοτήτων, όσο και των ετεροδόξων χριστιανών που τις απαρτίζουν, γεγονός δέ που αποδεικνύεται από τη συχνή επικοινωνία που είχε μαζί τους δι' αλληλογραφίας. Είτε αυτοί ήσαν Ρωμαιοκαθολικοί, είτε Παλαιοκαθολικοί, είτε Αγγλικοί, είτε ακόμη και Ελληνόρυθμοι-Ουνίτες.

Η εντυπωσιακή αυτή εξωστρεφής στάση του αγίου Νεκταρίου απέναντι στους ετερόδοξους χριστιανούς αποτελεί την καλύτερη επιβεβαίωση ότι ο άγιος σε καμμία περίπτωση δεν υπήρξε διστακτικός ή φοβικός στο να διαλεχθεί μαζί τους. Αντιθέτως, ο άγιος ήταν εκείνος που επιδίωκε συνειδητά και σκόπιμα τον συγκεκριμένο διάλογο, πάντοτε όμως μέσα στα πλαίσια της Πατερικής Παράδοσης και κάτω από συγκεκριμένους όρους και προϋποθέσεις. Αυτό το τελευταίο σημαίνει ότι ναι μεν ουδέποτε υπήρξε διστακτικός ή φοβικός απέναντι στο

διάλογο με τους ετεροδόξους, παράλληλα όμως υπήρξε κυριολεκτικά ανυποχώρητος ως προς την απερίτμητη παρουσίαση της δογματικής διδασκαλίας της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Και πράγματι, όπως εκ του ασφαλούς και εκ του αποτελέσματος μπορούμε να συμπεράνουμε, όλα αυτά τα ανοίγματα διαλόγου που επιχειρούσε κατά καιρούς ο άγιος Νεκτάριος προς τους ετεροδόξους χριστιανούς της Δύσεως, δεν είχαν την αύρα μιας εκκοσμικευμένης προσέγγισης, στην οποία κυριαρχούν έντονα τα στοιχεία της διπλωματίας και των άσκοπων φιλοφρονήσεων, αλλά είχαν τα στοιχεία μιας αυθεντικής ιεραποστολής και επανακατήχησης. Και τούτο εκ μέρους του συνέβαινε συνειδητά επειδή απλούστατα διατηρούσε πλήρη συναίσθηση δύο πολύ σημαντικών παραμέτρων:

α) πως απευθύνεται σε ανθρώπους που βρίσκονται οντολογικώς έξωθεν των ορίων της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, και

β) πως ο ίδιος, ως εντεταλμένος ποιμένας της Εκκλησίας του Χριστού, όφειλε με τη Χάρη του Θεού και στο μέτρο των δυνατοτήτων του να ενεργήσει θεραπευτικά για την σωτηρία ακόμη κι αυτών των ξεστρατισμένων ανθρώπων.

Απέναντι επομένως στα απολωλότα πρόβατα της Ευρώπης, όχι μόνο δεν αδιαφόρησε, αλλά με πραγματικά ανύσταχτο ποιμαντικό ενδιαφέρον επιχειρούσε να κάνει γνωστές τις βασικές αρχές της Ορθοδόξου διδασκαλίας. Έτσι, συχνά αναλάμβανε με ευγένεια και διάκριση κάποιες ιδιαίτερες πρωτοβουλίες, οι οποίες βοηθούσαν πρακτικά στην υπενθύμιση βασικών όρων της χριστιανικής πίστεως και ζωής εξ επόψεως Ορθοδόξου. Μία μάλιστα εξ αυτών των ενεργειών ήταν η αποστολή εκδοθέντων έργων του, κυρίως σε διάφορους επικεφαλείς χριστιανικών κοινοτήτων στην Δύση, με προφανή σκοπό να τους παρακινήσει στην εντρύφηση της αυθεντικής Πατερικής θεολογίας.

Όλες αυτές λοιπόν οι υποδειγματικές κινήσεις του αγίου Νεκταρίου απέναντι στους ετερόδοξους χριστιανούς του Δυτικού κόσμου, και κυρίως η ποιμαντική προσπάθεια της εκκλησιολογικής οριοθέτησης που κατέβαλε ο άγιος, τόσο προς τους «εγγύς», όσο και προς τους «μακράν», αφουγκραζόμενος (όπως προαναφέραμε) τα ανησυχητικά μηνύματα της εποχής του, θα αποτελέσουν το βασικό αντικείμενο έρευνας της παρούσας μεταπτυχιακής μελέτης.

Εν ολίγοις και εν προκειμένω, στις σελίδες που ακολουθούν, θα επιχειρηθεί να παρουσιαστεί η ακριβής θέση και ερμηνεία που εξέφρασε ο άγιος Νεκτάριος, Επίσκοπος Πενταπόλεως, όπως αυτή τεκμαίρεται μέσα από το πλήθος των θεολογικών του έργων, σχετικά με τον όρο «Εκκλησία» και ειδικότερα σχετικά με τα οντολογικά όρια της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, που ομολογούμε στο Σύμβολο της Πίστεως.

Πρακτικά αυτό θα συμβεί μέσα από μία ανάπτυξη πέντε κεφαλαίων, όπου άμεσος στόχος είναι να αναδειχθεί συστηματικά και διεξοδικά η αυθεντική εκκλησιολογική συνείδηση του αγίου.

Πιο συγκεκριμένα:

Στο «Κεφάλαιο Α'» θα παρουσιαστεί γενικότερα η εκκλησιολογική συμβολή του αγίου Νεκταρίου στη νεότερη εκκλησιαστική ιστορία. Θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά στο έργο του, ως διδασκάλου της χριστιανικής αγάπης και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισε τις εκκλησιολογικές προκλήσεις της εποχής του.

Στο «Κεφάλαιο Β'» θα αναλυθεί η ταυτότητα της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, πάντα

κατά τον άγιο Νεκτάριο. Θα αποδοθεί η έννοια της Εκκλησίας εξ επόψεως Ορθοδόξου, ο σκοπός και το έργο της, η ιεραρχική δομή της και το πολίτευμά της, όπως αυτό εκφράζεται μέσα από το συνοδικό σύστημα. Επίσης, θα γίνει αναφορά στην ενότητα που πρέπει να υπάρχει στο χώρο της Εκκλησίας, ως καρπός και αποτέλεσμα της αγιοπνευματικής ζωής εντός της.

Στο «Κεφάλαιο Γ'» θα ξεκαθαριστούν οι όροι περί «ορατής» και «αοράτου Εκκλησίας». Θα δοθεί έμφαση στη σωτηριολογική σημασία που έχει για τους Ορθοδόξους η έννοια της «ορατής Εκκλησίας» και ακολούθως θα αναπτυχθεί η ποιμαντική αντιμετώπιση που επέδειξε ο άγιος απέναντι στη διδασκαλία που διακινούν οι Προτεστάντες περί «αοράτου Εκκλησίας», άνευ –επί του παρόντος- της ορατής της διαστάσεως.

Στο «Κεφάλαιο Δ'» θα ερευνηθούν τα όρια της Εκκλησίας σε σχέση με τον Ρωμαιοκαθολικισμό, τον οποίο ο άγιος αποκαλεί συνεχώς στα έργα του με τον όρο «Δυτική Εκκλησία». Θα επιχειρηθεί να προσεγγιστεί το ζήτημα των Εκκλησιών Ανατολής και Δύσης ιστορικοδογματικά. Εισαγωγικά θα παρουσιαστεί το έμπρακτο ενδιαφέρον του αγίου Νεκταρίου για την «Δυτική Εκκλησία». Κατόπιν, θα ακολουθηθεί υπό το

πρίσμα του η ιστορική διαδρομή κορυφαίων γεγονότων που οδήγησαν σταδιακά στο Σχίσμα των δύο Εκκλησιών, μέχρι την οριστική ρήξη που επήλθε στη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας. Ενδιάμεσα, θα γίνει μία ειδική αναφορά στην εποχή της πατριαρχείας του Μεγάλου Φωτίου και θα αναλυθεί και θα ερμηνευθεί, αφενός μεν ο λόγος για τον οποίο θεωρεί ο άγιος Νεκτάριος ότι ο Φώτιος έσωσε την Ορθοδοξία και τον Ελληνισμό από τον εκλατινισμό και την βέβαιη υποταγή στον Πάπα, αφετέρου δέ ο λόγος για τον οποίο ο Φώτιος είναι το πλέον μισητό πρόσωπο στην Δύση. Σε τελικό στάδιο θα παρουσιαστεί το βασικό αίτιο του Σχίσματος, που είναι το *Πρωτείο* εξουσίας που αξιώνουν οι Παπικοί, θα παρουσιαστεί η κριτική αποδόμηση του *Πρωτείου* από τον άγιο Νεκτάριο, και στο διά ταύτα, θα εκτεθούν τα οριστικά συμπεράσματά του σχετικά με την οριστική ρήξη ανάμεσα στις σχέσεις Ανατολής-Δύσης.

Στο «Κεφάλαιο Ε'» θα μελετηθεί η ποιμαντική στάση του αγίου Νεκταρίου απέναντι στους ετερόδοξους χριστιανούς, ως χρέος αυθεντικής χριστιανικής αγάπης. Θα ξεκαθαριστεί πως αυτή η αγάπη για να είναι ενεργή, θα πρέπει να μην παρουσιάζει έλλειμμα Ορθοδόξου δογματικής συνειδήσεως. Επιπλέον, θα αποσαφηνιστεί η

έννοια του πραγματικά ανεξίθρησκου ανθρώπου, μιας έννοιας εξόχως κακοποιημένης στη σημερινή εποχή.

Στον «Επίλογο» αυτής της μελέτης, θα παρουσιαστούν περιεκτικά και με σαφήνεια τα τελικά πορίσματα του αγίου Νεκταρίου, όπως προκύπτουν ουσιαστικά από κάθε ενότητα που προηγήθηκε, τα οποία εκτιμούμε πως αποτελούν ασφαλές βοήθημα και οδηγό στον κάθε ενδιαφερόμενο αναγνώστη-ερευνητή, σχετικά με την ορθή και ακριβή εκκλησιολογική ταυτότητά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Η ΕΚΚΛΗΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1. Ο άγιος Νεκτάριος ως διδάσκαλος της αγάπης

Ο πνευματικός ποιμήν πρέπει να είναι «κάτοχος τῶν θεολογικῶν γνώσεων μετ' ἐπιστήμης, ἤτοι με συντεταγμένας θεολογικὰς γνώσεις καὶ οὐχὶ συγκεχυμένας καὶ ἀσυντάκτους, ἃς προσέλαβεν ἐκ διαφόρων ἀναγνώσεων καὶ οὐχὶ ἐξ ἐπιστημονικῆς σπουδῆς καὶ μελέτης» ² . Επιπλέον, ο πνευματικός ποιμήν σε καμμία περίπτωση δεν πρέπει «νὰ στερηῆται εὐρείας παιδείας καὶ ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως», διότι (σε διαφορετική περίπτωση) «στερεῖται τῶν μέσων, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπιχειρημάτων, ὅπως ἀποκρούση καὶ ἀποστομίση τοὺς θρασεῖς ἀντιλέγοντας, καὶ διατρέχει τὸν κινδυνὸν νὰ ἀπολέση πολλοὺς ἐκ τοῦ πνευματικοῦ ποιμνίου του» ³ . Διαβάζοντας κανείς τις παραπάνω γραμμές, αντιλαμβάνεται εύκολα πως τα λόγια αυτά έχουνε βγει

---

² Αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 119-120.

³ Βλ., ό. π., σελ. 123.

από το στόμα ενός δασκάλου. Και ένας τέτοιος δάσκαλος, της θεολογικής πρωτίστως επιστήμης, ήταν αναμφισβήτητα ο άγιος Νεκτάριος, ο οποίος με πολύ ζήλο επιδόθηκε στη σπουδή αυτής της επιστήμης, όντας μάλιστα πτυχιούχος της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ⁴.

Αυτό το διδασκαλικό τάλαντο ήταν και το αμεταμέλητο χάρισμα που του δώρισε ο Θεός. Και με το διδασκαλικό αυτό χάρισμα ο άγιος Νεκτάριος διακόνησε την Εκκλησία, όχι απλώς και μόνο ως θεωρητικός ιεροκήρυκας, αλλά πρωτίστως και κυρίως με τη ζωή και τα έργα του. Μιμούμενος την ασκητική βιοτή των μεγάλων Αγίων Πατέρων, κατόρθωσε και ο ίδιος να συνενώσει στο πρόσωπό του δύο βασικές ιδιότητες που είχαν και εκείνοι. Εν πρώτοις, κατέστη αναντίρρητα ένα υπέρλαμπρο παράδειγμα αρετής, μία αγιώτατη φυσιογνωμία πλήρους αγάπης, ανεξικακίας και ταπεινώσεως. Ταυτόχρονα δέ

---

⁴ Βλ. σχετ. στην επίσημη ιστοσελίδα του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α. το κείμενο: «Ο Άγιος Νεκτάριος Απόφοιτος της Σχολής», στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.theol.uoa.gr/agios-nektarios.html>.

κατέστη πολυμαθής διδάσκαλος, πολυγράφοτατος συγγραφέας, λαμπρός απολογητής του χριστιανισμού⁵.

Το πλούσιο συγγραφικό του έργο, το πλήθος και η σπουδαιότητα των μελετών του ανέδειξε τον άγιο Νεκτάριο πασίγνωστο ως λόγιο και σοφό, όχι μόνο στην ελλαδική επικράτεια, αλλά κυριολεκτικώς στα πέρατα της οικουμένης. Μέσα σε αυτά τα έργα του ξεδιπλώνεται η μεγάλη πνευματική προσωπικότητά του, αφού πρόκειται για συγγράμματα που διαπνέονται, αφενός μεν από σφοδρή αγάπη για την Ορθοδοξία και δείχνουν τον πόθο του προς ενίσχυσή της και υπεράσπισή της έναντι των επιθέσεων των εχθρών της⁶, αφετέρου δέ από πνεύμα επιείκειας και συγκαταβάσεως προς την πραγματικότητα του κόσμου⁷.

Επομένως, ο άγιος Νεκτάριος εφάρμοζε ποιμαντικά την μέση οδό της διακρίσεως, που θέλει τον ποιμένα να ισορροπεί μεταξύ της ακρίβειας, όταν πρόκειται για δογματικά και θεολογικά ζητήματα, και της οικονομίας, όταν πρόκειται για την αντιμετώπιση και θεραπεία

---

⁵ Αγίου Νεκταρίου, *Αί Οικουμενικαί Σύνοδοι*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 8.

⁶ Βλ., ό. π., σελ. 14-15.

⁷ Βλ., ό. π., σελ. 16.

εφάρματων καταστάσεων του ποιμνίου του. Στην τελευταία περίπτωση, ο ασκητικός και αυστηρός με τον εαυτό του άγιος, αυτός που ζούσε ως πάροικος σε αυτόν τον κόσμο, ουδέποτε απαίτησε από το ποίμνιο του την ίδια αυστηρή ζωή, τουναντίον ως γνήσιος πνευματικός που ήταν «κατέβαινε» στο επίπεδο του ασθενούς, δεικνύοντας άμετρη αγάπη, συγκατάβαση και συγχωρητικότητα στην ανθρώπινη αδυναμία ⁸.

Η εναρμόνιση αυτή μεταξύ αγάπης και αυστηρότητας ήταν μία αγιοπνευματική κατάσταση, που φανέρωνε το υψηλό πνευματικό επίπεδο του αγίου ως εμπειρικού ποιμένα και διδασκάλου. Τηρώντας την ύψιστη αρετή της αγάπης, ο ίδιος διασφάλιζε εν Αγίω Πνεύματι το χάρισμα που του εδόθη, αφού δεν μεταβλήθηκε ποτέ σε «χαλκός ήχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον.» ⁹. Συγχρόνως δέ, η δεικνυόμενη αγαπητική συγκατάβαση και επιείκεια που έδειχνε, δεν σήμαινε ότι εγκατέλειπε την αυστηρή γραμμή της Παραδόσεως, απλώς επιβεβαίωνε το χρυσό πατερικό κανόνα, που θέλει τους αγίους να μισούν την αίρεση και την αμαρτία, αλλά να αγαπούν και να ενδιαφέρονται για τον πληγωμένο (από την αίρεση και

---

⁸ Βλ., ό. π., σελ. 20.

⁹ Α' Κορ. ιγ' 1.

αμαρτία) άνθρωπο. Υπήρξε ένας πραγματικός διδάσκαλος της αγάπης, που τήρησε απαρέγκλιτα τις δύο υψηλότερες ευαγγελικές εντολές, που έχουν μέσα τους την λέξη αγάπη: «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. αὕτη πρώτη ἐντολή καὶ δευτέρα ὁμοία, αὕτη· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. μείζων τούτων ἄλλη ἐντολή οὐκ ἔστι.»¹⁰ .

Αυτό το αγιογραφικό χωρίο είναι και το ερμηνευτικό κλειδί της θεολογίας του αγίου Νεκταρίου. Κι αυτό το πνεύμα θεολογίας, το θεανθρώπινο της Ορθοδοξίας και της Ορθοπραξίας, θέλησε ο ίδιος να μεταδώσει στους μαθητές του, ειδικότερα δέ στους σπουδαστές της Ριζαρείου Σχολής, στα χρόνια που αυτός διηύθυνε τη Σχολή. Ο ζήλος του για την ιερά Παράδοση ήταν σαφώς κατ' επίγνωσιν¹¹ , και χαρακτηριστικό παράδειγμα που το

---

¹⁰ Μκ. ιβ' 30-31.

¹¹ Ο κατ' επίγνωσιν ζήλος του αγίου Νεκταρίου και η αγάπη του για την ιερά Παράδοση αποτέλεσαν ὄντως δομικά στοιχεία της προσωπικότητάς του. Για τον λόγο αυτό υπήρξε ασυμβίβαστος υπερασπιστής του ορθού πνεύματος της Παραδόσεως, χωρίς να λογαριάζει ποιον είχε απέναντί του. Είναι ενδεικτικό το παράδειγμα, όπου ο άγιος δεν διστάζει να επικρίνει σχετικά με το ζήτημα της ιεράς Παραδόσεως τον –κατά τ' άλλα αγαπημένο του- καθηγητή στο Πανεπιστήμιο, Νικόλαο Δαμαλά, όταν εκείνος υποστήριζε την

πιστοποιεί είναι το γεγονός πως στα χρόνια που διηύθυνε την Σχολή επέτρεπε να φοιτούν ακόμα και Κόπτες χριστιανοί, αφού εκτιμούσε πως η παρουσία τους σε μία Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή αποτελεί μία πρώτη τάξεως ευκαιρία για να έρθουν σε επαφή με την ανόθευτη θεολογία της Ορθόδοξου Εκκλησίας και ενδεχομένως να ωφεληθούν¹².

Όντας λοιπόν ο άγιος κατ' επίγνωσιν ζηλωτής της ιεράς Παραδόσεως και έχοντας εντρυφήσει στις θεολογικές μελέτες των Πατέρων, ποτέ δεν δίδαξε την θεολογία αυτονομημένη από την ζωή, σαν μία ξηρή επιστήμη, που

προτεσταντική εκδοχή ότι η γραπτή Παράδοση υπερέχει της προφορικής. Βλ. σχετ., αγίου Νεκταρίου, «Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως», Ἀθήναι 1987, σελ. 39-45.

Αλλά και στο: μοναχού Θεοδώρητου Αγιορείτη, *Ο Άγιος Νεκτάριος: ο ιεράρχης, ο λόγιος, ο ασκητής*, Έκδοσις Α', Ἀθήναι 1970, σελ. 141-151.

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι στο έργο “Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς,..”, ο άγιος Νεκτάριος αντιμετωπίζει αντιροητικώς και το άρθρο ενός Δυτικού θεολόγου, του J. Caspari Suiceri, που φέρει τον τίτλο «Παράδοσις», στο οποίο αυτός αρνείται την άγραφη αποστολική Παράδοση. Βλ. και γι' αυτό, αγίου Νεκταρίου, «Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως», Ἀθήναι 1987, σελ. 49-74.

¹² Σοφοκλής Γ. Δημητρακόπουλος, *Ο άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως-Η πρώτη άγια Μορφή των καιρών μας-Ιστορική βιογραφία σε αυθεντικές πηγές*, Ἀθήνα 2005, σελ. 201-206.

περιορίζεται απλώς στον εαυτό της και τα εσωτερικά της θέματα. Τουναντίον, στους μαθητές του δίδασκε ότι «ὁ κύριος σκοπὸς τῆς θεολογίας εἶναι ἡ ὠφέλεια καὶ ἡ προαγωγή τῆς Ἐκκλησίας, δι' ἃ καὶ εἰς ἕν ὄλον σύστημα ἤχθη, καὶ ἐπιστήμην ἰδίαν ἀπετέλεσεν ' ἐὰν μὴ σκοπὸν τοιοῦτον προτίθετο ἡ θεολογία, ἄσκοπος θὰ ἦτο ἡ συστηματοποίησις καὶ ἡ εἰς ἰδίαν ἐπιστήμην ἀγωγή ταύτης»¹³.

Για τον λόγο αυτό δεν έμενε ποτέ αμέτοχος ο άγιος σε οποιονδήποτε επίκαιρο προβληματισμό απασχολούσε την Εκκλησία, αλλά προσπαθούσε να συμβάλει θεολογικά με την άρτια επιστημονική κατάρτιση που τον χαρακτήριζε, ό,τι καλό και ωφέλιμο ανακάλυπτε από τον απέραντο θησαυρό των Πατέρων προς κραταίωση της ίδιας της Εκκλησίας, αλλά και προς επιμόρφωση του συνόλου των πιστών που την απαρτίζουν, ως μέλη του αυτού σώματος του Χριστού¹⁴. Κι όπως αποδείχτηκε ιστορικά, η συμβολή του αγίου υπήρξε εξόχως σημαντική.

---

¹³ Αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 120.

¹⁴ Αγίου Νεκταρίου, *Αί Οίкуμενικαί Σύνοδοι*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 33.

2. Ο άγιος Νεκτάριος αντιμέτωπος με τις εκκλησιολογικές προκλήσεις της εποχής του

Η εποχή που έζησε ο άγιος Νεκτάριος αποτέλεσε τον προθάλαμο σημαντικών πολιτικών, γεωπολιτικών και θρησκευτικών εξελίξεων σε ολόκληρο τον πλανήτη. Ειδικότερα, στο θρησκευτικό πεδίο ομιλούμε για μια εποχή, τέλος του 19^{ου} - αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπου μόλις είχε ολοκληρωθεί, εν έτει 1870, η Α' Βατικανή Σύνοδος. Μία Σύνοδος που για τους Ρωμαιοκαθολικούς είχε χαρακτήρα Οικουμενικής Συνόδου, 300 χρόνια μετά την τελευταία αυτού του είδους, τη Σύνοδο του Τριδέντου (1545-1563). Μετά το πέρας όμως της Α' Βατικανής Συνόδου, οι κλυδωνισμοί που σημειώθηκαν στον Ρωμαιοκαθολικισμό ήταν τεραστίων διαστάσεων, και τούτο διότι η Σύνοδος αυτή ανακήρυξε επισήμως το περίφημο δόγμα περί «αλάθητου Πάπα»¹⁵. Κάτι που

---

¹⁵ Σχετικά με το «δόγμα» αυτό, ο άγιος Ιουστίνος Πόποβιτς, ο οποίος σημειωτέον διετέλεσε καθηγητής της Δογματικής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου (1935-1941), γράφει τα εξής: «Καμμία αίρεσις δὲν ἐξηγέρθη τόσον ριζοσπαστικῶς καὶ τόσον ὀλοκληρωτικῶς κατὰ τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Του, ὡς ἔπραξε τοῦτο ὁ παπισμὸς διὰ τοῦ δόγματος περὶ τοῦ ἀλαθήτου τοῦ πάπα-ἀνθρώπου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ἡ τὸ δόγμα αὐτὸ εἶναι ἡ αίρεσις τῶν αἰρέσεων, μία ἄνευ προηγουμένου ἀνταρσία κατὰ τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Τὸ δόγμα αὐτὸ εἶναι, φεῦ! ἡ πλέον φρικτὴ ἐξορία

προκάλεσε το γνωστό σχίσμα των Παλαιοκαθολικών, δηλαδή της πιο παραδοσιακής-συντηρητικής πτέρυγας των Ρωμαιοκαθολικών, που διαφώνησαν ευθέως με την ανακήρυξη *urbi et orbi* του δόγματος αυτού, με αποτέλεσμα να αποσκιρτήσουν από τους κόλπους του Βατικανού ¹⁶.

Ταυτόχρονα σχεδόν με αυτήν την εξέλιξη στο χώρο του Ρωμαιοκαθολικισμού, ένα καινούριο εγχείρημα στον παγκόσμιο εκκλησιαστικό ορίζοντα ήταν σχεδόν έτοιμο να προωθηθεί. Ήταν το εγχείρημα της λεγομένης *Οικουμενικής Κινήσεως* ¹⁷, ενός αγνώστου μέχρι τότε για τους περισσότερους Ορθόδοξους πιστούς διαχριστιανικού κινήματος, το οποίο, όπως αποδείχτηκε εκ του αποτελέσματος, στόχευε, μεταξύ άλλων, στην εν καιρώ νόθευση της Ορθόδοξης Εκκλησιολογίας μέσω της

τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴν γῆν ' νέα προδοσία τοῦ Χριστοῦ ' νέα σταύρωσις τοῦ Κυρίου, μόνον οὐχὶ ἐπὶ τοῦ ξυλίνου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ σταυροῦ τοῦ παπικοῦ οὐμανισμοῦ. Καὶ ταῦτα πάντα εἶναι κόλασις, κόλασις διὰ τὸ ἄθλιον γῆϊνον ὄν, πὸν λέγεται ἄνθρωπος.» Βλ., αρχιμανδρίτου Ιουστίνου Πόποβιτς, *Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος-Μελετήματα Ορθοδόξου Θεολογίας*, Εκδοτικός Οἶκος «Αστήρ», Αθήνα 1987, σελ. 157-159.

¹⁶ Πιο αναλυτικά για τον «Παλαιοκαθολικισμό», βλ. *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος Θ', Αθήνα 1962, σελ. 1069-1074.

¹⁷ Βλ. σχετ., Νίκου Α. Ματσούκα, *Οικουμενική Κίνηση-Ιστορία-Θεολογία*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 203.

σταδιακής αναγνώρισης από πλευράς Ορθοδόξων, των κατακερματισμένων «Εκκλησιών» του Προτεσταντισμού, περίπου ως κανονικά μέλη της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας. Για την ιστορία, το άνοιγμα σε αυτό το παράτολμο εγχείρημα εκ μέρους των Ορθοδόξων, ως γνωστόν το έκανε το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως με τις περίφημες Εγκυκλίους που εξεδόθησαν επί πατριαρχίας Ιωακείμ του Γ', το 1902 και 1904, μέσα από τις οποίες για πρώτη φορά μετά από αιώνες, δεν γινόταν λόγος για αιρετικές Εκκλησίες της Δύσεως, αλλά για «αναδενδράδες του χριστιανισμού»¹⁸, εισάγοντας, ουσιαστικά για πρώτη φορά στον χώρο της Ορθοδοξίας, την εκκλησιολογική «θεωρία των κλάδων»¹⁹.

---

¹⁸ Βλ. σχετ., *Η περί των σχέσεων των Αυτοκέφαλων Ορθοδόξων Εκκλησιών και περί άλλων γενικών ζητημάτων-Πατριαρχική και Συνοδική Εγκύκλιος του 1902 και εις αυτήν απαντήσεις των Αγίων Αυτοκέφαλων Εκκλησιών και η ανταπάντησις του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, εν Κωνσταντινουπόλει 1904. Η επίμαχη φράση βρίσκεται στις σελ. 3 και 8. Ολόκληρη η Εγκύκλιος στις σελ. 5-12.

¹⁹ Όπως επεξηγηματικά αναφέρει ο καθηγητής της Δογματικής της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., Δημήτριος Τσελεγγίδης: «Λέγοντας θεωρία των κλάδων, εννοούμε τη θεωρία των Προτεσταντών για την ταυτότητα της Εκκλησίας. Η εκκλησία, κατά τους Προτεστάντες, είναι η αόρατη κοινωνία των αγίων. Οι διάφορες ιστορικές-εμπειρικές

Όλες αυτές οι εκκλησιολογικές ζυμώσεις, που λαμβάνανε χώρα σε παγκόσμια κλίμακα σε συνδυασμό με τα προσηλυτιστικά ρεύματα προτεσταντικών ομάδων που κινούνταν εκείνο τον καιρό σχεδόν ανεξέλεγκτα στον ελλαδικό χώρο, φυσικά δεν διέλαθαν της προσοχής του αγίου Νεκταρίου, κι αυτό είναι κάτι περισσότερο από ευδιάκριτο στα περισσότερα από τα έργα του. Το έμπονο ενδιαφέρον του για τις απειλές που αντιμετωπίζει η Ορθόδοξη Εκκλησία τον κάνουν, ως εκπαιδευτικό-θεολόγο που ήταν εκτός από ποιμένας, να επιμένει σκόπιμα σχεδόν σε όλα τα συγγράμματά του να νοηματοδοτεί επακριβώς τον όρο «Εκκλησία» και να τονίζει διαρκώς που βρίσκονται τα όρια της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας.

εκκλησίες όλων των δογμάτων έχουν νομιμότητα και ισότητα υπάρξεως, ως κλαδιά του ενός δένδρου της αόρατης εκκλησίας. Η αόρατη εκκλησία είναι η εκκλησία, η οποία ομολογείται στο Σύμβολο της Πίστεως. Κατά συνέπεια, καμμία επιμέρους τοπική εκκλησία, οποιουδήποτε δόγματος, δεν ενσαρκώνει τη «μία, αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία». Καμμία τοπική εκκλησία δεν μπορεί να ισχυρισθεί, ότι κατέχει την πληρότητα της αποκαλυφθείσας αλήθειας. Η μία εκκλησία του Χριστού είναι το συνολικό άθροισμα των επιμέρους τμημάτων της, δηλαδή, των κατά τόπους εκκλησιών, όλων των δογμάτων, όσο και αν διαφέρουν δογματικά μεταξύ τους. Πράγμα, τελειώς, απαράδεκτο από Ορθόδοξη άποψη.». Βλ. σχετ., Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, Προϋποθέσεις και κριτήρια του Ορθοδόξως και απλανώς θεολογείν, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 172-173.

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως όλη αυτή την περίοδο προσπαθούσε να μεταδώσει στους σπουδαστές της Ριζαρείου Σχολής, αλλά και σε κάθε ενδιαφερόμενο Ορθόδοξο πιστό την Εκκλησιολογία στην αυθεντική της Ορθόδοξη διάσταση, δίνοντας τον ορισμό της Εκκλησίας «κατά το ακραιφνές της Ορθοδοξίας πνεύμα»²⁰. Για αυτό και ήταν εξόχως ακριβής και αναλυτικός, μη αφήνοντας περιθώρια για παρερμηνείες σε κανένα «προοδευτικό» του εκκλησιαστικού χώρου. Είναι η περίοδος που ο άγιος Νεκτάριος συγγράφει ορισμένα από τα μνημειοδέστερα έργα που έχουν ποτέ γραφεί στην Ορθόδοξη γραμματεία.

Κορυφαίο όλων εξ αυτών, η διαχρονική και πάντοτε επίκαιρη «Μελέτη Ιστορική περί τῶν Αιτίων τοῦ Σχίσματος», που εκδόθηκε σε δύο τόμους τα έτη 1911 και 1912. Ένα έργο που ο άγιος Νεκτάριος συνέταξε εξ αφορμής της εκδόσεως των παπικών Εγκυκλίων που καλούσαν την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία να αναγνωρίσει το Πρωτείο του Πάπα και κατόπιν να ενωθεί μετά της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, αλλά και λόγω της καταπάτησης που έβλεπε ο άγιος να γίνεται, εις βάρος

---

²⁰ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987, σελ. 11.

των δικαίων της Ανατολικής Εκκλησίας, της παραχάραξης της αλήθειας, ως και τις ποικίλες συκοφαντίες που εκτόξευαν την εποχή εκείνη φανατικοί Παπικοί ²¹. Στο σπουδαίο αυτό έργο, θα βασιστεί αρκετά και η δική μας μελέτη, όπως θα φανεί στα επόμενα κεφάλαια.

---

²¹ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη Ιστορική περί τῶν Αιτίων τοῦ Σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 7 (βλ. συγκεκριμένα, «Σημείωμα Εκδότου»).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΙΑΣ, ΑΓΙΑΣ, ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

1. Η έννοια της Εκκλησίας εξ'επόψεως Ορθοδόξου

«Εκκλησία ἐστὶ ἡ ὄρατὴ ἐπὶ τῆς γῆς βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ λαβοῦσα μὲν τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ παραδείσῳ, διὰ δὲ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν Πατριαρχῶν μέχρι Μωϋσέως, καὶ διὰ τοῦ νόμου μέχρι Χριστοῦ ἀναδειχθεῖσα»²². Αὐτός ο ὀρισμός, που παραθέτει στο εγχειρίδιο της «Ποιμαντικής» ο ἅγιος Νεκτᾶριος, εἶναι ἕνας ἐκ τῶν πρώτων ὀρισμῶν που διατυπώνει²³ καὶ ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ μᾶς εἰσάγει ἀρχικὰ

---

²² Ἀγίου Νεκταρίου, Ποιμαντική, Ἐκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 36-37.

²³ Ὑπ' ὄψιν ὅτι στήν ἴδια συνάφεια αὐτοῦ τοῦ σπουδαίου ἐπιστημονικοῦ-θεολογικοῦ συγγράμματος, ὁ ἅγιος Νεκτᾶριος παραθέτει ἐπιπλέον ὀρισμούς «περὶ Ἐκκλησίας» καὶ ἀπὸ ἄλλους Ἀγίους Πατέρες, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου («Ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ σὺν τῷ Ἀδὰμ πεπλασμένη καὶ ἐν τοῖς πρὸ τοῦ Ἀβραάμ πεπιστωμένη, καὶ διὰ Μωϋσέως ἀποκαλυφθεῖσα καὶ ἐν Ἡσαΐα προφητενομένη, ἐν Χριστῷ δὲ ἀναδειχθεῖσα καὶ σὺν Χριστῷ ὑπάρχουσα, ἐν ὑστέρω δὲ ὑφ' ἡμῶν ἐγκωμιαζομένη», ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Παναρίῳ») καὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου («Σὺ κατὰ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ κληρονομίας, τῆς

μεγάλης και οὐ παυσομένης, ... ἦν ὁ Θεὸς ἐποίησε καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐκκληρονόμησεν' ἦν νόμος ἐτύπωσε καὶ χάρις ἐπλήρωσε καὶ Χριστὸς ἐνεκαίνισεν, ἦν οἱ Προφῆται συνέπηξαν καὶ Ἀπόστολοι συνέδεσαν καὶ Ἐὐαγγελιστὰὶ κατηρτίσαντο», ἐν τῷ α' κατὰ Ἰουλιανοῦ περὶ Ἐκκλησίας λόγῳ παρ. ξζ').

Παρ' ὅλα αὐτὰ σύγχρονοι ακαδημαϊκοὶ Ορθόδοξοι θεολόγοι, «μεγάλα ονόματα» του χώρου, που διακονοῦν στο πεδίο της Οικουμενικῆς Κινήσεως, εμμένουν στην ἀποψη ὅτι οὐδεὶς ποτέ ἐκ τῶν Ἁγίων Πατέρων οριοθέτησε επακριβῶς τὸν ὄρο «Ἐκκλησία».

Ἐνας ἐξ αὐτῶν που διακινεῖ τὴ συγκεκριμένη θεωρία εἶναι ὁ γνωστός ομότιμος καθηγητὴς του Πανεπιστημίου Γκράτς τῆς Αυστρίας, Γρηγόριος Λαρεντζάκης, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζεται μετὰ βεβαιότητος ὅτι «στὴν μακραίωνη ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας μας δέν ὑπάρχει ἀκριβὴς ὀρισμὸς τῆς Ἐκκλησίας. Οὔτε ἡ Ἁγία Γραφή οὔτε οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες προσπάθησαν ποτέ νὰ δώσουν ἕναν ἀκριβῆ καὶ συστηματικὸ ὀρισμὸ γιὰ τὸ τί εἶναι ἡ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας! Οἱ ἴδιοι ὁμιλοῦσαν γιὰ τὴν Ἐκκλησία πάντα μεταφορικῶς μὲ σύμβολα καὶ εἰκόνες κυρίως ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωή... Συνεπῶς, συνειδήση ὄλων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἦταν καὶ πρέπει νὰ εἶναι καὶ μέχρι σήμερον στή Θεολογία μας ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι Μυστήριον μὴ ὀριζόμενον καὶ περιοριζόμενον, διότι ἡ Ἐκκλησία ἔχει θεῖαν τὴν προέλευση καὶ ἀποτελεῖ βίωμα, ἀποτελεῖ ζωή.». Για περισσότερα βλ. σχετ. ἀρθρο, Γρηγορίου Λαρεντζάκη, *Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησίες*, στὴν ηλεκτρονικὴ διεύθυνση:

https://www.scribd.com/doc/315515066/%CE%93%CE%A1%CE%97%CE%93%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3-%CE%9B%CE%91%CE%A1%CE%95%CE%9D%CE%A4%CE%96%CE%91%CE%9A%CE%97%CE%A3-%CE%95%CE%9A%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%91-%CE%9A%CE%91%CE%99-%CE%95%CE%9A%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%95%CE%A3#download&from_embed

στην ιστορική διάσταση που έχει το μυστήριο της Εκκλησίας μέσα στον κόσμο. Τούτη η ιστορική διάσταση είναι εξόχως σημαντική, διότι αποκαλύπτει εν ολίγοις το σχέδιο της θείας Οικονομίας που εκπόνησε από την αρχή της δημιουργίας ο Θεός για την σωτηρία του ανθρώπου. Ο άνθρωπος, το τελειότερο από τα δημιουργήματα του Θεού στη γη, από την πρώτη στιγμή της ιστορικής του παρουσίας βιώνει μία κατάσταση εκκλησιαστική, μία κατάσταση που έχει αναφορά στον Θεό-Δημιουργό, στην πορεία προς την χαρισματική του θέωση. Η έξοδος από τον Παράδεισο δεν τερματίζει αυτήν την πορεία, απλά την μετασηματίζει κάτω από νέους όρους και προϋποθέσεις, αφού ο άνθρωπος έχει εκπέσει πλέον από τη Χάρη του Θεού, βρίσκεται δέσμιος της αμαρτίας και έχει να αντιπαλέψει με αυτόν που τον εξαπάτησε, τον διάβολο.

Για τον άγιο Νεκτάριο επομένως, η ιστορική παρουσία και συνέχεια της Εκκλησίας φανερώνει την πολύ μεγάλη σπουδαιότητα της ύπαρξής της. Εστιάζοντας λοιπόν ειδικότερα και αρχίζοντας την εκκλησιολογική του ανάλυσή, ο άγιος αναφέρει ότι η Εκκλησία, κατά το ακραιφνές της Ορθοδοξίας πνεύμα, έχει δύο σημασίες: μία σημασία που εκφράζει τον εσωτερικό της χαρακτήρα

που είναι ο θρησκευτικός και δογματικός, ο ιδιάζων πνευματικός θα έλεγε κανείς, και μία σημασία που εκφράζει τον εξωτερικό της χαρακτήρα που είναι η ετυμολογική δήλωση και έκφραση της λέξεως Εκκλησία ²⁴. Συνεπώς, μπορούμε να εξαγάγουμε το συμπέρασμα πως η έννοια της Εκκλησίας εξ επόψεως Ορθοδόξου, οριοθετείται ως:

α) θείον θρησκευτικό σύστημα, το οποίο ιδρύθηκε από τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό και εγκαινιάστηκε διά της επιφοιτήσεως του Αγίου Πνεύματος κατά την ημέρα της Αγίας Πεντηκοστής εν τω συνόλω των αληθειών, των θεσμών, των μυστηρίων και των εντολών αυτού, και

---

²⁴ Η λέξη «Εκκλησία» προέρχεται εκ του ρήματος εκκαλώ και είναι λέξη αρχαία ελληνική, που δηλώνει την συνάθροιση προσκαλουμένων ανθρώπων για κάποιο σκοπό, καθώς και τον τόπο που συνέρχονται. Δηλώνει δηλαδή και τον τρόπο-σκοπό και τον τόπο. Ταυτόσημη είναι και η ερμηνεία της λέξεως στην Αγία Γραφή, όπου Εκκλησία καλείται, είτε η κοινότητα των ανθρώπων που συνδέονται μεταξύ τους με κοινή πίστη, είτε ο χώρος που προσέρχονται οι πιστοί προς κοινή λατρεία, δηλαδή ο Ναός του Θεού. Βλ. σχετ., αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθήναι 1987, σελ. 12. Επίσης βλ., αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 38-39.

β) το σύστημα των πιστών που οικοδομήθηκε επί του θεμελίου των Αποστολών και Προφητών, «όντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Εφ. β' 19-22). Ωσαύτως, Εκκλησία λέγεται κατά συνεκδοχή και ο ναός του Θεού, όπου τελούνται η λατρεία και τα μυστήρια της Καινῆς Διαθήκης, καθώς και το σύστημα των πιστών, που συναθροισμένοι λατρεύουν τον τρισυπόστατο Θεό²⁵.

Μέσα σε αυτό το θρησκευτικό καθίδρυμα εμπιστεύτηκε ο Λυτρωτής του κόσμου το σύνολο των αποκεκαλυμμένων αληθειών, μέσα σε αυτό ενεργεί η θεία Χάρις διά των μυστηρίων, μέσα σε αυτό αναγεννιούνται οι πιστοί που προσέρχονται στον Χριστό, μέσα σε αυτό διασώθηκε η έγγραφη και άγραφη αποστολική διδασκαλία και παράδοση²⁶. Τα μέλη αυτού του θρησκευτικού καθιδρύματος αποτελούν μία θρησκευτική κοινωνία ανθρώπων που τους συνδέει η ενότητα του Αγίου Πνεύματος, με κύριο χαρακτηριστικό την μεταξύ τους ειρήνη (Εφ. δ' 3)²⁷.

---

²⁵ Αγίου Νεκταρίου, *Ὁρθόδοξος Ἱερά Κατήχησις*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 24.

²⁶ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Αποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱεράς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987, σελ. 11.

²⁷ Βλ., ό. π., σελ. 11-12.

Άρα, η Εκκλησία είναι η κοινωνία όλων των λογικών και ελευθέρων όντων που πιστεύουν στο Σωτήρα Χριστό, συμπεριλαμβανομένων και των Αγγέλων. Κοινωνία που, όπως λέει ο Απόστολος Παύλος, είναι «τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου» (Εφ. α' 10 και 20-23), η οποία επιπλέον περιλαμβάνει και όσους πίστεψαν στον Χριστό πρίν την έλευση Αυτού. Οι πιστοί αυτοί αποτελούν την ιστορική Εκκλησία της Παλαιάς Διαθήκης, η οποία οδηγούταν με τις άγραφες επαγγελίες των Πατριαρχών και τον έγγραφο Νόμο του Μωϋσέως και των Προφητών ²⁸.

Αυτή λοιπόν η κοινωνία όλων των πιστών και όλων των εποχών, σύμφωνα με την Αγία Γραφή, είναι η νύμφη του Χριστού (Β' Κορ. ια' 2), ο στύλος και το εδραίωμα της αληθείας, το σώμα του Χριστού, μέλη του οποίου αποτελούν το σύνολο των βαπτισμένων χριστιανών:

---

²⁸ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι η έννοια της Ισραηλίτικης Εκκλησίας στην Π.Δ. είναι σχεδόν ταυτόσημη με αυτήν της Κ.Δ., διότι χαρακτηρίζεται όχι ως απλή κοινωνία κάποιων εκλεκτών του Θεού, αλλά ως βασιλεία του Θεού προορισμένη να επεκταθεί πέραν των στενών ορίων του Ισραήλ και να συμπεριλάβει όλα τα έθνη του κόσμου. Βλ. σχετ., αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Αγίας, Καθολικῆς καί Αποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987, σελ. 12-13.

«Υμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους.» (Α' Κορ. ιβ' 27)²⁹.

2. Σκοπός και έργο της Εκκλησίας

Η Εκκλησία είναι σώμα οργανικό που έχει ως κεφαλή τον Δομήτορά της Χριστό και οδηγό το Άγιο Πνεύμα, που συγκροτεί το θεσμό της Εκκλησίας και δαψιλεύει σε αυτήν τις θείες δωρεές. Και ως οργανικό σώμα είναι ορατή και συνδέει όλα της τα μέλη και τα άγια και τα ασθενή. Κι αν για τα άγια μέλη δεν χρειάζονται περισσότερες διευκρινήσεις, ως ασθενή νοούνται τα μέλη εκείνα της Εκκλησίας που βρίσκονται δεδουλωμένα υπό τον ζυγό της αμαρτίας και δεν βρίσκονται πρακτικώς ακόμη στο στάδιο της μετανοίας. Δεν πρόκειται για κάποιους που βρίσκονται εκτός Εκκλησίας, είναι οργανικά μέλη της Εκκλησίας που, παρά το παραστράτημά τους, σε καμμία περίπτωση δεν παύουν να θεωρούνται ως μέλη της Εκκλησίας. Η Εκκλησία ως θεραπευτήριο ψυχών και σωμάτων έχει προπαρασκευασμένα τα κατάλληλα φάρμακα που είναι τα ιερά της μυστήρια, για να

---

²⁹ Βλ., ό. π., σελ. 13.

αναγεννήσει τα άσωτα μέλη της και να τα μεταβάλει από τέκνα απωλείας σε τέκνα Χάριτος ³⁰ .

Συνεπώς, παρά το γεγονός ότι η Εκκλησία αποτελεί θείο καθίδρυμα, εν τούτοις η αναφορά της δεν εξαντλείται μόνο στους ενάρετους ανθρώπους, αλλά επεκτείνεται κυρίως στους πνευματικά αδύνατους και ατελείς, στους πάσχοντες και τους νοσούντες. Παραπλεύρως με την «ιατρική-θεραπευτική» της μέριμνα, η Εκκλησία, ως φρουρός άγρυπνος, διαφυλάττει το ταμείον των χριστιανικών αληθειών και ως διδάσκαλος, διαλευκαίνει και ορθοτομεί τον λόγο της αλήθειας, καταπολεμεί τον δόλο και αποκρούει την απάτη και το ψεύδος ετεροδιδασκαλιών ³¹ .

Αυτό το τόσο υψίστης σημασίας έργο, η Εκκλησία το εκπληρώνει ελκύνοντας, ενισχύοντας και στηρίζοντας τον άνθρωπο στην πίστη του Χριστού διά του κηρύγματος του θείου λόγου, αναγεννώντας αυτόν διά των μυστηρίων και καθοδηγώντας τον στην χριστιανική τελείωση διά των ηθικών αρχών του Ευαγγελίου. Προς την εκπλήρωση αυτού του σκοπού η Εκκλησία δεν κάνει διακρίσεις στα

---

³⁰ Βλ., ό. π., σελ. 24.

³¹ Αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 39-40.

βαπτισμένα μέλη της, για αυτό και περιλαμβάνει στους κόλπους της και τους ανθρώπους εκείνους που βρίσκονται δέσμιοι της αμαρτίας, αυτούς δηλαδή που δεν βιώνουν προς καιρόν και επαρκώς το νόμο του Ευαγγελίου, θεωρώντας αυτούς ως πάσχοντα μέλη που χρήζουν ιατρικής περίθαλψης και αποκατάστασης ³².

Άρα, ο σκοπός της Εκκλησίας είναι να οδηγήσει στην σωτηρία το γένος των ανθρώπων και στην αποκατάσταση της βασιλείας του Θεού στη γη. Είναι με άλλα λόγια η ανατροπή της αμαρτίας και η επικράτηση της αγάπης, της χαράς και της ελευθερίας στη γη. Δια μέσου της Εκκλησίας συμφιλιώνεται πάλι ο μετά την πτώση άνθρωπος με τον Θεό, που από εχθρός του Θεού (ένεκα της καταστάσεως της αμαρτίας που βρισκόταν) προάγεται εκ νέου σε μέτοχο της αρχαίας αυτού Χάριτος και δόξας. Μόνον η Εκκλησία ασκεί το έργο της απολυτρώσεως και του αγιασμού, ένα έργο το οποίο της το ανέθεσε ο Σωτήρας Χριστός διά της Χάριτος του Αγίου Πνεύματος. Έτσι η Εκκλησία καθίσταται ο μοναδικός αυθεντικός φορέας, μέσω του οποίου ο άνθρωπος μπορεί

---

³² Αγίου Νεκταρίου, *Ὁρθόδοξος Τερά Κατήχησις*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 24-25.

να επικοινωνήσει με τον Θεό και να εξυγιανθεί ψυχοσωματικά.

Το παραπάνω στην πράξη σημαίνει με απλά λόγια ότι εκτός Εκκλησίας όχι μόνο δεν υπάρχει σωτηρία, αλλά δεν υπάρχει καν στοιχειώδης ουσιαστική επικοινωνία με τον Θεό. Κατά συνέπεια, μόνον εντός της Εκκλησίας η επικοινωνία του ανθρώπου με τον Θεό καθίσταται ενεργή και άπαστη, καθαρίζοντας από την αμαρτία τον παλαιό άνθρωπο και ανακαινίζοντας αυτόν, κατ' εικόνα του κτίσαντος αυτόν, διά της Χάριτος του Αγίου Πνεύματος ³³.

Σε αυτή την επικοινωνία συμβάλλουν ιδιαίτερα οι λειτουργοί της Εκκλησίας, οι οποίοι με τη Χάρη και τη δωρεά του Αγίου Πνεύματος μεταδίδουν μέσω των αγίων Μυστηρίων τον αγιασμό, την Χάρη και την απολύτρωση στους πιστούς της Εκκλησίας, συνεχιστές του έργου της θείας απολυτρώσεως, το οποίο συντελείται αδιαλείπτως και θα συντελείται μέχρι συντελείας των αιώνων ³⁴. Είναι το έργο που επιτέλεσε ο ίδιος ο Χριστός κατά την επίγεια δράση του και η παρακαταθήκη που άφησε, μετά την ένδοξή Του Ανάληψη στους ουρανούς, στους διαδόχους

---

³³ Βλ., ό. π., σελ. 24.

³⁴ Αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 37-38.

Του μαθητές, μέχρι την Δευτέρα Αυτού Παρουσία. Για το λόγο αυτό, οι λειτουργοί της Εκκλησίας δύναται να κληθούν, το ορατό όργανο του νοερώς, μέσα στην Εκκλησία, ενεργούντος Αγίου Πνεύματος ³⁵ .

3. Ιεραρχική δομή της Εκκλησίας

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, η Εκκλησία του Θεού παρουσιάζει μία ιστορική ανάπτυξη, η οποία διακρίνεται σε τρεις περιόδους:

α) την από Αδάμ μέχρι Μωϋσέως,

β) την από Μωϋσέως μέχρι της ελεύσεως του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, και

γ) την από Σωτήρος Χριστού μέχρι συντελείας των αιώνων.

Κατά την πρώτη περίοδο, η Εκκλησία κυβερνούνταν διά των θείων εμφανίσεων και των προφορικών Παραδόσεων. Κατά τη δεύτερη περίοδο, διά του γραπτού Νόμου και των διδασκαλιών των Προφητών, και κατά την τρίτη περίοδο, διά του ιερού Ευαγγελίου και της ιεράς Παραδόσεως ³⁶ .

---

³⁵ Βλ., ό. π., σελ. 38.

³⁶ Αγίου Νεκταρίου, *Όρθόδοξος Τερά Κατήχησις*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 25.

Και στις τρεις όμως περιόδους, ως θεμέλιο έχει τον Ιησού Χριστό ³⁷ . Στις δύο πρώτες περιόδους, ο «άσαρκος Λόγος» Χριστός αποτελούσε πίστη και ελπίδα, ως μέλλοντας σωτήρας και λυτρωτής του ανθρωπίνου γένους ³⁸ , ενώ κατά την τρίτη περίοδο έχουμε την εκπλήρωση της προαιώνιας υπόσχεσης με την έλευση Του και την αποκάλυψη του μυστηρίου της θείας Οικονομίας ³⁹ .

Ο Χριστός λοιπόν ως βασιλεύς ίδρυσε στη γη ουράνια βασιλεία και αυτό το ιδρυθέν βασίλειο, που συνδέει κατά τρόπο άκτιστο τον ουρανό με τη γη, είναι η Εκκλησία Του.

---

³⁷ Όπως επισημαίνει εύστοχα ο καθηγητής Δογματικής της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., Ιωάννης Κουρεμπελής, «η αρχαία εκκλησία δηλ. δεν βλέπει στατικά στο ιστορικό γεγονός του Χριστού, αλλά συνδέει την ιστορικότητα με ένα πρόσωπο που είναι από τα παλιά γνωστό και όχι ξαφνικά με τη σάρκωσή του». Βλ., Ιωάννης Γ. Κουρεμπελής, *Λόγος Θεολογίας Α'*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 336.

³⁸ Ομοίως κι ο μακαριστός καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., π. Ιωάννης Ρωμανίδης, υποστηρίζει ότι η Παλαιά Διαθήκη είναι χριστοκεντρική, «δεδομένου ότι οί Προφήται είδον τόν Χριστόν πρό τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεώς Του ὡς Κύριον τῆς δόξης, Ἄγγελον Κυρίου καί Μεγάλῃς Βουλῆς Ἄγγελον... Τό «ὄ ἔωρακώς ἐμέ ἔώρακε τόν Πατέρα» (Ιωαν. 14, 9) ἰσχύει καί πρό καί μετά τήν ἐνανθρώπησιν». Βλ., Ιωάννου Σ. Ρωμανίδου, *Το Προπατορικό Αμάρτημα*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 32-33.

³⁹ Αγίου Νεκταρίου, *Ὁρθόδοξος Τερά Κατήχησις*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 29.

Για το λόγο αυτό ο Χριστός, κατά τη διάρκεια της ανακρίσεώς του υπό του Πιλάτου, αρνήθηκε τον κοσμικό τίτλο «βασιλεύς των Ιουδαίων» και ξεκαθάρισε ότι η βασιλεία η δική Του ναί μεν ιδρύθηκε επί της γης, πλην όμως δεν είναι επίγεια αλλά επουράνια ⁴⁰. Επομένως ο Χριστός δεν ιδρύει ένα ανθρώπινο ίδρυμα ή σύστημα, αλλά μία δομή θεανθρώπινη, που υπερβαίνει όλα τα κτιστά σχήματα του κόσμου τούτου. Και όπως ο βασιλεύς Χριστός είναι αιώνιος, έτσι και η βασιλεία που ιδρύει είναι αιώνια και απρόσβλητη από όλα τα κακά του κόσμου: «καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.» (Μθ. ιστ' 18).

Εκτός όμως από ιδρυτής, ο βασιλεύς Χριστός εξυπακούεται πως είναι και ο κυβερνήτης της Εκκλησίας. Είναι αυτός που πραγματικά διευθύνει και καθοδηγεί το καράβι της Εκκλησίας στην βασιλεία των Ουρανών και είναι αυτός που χορηγεί στους λειτουργούς της Εκκλησίας

---

⁴⁰ «Εἰσηλθεν οὖν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλάτος καὶ ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν καὶ εἶπεν αὐτῷ· σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; ... ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις· νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος· οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· σὺ λέγεις ὅτι βασιλεὺς εἰμι ἐγώ. ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς» (Ιω. ιη' 33 και 36-37).

τα διάφορα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος «προς κραταίωσιν και ανάπτυξιν και εξάπλωσιν αυτής». Όσοι βρίσκονται εντός της Εκκλησίας αγιάζονται, παρηγορούνται, προστατεύονται, ανυψώνονται και δοξάζονται υπό του βασιλέως, μέσα από την τήρηση των εντολών Του και την αποδοχή του προσκλητηρίου που απευθύνει σε όλα τα έθνη για εκούσια υποταγή στο θέλημά Του. Ο Χριστός, με πιο απλά λόγια, είναι ο παντοτινός βασιλεύς, που διά της αγίας Αυτού Εκκλησίας βασιλεύει στις καρδιές των πιστών, με συνέπεια αυτοί να είναι διαρκώς ενωμένοι μαζί Του. Όσοι δεν είναι ενωμένοι με την Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία βρίσκονται εκτός της βασιλείας του Χριστού και στερούνται της τιμής να ονομάζονται τέκνα της βασιλείας του Χριστού ⁴¹ .

Αυτή λοιπόν η Εκκλησία του Χριστού ιδρύεται ιστορικά και θεμελιώνεται την ημέρα της επιφοιτήσεως του Αγίου Πνεύματος, την Πεντηκοστή, οι δέ μαθητές Του κατά την ημέρα εκείνη χρίονται απόστολοι του Ευαγγελίου του

---

⁴¹ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιάς, Αγίας, Καθολικῆς καί Αποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987, σελ. 17.

Σωτήρος Χριστού ⁴² . Από εκεί και έπειτα, οι Απόστολοι αρχίζουν να κηρύττουν το Ευαγγέλιο ανά την οικουμένη, ιδρύοντας κατά τόπους εκκλησίες, οι οποίες συγκροτούν τη Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία. Παρόλο δηλαδή που αριθμητικά οι εκκλησίες είναι πολλές, αφού είναι διάσπαρτες σε διάφορα μέρη, εν τούτοις διακατέχονται από τον δεσμό της πνευματικής ενότητας εν Χριστώ και συγκροτούν μεταξύ τους το ενιαίο σώμα του Χριστού επί της γης, ως μέλη εκ μέρους του αυτού σώματος. Τούτο κατοχυρώνεται βιβλικά στην Αρχιερατική προσευχή του Χριστού, όταν εδεήθη προς τον Ουράνιο Αυτού Πατέρα, να αγιάσει τους μαθητές Του στην αλήθεια Του και να γίνουν ένα, «*ίνα ὧσιν ἓν*», ακριβώς κατά το πρότυπο του Ιησού Χριστού μετά του Πατρός που είναι ένα (Ιω. ιζ' 18-26). Με βάση λοιπόν την Αρχιερατική προσευχή, άπαντες οι Απόστολοι είναι ένα και μαζί με όλο το πλήρωμα των πιστών συγκροτούν ένα σώμα, την Εκκλησία, η οποία ως κεφαλή του σώματος έχει τον Χριστό ⁴³ . Όπως λέει κι ο Απόστολος Παύλος, «*ὁ Χριστός κεφαλή τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτός ἐστι σωτήρ τοῦ σώματος.*» (Εφ. ε' 23).

---

⁴² Αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 45.

⁴³ Βλ., ό. π., σελ. 42-43.

Μέσα στο πλαίσιο αυτής της εν Χριστώ ενότητας, δεν είναι τυχαίο που η Εκκλησία έχει κληθεί ποιμνή λογικών προβάτων. Και είναι όντως ποιμνή διότι νοητός ποιμένας και ιθύντωρ (=διευθυντής) αυτής δεν είναι κάποιος επίσκοπος, αλλά αυτός ο ίδιος ο Θεάνθρωπος Κύριος Ιησούς Χριστός, ο οποίος καλείται «ο ποιμήν ο καλός»⁴⁴. Οι επιτετραμμένοι τη διοίκηση της Εκκλησίας παρομοιάζονται και αυτοί με ποιμένες προβάτων, με την προϋπόθεση πως θέτουν τους εαυτούς τους ενσυνειδήτως υπό τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό και τους Αποστόλους Αυτού⁴⁵. Η παρομοίωση αυτή είναι η πλέον δόκιμη, διότι καταδεικνύει με απλοϊκό τρόπο πως, όπως ο ποιμήν των προβάτων (ο τσοπάνης δηλαδή) μεριμνά και νοιάζεται για τη σωτηρία και ευεξία του ποιμνίου του, έτσι ακριβώς κι ακόμα περισσότερο οφείλει να δείχνει φροντίδα και επιμέλεια και ο ποιμήν των λογικών προβάτων, ώστε να

---

⁴⁴ Βλ. σχετ., Ιω. ι' 11 «ἐγώ εἰμι ὁ ποιμήν ὁ καλός. ὁ ποιμήν ὁ καλός τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων», Α' Πέτρ. β' 25, Εβρ. ιγ' 20, Λκ. ια' 32, Α' Κορ. θ' 7, Πρξ. κ' 28.

⁴⁵ Σε διαφορετική περίπτωση εμπίπτουν στον δομικό έλεγχο του Κυρίου περί «μισθωτών ποιμένων», όπως σημειώνεται στη συνέχεια του γνωστού αγιογραφικού χωρίου: «ὁ μισθωτὸς δὲ καὶ οὐκ ᾧν ποιμήν, οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον καὶ ἀφήσῃ τὰ πρόβατα καὶ φεύγει· καὶ ὁ λύκος ἀρπάζει αὐτὰ καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα. ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτὸς ἐστὶ καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.». Βλ., Ιω. ι' 12-13.

καθοδηγεί καλώς και εκ του ασφαλούς την λογική αυτού ποιμήνη, κάτι που θα έχει ως αποτέλεσμα την σωτηρία των ψυχών του λογικού ποιμνίου του ⁴⁶ .

Η Εκκλησία του Χριστού λοιπόν έχει μία συγκεκριμένη δομή εκ φύσεως και αποστολής, βάσει της οποίας διευθύνει και τα εαυτής. Ο ρόλος των ποιμένων της είναι κι εδώ ουσιαστικός, διότι στο πρόσωπο των ποιμένων της Εκκλησίας συγκεντρώνονται άπαντα τα αξιώματα της Εκκλησίας και όλη η δύναμη αυτής. Μόνο εντός της Εκκλησίας συντελείται το απολυτρωτικό έργο του Σωτήρος και μόνο εντός αυτής διαιώνίζονται τα αποστολικά αξιώματα και ενεργούν τα ποικίλα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος. Συνοπτικά επομένως, η Εκκλησία είναι «βασίλειον ιεράτευμα, έθνος άγιον», το οποίο έχει μία ιεραρχία με σκοπό τον αγιασμό του πληρώματός της, αλλά και την γενικότερη διοικητική καθοδήγησή της, όπως άλλωστε συμβαίνει σε όλες τις κοινωνίες, από τη στιγμή που και η ίδια αποτελεί κοινωνία πιστών ⁴⁷ .

---

⁴⁶ Αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 34-35.

⁴⁷ Βλ., ό. π., σελ. 35-36.

Ο θεσμός της ιεραρχίας στο χώρο της Εκκλησίας κάθε άλλο παρά αυθαίρετος είναι, αφού κατοχυρώνεται υπό της Αγίας Γραφής και της ιεράς Παραδόσεως. Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα του αποστόλου Παύλου στην προς Εφεσίους επιστολή, όπου λέγει τα εξής: «καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ» (Εφ. δ' 11-12) ⁴⁸ . Ακολουθῶς, η ιερά Παράδοση μας μεταλαμπάδευσε εμπρόκτως τον ιερό θεσμό της ιεραρχίας στην Εκκλησία ⁴⁹ .

---

⁴⁸ Προς επίρρωσιν, ο απόστολος Πέτρος στην Α' επιστολή του μάς δίνει την εικόνα του 1^{ου} αιώνα, όπου από τότε οι πρεσβύτεροι στην Εκκλησία καλούνταν ποιμένες, οι οποίοι έχουν ως αρχιποιμένα τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό: «Πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ ὁ συμπρεσβύτερος καὶ μάρτυς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός, ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποιμνιον τοῦ Θεοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἔκονσίως, μηδὲ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως, μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου· καὶ φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποιμένου κομειῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον.» (Α' Πέτρ. ε' 1-4).

⁴⁹ Αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 36.

Στο σημείο αυτό πάντως θα πρέπει να διευκρινιστεί πως, όσον αφορά τα της διακυβέρνησής της, η Εκκλησία οφείλει να είναι ανεξάρτητη από την εκάστοτε Πολιτεία, διότι, ως θρησκευτικό ίδρυμα που είναι, έχει πολίτευμα καθαρά πνευματικό και καθοδηγείται από δικούς της, πνευματικούς ανθρώπους. Η Εκκλησία, εξ ορισμού ως βασιλεία του Θεού, δεν έχει κανένα κοινό σημείο με τα έργα της βασιλείας του κόσμου, διότι, όπως ελέχθη υπό του Χριστού, «*ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου*» (Ιω. ιη' 36).

Η όποια εξουσία επομένως στην Εκκλησία είναι πνευματική και δεν πρέπει να εμπλέκεται με την πολιτική εξουσία, παρά μόνο να συναντάται στα πλαίσια της αλληλοπεριχώρησης των δύο εξουσιών, εφόσον υφίσταται αμοιβαίος σεβασμός και αμοιβαία εμπιστοσύνη επί του θεμελίου της χριστιανικής αγάπης. Κατ' αυτόν τον τρόπο η μεν πολιτεία επιτρέπει στην Εκκλησία την ελεύθερη δράση εντός της επικράτειας της, η δε Εκκλησία επιτρέπει την εποπτεία της πολιτείας σε αυτήν, όπως για παράδειγμα την έγκριση εκ μέρους της πολιτείας των ανωτάτων εκκλησιαστικών ταγών.

Όλες αυτές οι αμοιβαίες παραχωρήσεις γίνονται εκ συνθήκης και σε καμμία περίπτωση δεν παραβιάζουν την

ανεξαρτησία της μίας ή της άλλης αρχής. Οι νόμοι της Εκκλησίας τότε μόνον αντίκεινται προς τους νόμους της Πολιτείας, όταν οι νόμοι της Πολιτείας δεν στηρίζονται επί του έμφυτου ηθικού και φυσικού νόμου, αλλά θεσμοθετήθηκαν αυθαιρέτως ενάντια σε αυτούς. Η Εκκλησία όμως και σε αυτή την περίπτωση οφείλει να μην εξέρχεται του ειρηνικού πολιτεύματός της, αλλά να μαρτυρεί ευθέως περί της αληθείας, να παρέχει σε μια τέτοια Πολιτεία πολλούς μάρτυρες της αληθείας, όχι όμως και ανατροπείς των καθεστώτων ⁵⁰.

Αυτή είναι η σχέση μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας που παραδοσιακά τηρήθηκε από της ιδρύσεως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και εν πολλοίς τηρείται μέχρι σήμερα στην Ανατολική Εκκλησία. Αντιθέτως προς την καθ' ημάς Ανατολή, στο χώρο της Δυτικής Εκκλησίας δεν επικράτησε η έννοια της αλληλοπεριχώρησης και του αμοιβαίου σεβασμού των δύο αρχών, ούτε η έννοια της ανεξαρτησίας, αλλά επικράτησε η αρχή της Πολιτείας ως τμήμα της Εκκλησίας. Με βάση αυτή την αρχή, κάθε εξουσία χορηγείται από την Εκκλησία και κάθε πολιτικός

---

⁵⁰ Βλ., ό. π., σελ. 40-41.

οφείλει να λογοδοτεί για τη διαχείριση της στην Εκκλησία⁵¹.

4. Το πολίτευμα της Εκκλησίας, όπως εκφράζεται μέσα από το συνοδικό σύστημα

Από την εποχή των Αποστόλων, η Εκκλησία διαμόρφωσε το πολίτευμά της μέσα από την πρακτική των Συνόδων. Ήδη από τα τέλη του 2^{ου} αιώνα, η Εκκλησία άρχισε να εκφράζεται μέσα από Συνόδους Επαρχιακές, μια πρακτική που διευρύνθηκε από τον 4^ο αιώνα οπότε, εκτός από τις –περιορισμένες σε έκταση– Επαρχιακές Συνόδους, αναφέρονται στην Αυτοκρατορία και δύο άλλοι τύποι Συνόδου:

α) οι Πατριαρχικές Σύνοδοι, που διοργανώνονταν και ελάμβαναν χώρα υπό την αιγίδα κάποιου εκ των πέντε πρεσβυγενών Πατριαρχείων, και

β) οι Οικουμενικές Σύνοδοι, οι οποίες συγκαλούνταν κατόπιν αυτοκρατορικού διατάγματος, το οποίο προσκαλούσε άπαντες τους έχοντες επισκοπικό βαθμό (Πατριάρχες, Μητροπολίτες, Επισκόπους) ανά την υφήλιο, εις τρόπον ώστε να συνέλθουν σε ορισμένο τόπο

---

⁵¹ Βλ., ό. π., σελ. 42.

και χρόνο για να αντιμετωπίσουν μείζονα ζητήματα της Εκκλησίας (κυρίως θέματα πίστεως).

Στο σημείο αυτό ο άγιος Νεκτάριος, δοθείσης της ευκαιρίας, υπερτονίζει την πλήρη ελευθερία που έχουν οι Επίσκοποι στις Οικουμενικές Συνόδους, και εν γένει σε όλες τις ιερές Συνόδους, η οποία συνίσταται στην ελευθερία του λόγου και την ελευθερία των ψήφων, καταδικάζοντας παράλληλα οποιαδήποτε προσπάθεια επιρροής των Επισκόπων, επειδή αυτή αφαιρεί την αξία των ψηφισμάτων. Η εκάστοτε Σύνοδος είναι αντιπρόσωπος της Εκκλησίας, οι δε Επίσκοποι είναι οι πρέσβεις όλων των καθολικών εκκλησιών του κόσμου και οφείλουν να εκφράζουν τη δογματική συνείδηση του πληρώματος της Εκκλησίας που είναι ο πιστός λαός.

Το ανωτέρω συνεπάγεται πως η Εκκλησία οφείλει να διατηρεί αυστηρώς την αρχική παρακαταθήκη και διδασκαλία της. Για αυτό και από τις πρώτες Συνόδους της ιστορίας παρατηρείται πως σε ζητήματα πίστεως δεν υπάρχει παράδειγμα παροχής κάποιου δόγματος που να γίνεται αποδεκτό με απλή πλειοψηφία, αλλά όλα τα ψηφίσματα που αφορούν την πίστη έχουν καθολική ομοθυμία των παρόντων, αλλά και την εκ των υστέρων συμφωνία των απόντων Επισκόπων, ώστε να καθίσταται

πλήρης έκφραση του παγκόσμιου αισθήματος ⁵² . Επομένως, η αναγνώριση μιας Συνόδου βασίζεται όχι μόνο στην ομοφωνία των παρόντων Επισκόπων, αλλά και στην εκ των υστέρων συμφωνία των απόντων ⁵³ .

Ως εκ τούτου, κατά τον άγιο Νεκτάριο, τέσσερα είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των Οικουμενικών Συνόδων:

1) η συγκρότησή τους διά βασιλικής προσταγής («και όχι ενός ποντίφηκος», όπως λέει με νόημα),

---

⁵² Στο σημείο αυτό, κάνοντας μία σχετική αναγωγή στο παρόν, να υπενθυμίσουμε απλώς ότι αυτός ακριβώς ο προβληματισμός τέθηκε πρόσφατα, στις εργασίες της «Αγίας και Μεγάλης Συνόδου» που συνήλθε την Πεντηκοστή του 2016 στο Κολυμπάρι της Κρήτης, από τη στιγμή που τέσσερα Ορθόδοξα Πατριαρχεία (Αντιοχείας, Βουλγαρίας, Γεωργίας και Ρωσίας) δεν προσήλθαν στις εργασίες της Συνόδου και κατόπιν με επίσημες ανακοινώσεις τους αρνήθηκαν να την αναγνωρίσουν ως «Αγία και Μεγάλη Σύνοδος».

⁵³ Κάτι που δίδει το δικαίωμα στον άγιο Νεκτάριο να αποδοκιμάσει για παράδειγμα, την Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας («Τί λέγουσιν οί τήν έν Φερραρία καί Φλωρεντία σύνοδον θέλοντες νά θεωρώσιν ἔγκυρον καί Οἰκουμενικήν;»), από την οποία έλειψαν σχεδόν όλες οι Εκκλησίες της Ορθοδόξου Ανατολής, οι οποίες εκ των υστέρων αποδοκίμασαν και απέρριψαν τα ληστρικά πορίσματα αυτής της Συνόδου, περί δήθεν «ενώσεως των Εκκλησιών». Βλ. σχετ., αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περι τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 98-103.

2) η ενασχόληση της Συνόδου με ζητήματα πίστεως και η έκδοση δογματικού όρου,

3) η δογματική ακρίβεια των Ιερών Κανόνων με βάση την Αγία Γραφή και την Ορθόδοξη Παράδοση, αλλά και η συμφωνία με τις αποφάσεις των προηγούμενων Οικουμενικών Συνόδων, και

4) (αυτός είναι και ο πιο σημαντικός όρος, για να ονομαστεί μια Σύνοδος Οικουμενική και όχι Τοπική) η ομόφωνη αποδοχή υπό πάντων στην οικουμενική Εκκλησία των όσων έχουν δογματιστεί και αποφασιστεί.

Άρα, επιμένει ο άγιος Νεκτάριος, όχι το πλήθος, αλλά η ομοφωνία των Πατριαρχών, Επισκόπων και λοιπών μετεχόντων ή μη, κάνει μια Σύνοδο Οικουμενική (αν υποθέσουμε δηλαδή ότι σε μία Σύνοδο έχουμε ακόμη και καθολική παρουσία των Επισκόπων, αλλά όχι ομοφωνία, τότε αυτή σε καμμία περίπτωση δεν λογίζεται ως Οικουμενική)⁵⁴.

Αυτοί οι τέσσερις προειρημένοι όροι, δεν χαρακτηρίζουν μόνο την ταυτότητα των Οικουμενικών Συνόδων, αλλά και το πολίτευμα της Εκκλησίας, του οποίου πνεύμα και

---

⁵⁴ Βλ., ό. π., σελ. 104-105.

έκφραση είναι η ισοτιμία και ισοδυναμία των Επισκόπων. Αυτό σημαίνει πρακτικά πως κανένα θεσμικό πρόσωπο στο χώρο της Εκκλησίας δεν δύναται να αναδείξει εαυτόν αλάθητο, όπως επιχειρούν οι περί τον Πάπα Ρώμης να αναδείξουν. Μόνον η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία, η έχουσα κεφαλή τον Ιησού Χριστό, κατέχει το προνόμιο περί «αλαθήτου», όπως αυτό εκφράζεται μέσα από τις Οικουμενικές Συνόδους και την ομοφωνία όλων των Επισκόπων⁵⁵. Άλλωστε εξ επόψεως

---

⁵⁵ Στην εποχή μας όμως, η λοιμική νόσος του «πρωτείου εξουσίας», δυστυχώς έχει λάβει ανεξέλεγκτες διαστάσεις και στον χώρο της Ορθοδοξίας, όπου τις τελευταίες δεκαετίες επιχειρείται συστηματικά και μεθοδευμένα η καταστρατήγηση της επισκοπικής ισότητας και η επιβολή ενός μοντέλου παπικού και στην Ανατολή, με την αυθαίρετη αναγόρευση και εξύψωση του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως σε «*primus sine paribus*», ήτοι «πρώτον άνευ ίσων», από «*primus inter pares*», ήτοι «πρώτος μεταξύ ίσων», που ισχύει ανέκαθεν στην Παράδοση της Ορθόδοξης Ανατολής!

Σχετικά με την επιβολή αυτής της πρωτοφανούς θεσμικής, ιεροκανονικής και δογματικής εκτροπής, την οποία προωθούν μετ' επιτάσεως γνωστοί θεολογικοί κύκλοι και ισχυροί παράγοντες του Οικουμενικού Πατριαρχείου, διαφωτιστικό αυτού του τρόπου αντίληψης είναι το άρθρο του καθηγητή του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του Α.Π.Θ., Μητροπολίτη Προύσσης, Ελπιδοφόρου Λαμπруνιάδη, με τίτλο: «*Primus sine paribus: Απάντησις εις τὸ περι πρωτείου κείμενον τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας*», στην επίσημη ιστοσελίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και συγκεκριμένα στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.ec-patr.org/arxeio/elp2014-01-gr.pdf>.

δογματικής, η συγκρότηση και μόνο Οικουμενικής Συνόδου αποτελεί παραχρήμα άρνηση του παπικού Πρωτείου. Διότι, εάν αυτό το εξουσιαστικό Πρωτείο ήταν σε ισχύ, τότε δεν θα συγκαλούνταν ποτέ καμμία Οικουμενική Σύνοδος, αλλά όλα τα δογματικά και ποιμαντικά ζητήματα της Εκκλησίας θα επιλύονταν από τον Επίσκοπο Ρώμης. Τουναντίον, κάτι τέτοιο όχι μόνο δεν ισχύει, αλλά η ιστορία των Οικουμενικών Συνόδων μάς διδάσκει την εξίσωση κι όχι την ανύψωση του Πάπα με τους άλλους Επισκόπους. Μέσα από το κύρος των Οικουμενικών Συνόδων η Εκκλησία θεσμοθέτησε τους Ιερούς Κανόνες, οι οποίοι έχουν τα εξής δύο προσόντα:

Ας σημειωθεί μόνο, ως ένα σχόλιο εν τάχει, πως το ανωτέρω κείμενο είναι εξόχως προβληματικό εξ επόψεως Ορθοδόξου δογματικής, διότι θεμελιώνει επισήμως πατριαρχικό «πρωτείο εξουσίας», το οποίο με τη σειρά του θεμελιώνεται (σύμφωνα με τον Μητροπολίτη Περγάμου, Ιωάννη Ζηζιούλα, τον οποίο επικαλείται ως βασική επιστημονική πηγή ο Προύσσης) στην υποτιθέμενη «ιεραρχική δομή» της Αγίας Τριάδας, υποπίπτοντας (κατ' αρχήν) στο πολύ σοβαρό δογματικό σφάλμα της εισαγωγής χρόνου στα αγιοτριαδικά πρόσωπα (λ.χ. εμφανίζει τον Πατέρα παλαιότερο του Υιού και του Αγίου Πνεύματος).

Παράλληλα στο κείμενο αυτό, επιχειρείται με σοφιστικό τρόπο ένας καινοφανής και ιδιότυπος συγκερασμός στις έννοιες: «πρώτος μεταξύ ίσων» και «πρώτος άνευ ίσων», ότι δήθεν δηλαδή, η πρώτη έννοια έχει ισχύ όταν ο εκάστοτε Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως κινείται σε «επαρχιακό» επίπεδο, ενώ η δεύτερη έννοια μαρτυρεί το «οικουμενικό-παγκόσμιο» επίπεδο εξουσίας του Πατριάρχη!!

1) είναι αθάνατοι, έχουν δηλαδή αειζωία, διότι συγκροτήθηκαν με την ενέργεια και επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος, άρα έχουν ως κύριο γνώρισμα το απόλυτο αγαθό και την απόλυτη αλήθεια (στοιχεία που τους καθιστούν αμετάβλητους εις τον αιώνα), και

2) έχουν την αναμαρτησία και το αλάθητο, διότι αντιπροσωπεύουν το φρόνημα της καθ' όλου Εκκλησίας, ήτοι της Μίας, Αγίας και Αποστολικής⁵⁶.

5. Η ενότητα στον χώρο της Εκκλησίας, ως μία αγιοπνευματική κατάσταση

Με βάση τις προηγούμενες παραγράφους, κατέστη αντιληπτό πως το πολίτευμα της Εκκλησίας διαμορφώθηκε σύμφωνα με το πνεύμα της ισότητας του Ευαγγελίου. Κάθε τοπική εκκλησία αποτελούσε μία αυτοτελή πολιτεία που ρύθμιζε αναλόγως τα θέματα που προέκυπταν εντός αυτής. Στο πλαίσιο αυτό, και για λόγους ευταξίας και διοικήσεως εκάστου εκκλησίας, οι Επίσκοποι μιας επαρχίας υποτάσσονταν διοικητικά στον Επίσκοπο της Μητροπόλεως.

---

⁵⁶ Βλ., αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περί τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 106-107.

Από τα τέλη όμως του 2^{ου} αιώνα, όπως διαπιστώσαμε, όλες αυτές οι εκκλησίες άρχιζαν να αισθάνονται την ανάγκη να αλληλοσυνδεθούν και να αντιμετωπίζουν από κοινού διάφορα ποιμαντικά και θεολογικά ζητήματα εγκαινιάζοντας τον θεσμό των Επαρχιακών Συνόδων, μέσα από τις οποίες λαμβάνονταν σημαντικές αποφάσεις, που ήσαν οι λεγόμενοι Κανόνες, οι οποίοι ρύθμιζαν τα κυριότερα κεφάλαια της πίστεως και της πειθαρχίας. Με την πρακτική αυτή των Επαρχιακών Συνόδων, η Εκκλησία έλαβε το σχήμα μιας μεγάλης αυτοτελούς ομοσπονδίας πολιτειών, που είχαν ίδια περιουσία, νομοθεσία και ενέργεια. Και τούτο διότι, άπασες οι εκκλησίες επικοινωνούσαν μεταξύ τους αδιαλείπτως δι' αλληλογραφίας, επικυρώνοντας (ή όχι) κάθε τοπική εκκλησία τις συνοδικές αποφάσεις μιας άλλης επαρχίας. Έτσι κατ' αυτόν τον τρόπο, όλες οι χριστιανικές εκκλησίες από τη Βρετανία μέχρι την Περσία συνδέονταν μεταξύ τους με το αυτό πνεύμα, και η ενότητα εν τη Εκκλησία διατηρούνταν αδιατάρακτη ⁵⁷.

Στο θέμα αυτής της αδιατάρακτης ενότητας των εκκλησιών, ο άγιος Νεκτάριος διασαφηνίζει ότι, σύμφωνα με τις Αγίες Γραφές, η ενότητα αυτή δεν είναι τίποτε άλλο

---

⁵⁷ Βλ., ό. π., σελ. 95-96.

παρά ο μυστικός ιερός σύνδεσμος όλων όσων πιστεύουν στο Χριστό διά της κοινής ομολογίας της πίστεως, της ελπίδας, της αγάπης προς τον νυμφίο Χριστό και διά της αυτής λατρείας. Τούτο φαίνεται ξεκάθαρα στην αρχιερατική προσευχή του Κυρίου προς τον Πατέρα Αυτού, λίγο πριν πορευθεί εκουσίως προς το λυτρωτικό για εμάς πάθος Του ⁵⁸ .

Άρα, η ενότητα της Εκκλησίας έγκειται στη μετά του Κυρίου ένωση των μελών αυτής. Όλοι όσοι πιστεύουν στον Χριστό, διά των αγίων Αποστόλων ενώθηκαν με Εκείνον και αγιάστηκαν με την αλήθεια του Θεού και

---

⁵⁸ Ιω. ιζ' 17-26: «*ἀγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι. καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, καὶ γὰρ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἐμαντόν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὧσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευσόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὧσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς ἐν ἐσμεν, ἐγὼ ἐν αὐτοῖς καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὧσι τετελειωμένοι εἰς ἓν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σύ με ἀπέστειλας καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. πάτερ, οὐδὲ δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κάκεινοι ὧσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δὲ σε ἔγνω, καὶ οὗτοι ἔγνωσαν ὅτι σύ με ἀπέστειλας· καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου καὶ γνωρίσω, ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με ἐν αὐτοῖς ἦ, καὶ ἐν αὐτοῖς».*

Πατρός. Για τον λόγο αυτό η σχέση αυτής της ενότητας είναι εσωτερική, μυστική, άμεση, θεία, τελεία, τετελειωμένη θεία ευδοκία και αγάπη που δεν δύναται να υποκατασταθεί από κανένα ανθρώπινο εξωτερικό σύνδεσμο ή κάποιας άλλης θεωρίας-πίστεως που αποκρούεται από τις Γραφές. Πρόκειται εν ολίγοις για μία ετέρου γένους ενότητα, που υπερβαίνει κάθε κτιστό σχήμα περί ενότητας, ακριβώς διότι αποτελεί καρπό του Αγίου Πνεύματος ⁵⁹ . Το δέ Άγιο Πνεύμα λαμβάνουν

---

⁵⁹ Παρομοίως προς τον άγιο Νεκτάριο, γράφει σχετικά και ο καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., Δημήτριος Τσελεγγίδης ότι: «Η ενότητα των πιστών στο πλαίσιο της Εκκλησίας δεν αποτελεί κάποιο ιδεώδη στόχο τους αλλά δεδομένη μυστηριακή δωρεά του Θεού, που έχει ως ζητούμενο την συνεχή συνεργία τους για την διατήρησή της. Το πρότυπο για την πραγμάτωση της εκκλησιολογικής ενότητας των πιστών αποτελεί η ενότητα του Τριαδικού Θεού. Οι θεολογικές προϋποθέσεις για την αναφορά των πιστών στην τριαδική ενότητα βρίσκονται στην ίδρυση και σύσταση της Εκκλησίας, ως σώματος Χριστού, στο οποίο αρμόζονται οι πιστοί ως οργανικά μέλη του. Έτσι, η ενότητα της Εκκλησίας δεν αποτελεί μια αυτονομημένη και αφηρημένη δογματική αλήθεια, ανεξάρτητη από τη ζωή της, αλλά εκφράζει την αυτοσυνειδησία και την εμπειρία της. Το σώμα της Εκκλησίας γίνεται ο χαρισματικός χώρος, όπου συγκροτείται, βιώνεται και φανερώνεται η ενότητα των πιστών ως εικόνα της τριαδικής ενότητας. Η ενότητα αυτή αποτελεί καρπό μεθέξεως των πιστών στην Χάρη του Τριαδικού Θεού και συνιστά έκφραση του ήθους της ενιαίας Καθολικής Εκκλησίας, ως αδιάσπαστης ενότητας και ιδεώδους κοινωνίας προσώπων.». Βλ., Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη,

άπαντες όσοι πιστεύουν ορθά και τηρούν τις εντολές του Χριστού, διότι είναι αυτό που συγκροτεί τον Θεσμό της Εκκλησίας, είναι αυτό που την αναδεικνύει ως «Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική» και τέλος είναι αυτό που επικυρώνει την πολυπόθητη ενότητα της Εκκλησίας ⁶⁰ . Ενόσω το Άγιο Πνεύμα παραμένει ενεργό, αυτή η ενότητα καθίσταται αδιάσπαστη ⁶¹ .

Ορθόδοξη Θεολογία και ζωή - Μελέτες Συστηματικής Θεολογίας, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 15.

⁶⁰ Ακριβώς στην ίδια γραμμή κι ο μακαριστός καθηγητής της Δογματικής, Δημήτριος Στανιλοάε, αναφέρει ότι: «Η αδιάσπαστη ένωση μεταξύ του Χριστού και του Αγίου Πνεύματος που αληθινά συγκροτεί την Εκκλησία και στηρίζει τη ζωή του Χριστιανού μέσα στην Εκκλησία έχει τις βαθιές ρίζες της στην αδιάσπαστη ένωση που, σύμφωνα με την Ορθόδοξη διδασκαλία, υπάρχει μεταξύ Τους μέσα στη σφαίρα των εσωτερικών τους Αγιοτριαδικών σχέσεων.». Βλ. σχετ., Δημητρίου Στανιλοάε, Θεολογία και Εκκλησία, Εκδόσεις «Τήνος», Αθήνα, σελ. 16-17.

⁶¹ Αγίου Νεκταρίου, Μελέτη ιστορική περί τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 84-86.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΠΕΡΙ «ΟΡΑΤΗΣ» ΚΑΙ «ΑΟΡΑΤΟΥ» ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ»

1. Η σωτηριολογική σημασία της «ορατής Εκκλησίας», με βάση την Ορθόδοξη Παράδοση

Από καταβολής της δημιουργίας τους και πριν την πτώση τους, οι πρωτόπλαστοι άνθρωποι ζούσαν στην χώρα του Θεού, τον Παράδεισο, ασκούμενοι στην πορεία τους προς το καθ' ομοίωσιν. Ο Παράδεισος ήταν το μόνο ενδιαίτημα του ανθρώπου και η πρώτη μορφή της Εκκλησίας του Θεού, που θα τους οδηγούσε στην σωτηρία. Μετά όμως την παρακοή και πτώση των πρωτοπλάστων εμφανίστηκε αυτομάτως και ένας τόπος έτερος, ο τόπος της αμαρτίας. Η Εκκλησία του Θεού, ως αιωνία κατάσταση, παρέμεινε ασφαλώς και περιελάμβανε όλους τους απογόνους του Αδάμ, που θα ανέμεναν με πίστη και ελπίδα την έλευση του Λυτρωτή του κόσμου και την επαναγωγή στο αρχαίο κάλλος. Η πλειονότητα όμως των ανθρώπων εκείνης της μετά την πτώση εποχής, μοιραία αυτονομήθηκε από τον Θεό και αποστερήθηκε τον χώρο της Εκκλησίας: «οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ

ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα.»⁶².

Και στις δύο καταστάσεις, τόσο στην προπρωτική περίοδο, όσο και στη μετά την πτώση περίοδο, η μορφολογία της Εκκλησίας είναι σαφώς ορατή και συγκεκριμένη, αφού ο άνθρωπος, κάνοντας ορθή χρήση του αυτεξουσίου του και τηρώντας τις εντολές, έχει τη δυνατότητα, διὰ της ακτίστου Χάριτος, να επικοινωνεί πραγματικά και προσωπικά με τον Δημιουργό του και το αντίστροφο⁶³. Η μόνη μεταβολή, επαναλαμβάνουμε, που επέρχεται μετά το παράπτωμα του Αδάμ, είναι πως υφίστανται πλέον δύο εκ διαμέτρου αντίθετοι χώροι: «ο της Εκκλησίας» και «ο εκτός της Εκκλησίας».

Με βάση λοιπόν αυτόν το διαχωρισμό, όσοι άνθρωποι εξακολουθούν να βρίσκονται στο χώρο της Εκκλησίας, εξυπακούεται πως παραμένουν στο χώρο του Θεού, ενώ

---

⁶² Ρωμ. α' 25.

⁶³ Για την αμφίδρομη επικοινωνία ανάμεσα στο Θεό και τον άνθρωπο κατά την προπρωτική περίοδο, βλ. σχετ., αγίου Ιωάννου Δαμασκηνού, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 94, 976A: «Τούτον τοίνυν τὸν ἄνθρωπον ὁ Δημιουργὸς ἄρρενα κατασκεύασε, μεταδὸς αὐτῷ τῆς ἑαυτοῦ θείας χάριτος, καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἑαυτοῦ διὰ ταύτης αὐτὸν ποιησάμενος», και PG 94, 977A: «...πρὸς μόνον τὸν Δημιουργὸν διὰ τῶν κτισμάτων ἀναγόμενος, καὶ τῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ ἐνηδυνόμενος τε, καὶ εὐφραίνόμενος.».

όσοι δεν βρίσκονται υπαρχιακώς στο χώρο της Εκκλησίας, αλλά κείνται εκτός των ορίων της Εκκλησίας, συνεπάγεται αυτομάτως ότι βρίσκονται στο χώρο της αμαρτίας ⁶⁴ . Άπαντες όμως όσοι βρίσκονται εκτός της Εκκλησίας, δύνανται ανά πάσα στιγμή να εισέλθουν εντός του χώρου της, είτε τηρώντας τον Μωσαϊκό Νόμο και εναλλακτικά τον έμφυτο ηθικό νόμο ⁶⁵ , όταν γίνεται λόγος για προχριστιανικές κοινωνίες, είτε τηρώντας τις εντολές του Ευαγγελίου και μετέχοντας των αγίων

---

⁶⁴ Όσον αφορά τη μεταχριστιανική περίοδο, σύμφωνα με τον άγιο Νικόλαο Καβάσιλα, στο χώρο της αμαρτίας βρίσκεται οντολογικώς ο αβάπτιστος άνθρωπος, ο οποίος είναι παντελώς ακοινωνήτος με το Θεό, διότι βρίσκεται σε καθεστώς δουλείας υπό το διάβολο. Με την προσέλευσή του όμως στο μυστήριο του βαπτίσματος, η κατάσταση αυτή ανατρέπεται οριστικώς κι από τον πνευματικό θάνατο μεταβαίνει στην όντως ζωή. Η δέ οριστική ανατροπή αυτής της οντολογικής καταστάσεως πιστοποιείται από το γεγονός ότι ο εκάστοτε πιστός, ακόμη κι αν δεν αξιοποιήσει τα δώρα του Αγίου Πνεύματος που έλαβε κατά το βάπτισμα και το χρίσμα, και επανέλθει σε κοσμικού τύπου συνήθειες ή δαιμονικές εξαρτήσεις, δεν λογίζεται πλέον ως πνευματικά νεκρός, αλλά ως πνευματικά ασθενής. Τούτο σημαίνει πως δεν χρειάζεται εκ νέου πνευματική γέννηση (βάπτισμα- χρίσμα), αλλά πνευματική θεραπεία με τα κατάλληλα πνευματικά φάρμακα-μυστήρια που συνιστά η Εκκλησία (μετάνοια- εξομολόγηση- θεία ευχαριστία). Βλ. σχετ., αγίου Νικολάου Καβάσιλα, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, Λόγος Β'*, PG 150, 528B.

⁶⁵ Ρωμ. β' 14-16.

θεουργών μυστηρίων της Εκκλησίας, όταν αναφερόμαστε στην μετά Χριστόν εποχή.

Ειδικότερα δέ, μετά την Πεντηκοστή, που αποτελεί τη γενέθλιο ημέρα της Εκκλησίας του Χριστού και θεωρείται η κατ' εξοχήν περίοδος της Χάριτος, άπαξ και ο άνθρωπος πιστέψει και βαπτιστεί, καθαρίζεται από το προπατορικό αμάρτημα και εντάσσεται, ως ενεργό μέλος, στο μυστηριακό σώμα του Χριστού. Εν συνεχεία, με το κορυφαίο μυστήριο του χρίσματος, ο νεοφώτιστος πιστός βιώνει την προσωπική του Πεντηκοστή, εισπράττει αμεταμελήτως τα χαρίσματα και τις δωρεές του Αγίου Πνεύματος, ενοικεί δηλαδή διά παντός το Άγιο Πνεύμα εντός του ⁶⁶.

Αυτό σημαίνει πως ο αναγεννημένος άνθρωπος, ό,τι και να κάνει σε μεταγενέστερο χρόνο, είτε αυτό είναι αμαρτίες, είτε ακόμη και να αρνηθεί την ίδια του την πίστη, είναι αδύνατο να επιστρέψει οντολογικά στην προ της Εκκλησίας κατάσταση. Απλώς σε μία τέτοια

---

⁶⁶ Βλ. σχετ., αγίου Νικολάου Καβάσιλα, *Περί τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς*, Λόγος Β', PG 150, 528A.

Προβλ., Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, *Προϋποθέσεις και κριτήρια του Ορθοδόξως και απλανάως θεολογείν*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 18-19.

περίπτωση, και επειδή, όπως αναφέρθηκε, τα «δώρα» του Αγίου Πνεύματος είναι αμεταμέλητα και παγιωμένα, λόγω ελλείψεως άλλου «τόπου» ή καλύτερα λόγω μη ύπαρξης πλέον ετέρας οντολογικής καταστάσεως, ο εισελθών (προηγούμενος) στην Εκκλησία, όσο κι αν δηλώνει μεταγενέστερα την άρνηση παραμονής του λογικώς, εν τούτοις διαμένει σε αυτήν οντολογικώς. Πρόκειται δηλαδή, για μία κατάσταση πέραν των ανθρωπίνων δυνάμεων του, καθότι ομιλούμε για μία πνευματική υπαρξιακή κατάσταση, άρα για μία κατάσταση «ετέρου γένους». Κατά συνέπεια, ο άνθρωπος αυτός λογίζεται κανονικά ως μέλος της Εκκλησίας, ακόμη κι αν επιμένει να αμαρτάνει και να μην μετανοεί.

Στο σημείο αυτό, παρατηρούμε ότι ο άγιος Νεκτάριος ταυτίζεται απολύτως με την εμπειρική θεολογία του αγίου Γρηγορίου Παλαμά, ο οποίος διευκρινίζει ότι η αμαρτωλή κατάσταση ενός πιστού δεν καταργεί το Άγιο Πνεύμα που αυτός έλαβε με το χρίσμα, αλλά το απενεργοποιεί, με αποτέλεσμα η θεία Χάρη, ναι μεν να είναι οντολογικώς παρούσα, πλην όμως να καθίσταται αμέθεκτη ⁶⁷. Άρα εκκλησιολογικά, η μόνη πραγματική

---

⁶⁷ Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, *Κεφάλαια φυσικά, θεολογικά, ηθικά τε και πρακτικά* 93, PG 150, 1188B.

συνέπεια και διάκριση που υφίσταται ο άνθρωπος αυτός, εξ αιτίας της αμαρτωλής πνευματικής του καταστάσεως, είναι πως θεωρείται ασθενές μέλος της λογικής ποιμένης του Χριστού και όχι υγιές. Πρακτικά αυτό σημαίνει πως ο ασθενής πνευματικά άνθρωπος χρήζει θεραπείας, στην οποία εφόσον συναινέσει να υποβληθεί και κατόπιν ιαθεί, επανέρχεται και αποκαθίσταται πλήρως στην πρότερη κατάσταση (του βαπτίσματος και του χρίσματος), και λογίζεται εκ νέου, όπως τα υπόλοιπα υγιή μέλη της Εκκλησίας. Αν όμως παραμείνει εκουσίως στον αμαρτωλό του βίο, τότε η περίπτωσή του γίνεται ανίατη και πεθαίνει στην αμαρτία χωρίς να μεταμεληθεί. Σε κάθε περίπτωση πάντως, ενόσω ζεί, τυγχάνει πάντοτε τέκνο της Εκκλησίας του Χριστού ⁶⁸.

Αποτελεί λοιπόν βασικό και αδιαπραγμάτευτο αξίωμα πως ο ερχόμενος από τον χώρο της αμαρτίας άνθρωπος αναγεννάται, μόνον εντός του μυστηριακού σώματος του Χριστού, που είναι η Εκκλησία, διά των θεουργών αγίων μυστηρίων ⁶⁹. Και με την μετοχή στα μυστήρια της

---

⁶⁸ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιάς, Αγίας, Καθολικῆς καί Αποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987, σελ. 24-25.

⁶⁹ Ο κομβικός ρόλος των αγίων μυστηρίων της Εκκλησίας στην αναγέννηση του ανθρώπου, αποτυπώνεται στα λόγια του αγίου

Εκκλησίας, που δεν είναι μεμονωμένες τελετές, αλλά οργανικές λειτουργίες και εκφάνσεις του σώματός της, ο κτιστός πιστός αποκτά πρόσβαση σε μία «άσχετη σχέση» και κοινωνεί με το άκτιστο, ήτοι προσδεύει διαρκώς και ατελευτήτως στη θεία ζωή ⁷⁰. Στην αντίθετη περίπτωση, εφόσον δεν αναγεννηθεί ο άνθρωπος και παραμείνει αμαρτωλός, ως ταυτοποιημένο μέλος της Εκκλησίας, δεν δύναται να μεταδώσει τη δική του ασθένεια στα λοιπά μέλη του σώματος, διότι τα μέλη του σώματος του Χριστού είναι ελεύθερα ηθικά όντα και όχι ανελεύθερα, και άρα δύνανται να μην προσβληθούν από την ασθένεια ενός μέλους ⁷¹.

Νικολάου Καβάσιλα, που αναφέρει επιγραμματικά ότι: «... τὸ μὲν βάπτισμα τὸ εἶναι δίδωσι καὶ ὅλως ὑποστῆναι κατὰ Χριστόν, τοῦτο γὰρ νεκροὺς καὶ διεφθαρμένους παραλαβὸν εἰς τὴν ζωὴν πρῶτον εἰσάγει. Ἡ δὲ τοῦ μύρου χρίσις τελειοῖ τὸν γεγεννημένον τῇ τοιαύτῃ ζωῇ προσήκουσαν ἐνέργειαν ἐντιθεῖσα, ἢ δὲ θεία εὐχαριστία τὴν ζωὴν ταύτην καὶ τὴν ὑγίαν συντηρεῖ καὶ συνέχει». Βλ., αγίου Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, Λόγος Α'*, PG 150, 504 A.

⁷⁰ Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, *Η σωτηριολογία του Λουθήρου-Συμβολή στη μελέτη της Θεολογίας του Λουθήρου από ορθόδοξη άποψη*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 126.

⁷¹ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περὶ τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987, σελ. 25.

Αυτή η συνύπαρξη «υγείων» μελών και «αρρώστων», «ευσεβών» πιστών και «ασεβών», αποτελεί χαρακτηριστικό εμπειρικό γνώρισμα της ορατής πλευράς της Εκκλησίας, κατά τη διάρκεια της ιστορικής φανέρωσής της. Η σύνθεση αυτή σε καμμία περίπτωση δεν υποσκάπτει την αυθεντική και αποκλειστική διάσταση της μίας Εκκλησίας, αντιθέτως πιστοποιεί το γεγονός πως, εάν σκοπός της ενανθρωπήσεως του Θεού Λόγου είναι η σωτηρία και η θέωση του ανθρώπου, η «ορατή Εκκλησία» αποτελεί τον μόνο σωτηριώδη φορέα⁷². Πρόκειται ουσιαστικά για το κατεξοχήν ορατό θεραπευτήριο, όπου πραγματώνεται διαχρονικά η λυτρωτική υπόσχεση του «ιατρού των ψυχών και των σωμάτων» Χριστού στο ταλαιπωρημένο, από τον πόνο και την αμαρτία, ανθρώπινο γένος πως «οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες» (Μθ. θ' 12).

Άρα, η ορατή πλευρά της Εκκλησίας έχει πολύ μεγάλη σωτηριολογική σημασία, με βάση την Ορθόδοξη Παράδοση. Και βρίσκει την θεμελίωσή της στην Αγία Γραφή, και συγκεκριμένα στις βιβλικές παραβολές της

---

⁷² Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, *Προϋποθέσεις και κριτήρια του Ορθοδόξως και απλανώς θεολογείν*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 155-156.

«σαγήνης» και των «ζιζανίων», όπου φαίνεται ξεκάθαρα πως η Εκκλησία δεν είναι μόνο μία αόρατη ή απροσδιόριστη κοινωνία αγίων, όπως θα παρατηρήσουμε παρακάτω να υποστηρίζουν μονοδιάστατα οι Προτεστάντες. Αλλά με βάση την Ορθόδοξη εμπειρική θεολογία, η Εκκλησία είναι ταυτόχρονα ορατή και αόρατη. Με την αόρατη πλευρά να την συγκροτούν ο Χριστός, ως κεφαλή της Εκκλησίας, οι άγγελοι, οι κεκοιμημένοι άγιοι, και την ορατή πλευρά να την συγκροτούν πάντες οι ζώντες πιστοί, που αγωνίζονται να αποκτήσουν μετοχή «εδώ και τώρα» της θείας Χάριτος, η οποία αποτελεί τον αρραβώνα της μέλλουσας βασιλείας του Θεού. Η αόρατη και η ορατή πλευρά της Εκκλησίας προσδιορίζουν και τον θεανθρώπινο χαρακτήρα της ⁷³.

2. Η θέση των Προτεσταντών περί «αόρατης Εκκλησίας» και η ποιμαντική αντιμετώπισή της από τον άγιο Νεκτάριο

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο άγιος Νεκτάριος αισθάνεται την ανάγκη να αντιμετωπίσει ποιμαντικά το πρόβλημα των Προτεσταντών ιεραποστόλων, που όργαναν την ελληνική επικράτεια για να προσηλυτίσουν τον απλό

---

⁷³ Βλ., ό. π., σελ. 156.

κόσμο «εις την εαυτών πλάνην», γράφοντας δύο αντιρροητικές μελέτες, με τις οποίες απέκρουε και ανασκεύαζε όλα τα επιχειρήματά τους. Και πραγματικά στις δύο αυτές μελέτες που φέρουν τον τίτλο: «Περί της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας» και «Περί Ιεράς Παραδόσεως», ο άγιος Νεκτάριος επικρίνει σφόδρα τη δογματική διδασκαλία των Προτεσταντών ⁷⁴ , διότι «αρνούνται παν ό,τι η αγία ημών Εκκλησία ευλαβείται και σέβεται ως άγιον, ιερόν και όσιον». Η δέ επιχειρηματολογία του αγίου επιφέρει συντριπτικά πλήγματα στον Προτεσταντισμό, αφού τον απογυμνώνει πλήρως εκκλησιολογικά, ως μη έχοντα ουδεμία σχέση με τη Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία,

---

⁷⁴ Συνοπτικά, με βάση τη δογματική διδασκαλία των Προτεσταντών, η σωτηρία του ανθρώπου επιτυγχάνεται μόνο διά της εξατομικευμένης πίστεως και της αναγνώσεως της Αγίας Γραφής. Η Εκκλησία του Χριστού δεν είναι ορατή (λόγω της παγιωμένης και μη αναστρεφομένης αμαρτωλότητας των ανθρώπων) αλλά αόρατη και παράλληλα εκμηδενίζεται η αξία της Ιεράς Παραδόσεως. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. σχετ. στην πληρέστερη μελέτη: Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, *Η σωτηριολογία του Λουθήρου-Συμβολή στη μελέτη της Θεολογίας του Λουθήρου από ορθόδοξη άποψη*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2007.

χαρακτηρίζοντας δέ τους εκπροσώπους του ως «διδασκάλους της πλάνης»⁷⁵.

Εν ολίγοις, στις μελέτες αυτές παρουσιάζεται η αταλάντευτη θέση του αγίου Νεκταρίου, ότι η Εκκλησία του Χριστού, με βάση το Ορθόδοξο πνεύμα, είναι μία, και ξέχωρα από την αόρατη πλευρά της έχει και την ορατή. Η δέ αυθεντία και το κύρος της Εκκλησίας δηλούνται από το γεγονός ότι είναι ίδρυμα θεοσύστατο, που καθοδηγείται από το Άγιο Πνεύμα. Συνέπεια αυτής της αγιοπνευματικής καθοδήγησης είναι ότι η Εκκλησία διαφυλάττει ακέραιη την αποστολική διδασκαλία και Παράδοση, πορευόμενη απλανώς και αλαθήτως σε κάθε δογματικό ζήτημα που ανακύπτει. Τόσο ως αλάθητος κριτής, που αποφαινεται υπέρ των σωτηριωδών αληθειών της αποκαλυφθείσης διδασκαλίας, όσο και ως σφοδρός ελεγκτής του ψεύδους και της πλάνης. Η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία, μέσα από τις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων, αποτελεί τον θεματοφύλακα της Ορθοδόξου πίστεως, αφού είναι ο φυσικός τεταγμένος φρουρός της θεόπνευστης

---

⁷⁵ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καί Αποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987, σελ. 5-8.

διδασκαλίας. Ως εκ τούτου, το έργο της είναι μοναδικό, διότι συμβάλλει στην ορθή ερμηνεία και κατανόηση εκ μέρους των πιστών των αγιογραφικών εντολών, ποδηγετώντας εκ του ασφαλούς τα μέλη της στην οδό της σωτηρίας. Ομοιάζει ουσιαστικά με την κιβωτό του Νώε, αφού εκτός αυτής δεν υπάρχει καμμία σωτηρία. Επιπλέον, χωρίς την αυθεντία της Εκκλησίας, αυτό το περιεχόμενο της πίστεως δύναται να αλλοιωθεί και το αποστολικό κήρυγμα να παραχαραχθεί.

Κατά τον άγιο Νεκτάριο, η ορατή πλευρά της Εκκλησίας αποτελεί μία κατάσταση δεδομένη και αδιαπραγμάτευτη, και ως ορατή Εκκλησία νοείται το σώμα του Χριστού, δηλαδή το σύνολο του πληρώματος των πιστών που ως κεφαλή έχει τον ίδιο τον Χριστό. Όποιος δεν παραδέχεται πως η Εκκλησία έχει και ορατή πλευρά, όπως κάνουν κατά κόρον οι Προτεστάντες, τότε δεν δύναται να αποτελεί μέλος του σώματος του Χριστού, διότι αυτός είναι μη αναγεννημένος, αμέτοχος και ακοινωνήτος της χορηγούμενης Χάριτος του Θεού που ενοικεί αδιαλείπτως στην Εκκλησία. Βρίσκεται σε τεράστια πλάνη, όποιος θεωρεί ότι του αρκεί για να σώσει τη ψυχή του η θεωρητική πίστη προς τον Χριστό και ότι διά της θεωρητικής αυτής πίστεως ο άνθρωπος γίνεται κοινωνός

του Αγίου Πνεύματος, εξασφαλίζοντας τρόπον τινά την σωτηρία χωρίς να χρειάζεται η μεσιτεία της (ορατής) Εκκλησίας⁷⁶.

Οι Προτεστάντες, οι αποσκιρτήσαντες της ορατής Εκκλησίας και υποστηρικτές αποκλειστικώς της άορατης Εκκλησίας, σφάλλουν οικτρὰ σχετικά με τον ουσιώδη χαρακτήρα της Εκκλησίας, διότι θεωρούν πως μόνον με την πίστη δύναται να επιτευχθεί η σωτηρία του ανθρώπου, υποβιβάζοντας το έργο της απολυτρώσεως σε μια θεολογική θεωρία⁷⁷. Το έργο όμως της απολυτρώσεως εξ επόψεως Ορθοδόξου, δεν είναι απλή θεολογική θεωρία, αλλά και μυστηριακή πράξη που

---

⁷⁶ Βλ., ό. π., σελ. 30-32.

⁷⁷ Η όλη δηλαδή σωτηριώδης διαδικασία εξαντλείται απλώς στο να πιστέψει ο άνθρωπος στο Θεό (*sola fide*). Η πίστη όμως αυτή δεν αποτελεί «κατόρθωμα του ανθρώπου», εξ αιτίας του κατεστραμμένου «κατ' εικόνα» και της δεδουλωμένης στην αμαρτία βουλήσεως του ανθρώπου, αλλά κατ' επιλογήν δώρο της Χάριτος του Θεού στους εκλεκτούς του (*sola gratia*). Χάρη σε αυτή την προνομιακή μεταχείρισή του από τον Θεό, αυτομάτως δύναται ο άνθρωπος να υποκαθιστά όχι μόνο την ηγεσία και αυθεντία της Εκκλησίας, αλλά και αυτή την ίδια την Εκκλησία, αφού ο κάτοχος του «θείου δώρου» της πίστεως καθίσταται καθεαυτόν Πάπας και Εκκλησία. Βλ. σχετ., Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, *Η σωτηριολογία του Λουθήρου-Συμβολή στη μελέτη της Θεολογίας του Λουθήρου από ορθόδοξη άποψη*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 86-104.

τελείται στην ορατή Εκκλησία του Χριστού. Κατ' αυτό τον τρόπο, το έργο της απολυτρώσεως καθοδηγεί τους πιστούς στην σωτηρία και τους καθιστά κοινωνούς του Αγίου Πνεύματος. Ο ισχυρισμός επομένως των Προτεσταντών ότι έκαστος πιστός έχει προς τον Θεό ιδιωτικές σχέσεις και δεν έχει συνεπώς ανάγκη άλλων μέσων προς επίτευξη ορθής σχέσεως μετά του Χριστού, είναι εντελώς αβάσιμος εξ επόψεως ευαγγελικής ⁷⁸. Μέσα στην Εκκλησία, και μόνον από την Εκκλησία, ο άνθρωπος έρχεται σε πλήρη ένωση και κοινωνία με τον Θεό. Οποιαδήποτε θεωρία πίστεως χωρίς την Εκκλησία ή η υποκατάστασή της με οποιαδήποτε άλλη παρασυναγωγή, δεν μπορεί να φέρει την πολυπόθητη κοινωνία με τον Θεό.

Ο Σωτήρας Χριστός, ο «Μέγας Αρχιερέυς» που κατέχει το τρισσόν αξίωμα: της διδασκαλίας, της ιερουργίας και της διαποιμάνσεως, είναι Εκείνος που σύστησε το ορατόν της Εκκλησίας θυσιαστήριο και είναι Εκείνος που απαιτεί θεωρία και πράξη από τους πιστούς όλων των αιώνων, αυστηρώς εντός των πλαισίων του θείου θρησκευτικού καθιδρύματος της ορατής Εκκλησίας. Εκεί που

---

⁷⁸ Ιωάννου Σ. Ρωμανίδου, *Το Προπατορικόν Αμάρτημα*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 109-110.

ανατέθηκε, στους -ανά τους αιώνες- διαδόχους Του, η τήρηση των αποκαλυφθεισών αληθειών και διενεργείται η απολύτρωση του ανθρώπου, εκεί που κοινωνεί οντολογικώς ο άνθρωπος με τον Θεό και γίνεται υιός Θεού κατά Χάριν ⁷⁹.

Η εκκλησιολογική άποψη των Προτεσταντών περί «αόρατης Εκκλησίας», που απαρτίζεται από μερικούς εκλεκτούς πιστούς, τους οποίους ο Θεός εξέλεξε, άγνωστο με ποια κριτήρια επιλογής, είναι εντελώς άστοχη και αστήρικτη ⁸⁰. Μάλιστα, σε περίπτωση που θελήσουμε να είμαστε εννοιολογικά απολύτως ακριβείς εξ επόψεως Ορθοδόξου εμπειρικής δογματικής, κανονικά η Εκκλησία δεν διακρίνεται σε ορατή και αόρατη, διακρίνεται σε «στρατενομένη» (επί γης) και σε «θριαμβεύουσα» (εν ουρανών). «Στρατενομένη» ενόσω αγωνίζεται κατά της

---

⁷⁹ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθήναι 1987, σελ. 32.

⁸⁰ Ομοίως εκφράζεται και ο καθηγητής Δημήτριος Τσελεγγίδης, αφού χαρακτηρίζει τη συγκεκριμένη εκκλησιολογική θέση των Προτεσταντών «θεολογικώς απαράδεκτη, επειδή καταστρέφει την έννοια της Εκκλησίας και επειδή στρέφεται κατά της θείας Αποκαλύψεως, η οποία μαρτυρεί, ότι ο Χριστός ίδρυσε την ορατή Εκκλησία». Βλ. σχετ., Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, *Προϋποθέσεις και κριτήρια του Ορθοδόξως και απλάνως θεολογείν*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 156-157.

κακίας και της επικρατήσεως του αγαθού στη γη, «θριαμβεύουσα» εκεί όπου στον ουρανό βρίσκεται ο χορός των δικαίων που αγωνίστηκαν και τελειώθηκαν στην πίστη και αρετή του Χριστού. Οι Προτεστάντες που υιοθετούν τα περί αόρατης Εκκλησίας αντιλέγουν προς το ορθό πνεύμα της Εκκλησίας, το οποίο τονίζει emphatically πως η Εκκλησία είναι ορατή, αλλά και αδιαίρετη, αφού δεν χωρίζει τους πιστούς σε μη εκλεκτούς και σε εκλεκτούς⁸¹.

Με την εμμονή τους οι Προτεστάντες να διδάσκουν πως η Εκκλησία είναι αποκλειστικώς αόρατη, αποβάλουν την ορατή πλευρά της Εκκλησίας. Για να μην όμως αποσυντεθούν τελείως, αναγνωρίζουν κάποιο τύπο της Εκκλησίας ως χώρο συναθροίσεως, όπου οι οπαδοί του κάθε συστήματος προσέρχονται επί το αυτό, προς δόξαν Θεού και διδασκαλία της πίστεως. Όμως αυτή δεν είναι η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία που ομολογούμε στο Σύμβολο της Πίστεως, αλλά άθροισμα οπαδών, υπό τύπον λέσχης, που απλώς πιστεύουν στον Κύριο, στερούμενοι όμως του λουτρού της παλιγγενεσίας,

---

⁸¹ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καί Αποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987, σελ. 26.

καθότι είναι αβάπτιστοι, αλλά και στερούμενοι των λοιπών θεουργών μυστηρίων που αγιάζουν αληθώς τους πιστούς⁸². Επομένως, οι μη αναγεννηθέντες διά της θείας Χάριτος, που ενεργεί μόνο στη Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία, δεν αποτελούν ουδεμία Εκκλησία, ούτε ορατή ούτε άορατη⁸³.

Συμπερασματικώς λοιπόν, η λεγόμενη εκκλησία των Προτεσταντών είναι έννοια αφηρημένη και στερημένη θείας αρχής και ιστορικού θείου κύρους, και εμφανίζεται ως οικοδόμημα να εξαρτάται από ανθρώπινες σκέψεις και αποφάσεις που στερούνται σταθερό και αναλλοίωτο χαρακτήρα. Σε αντίθεση με τη Μία, Αγία, Καθολική και

---

⁸² Βλ., ό. π., σελ. 27–28. Επί του θέματος, γράφει χαρακτηριστικά και ο καθηγητής Δημήτριος Τσελεγγίδης: «Οι Προτεστάντες –συνεπείς στη διδασκαλία τους για την άορατη Εκκλησία- απέρριψαν την ιεραρχία, με την Ορθόδοξη έννοια, και την ιερωσύνη ως μυστήριο. Διατήρησαν, όμως, τους λεγόμενους λειτουργούς (πρεσβυτέρους και διακόνους), χωρίς χειροτονία, ως απλούς εντολοδόχους της κοινότητας. Κατά τους Προτεστάντες, όλοι οι πιστοί δικαιούνται να τελούν μυστήρια. Για λόγους, όμως, τάξεως και «ανθρωπίνω δικαίω», η εκκλησιαστική κοινότητά τους ορίζει αντιπροσώπους της γι' αυτό το έργο.». Βλ., Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, *Προϋποθέσεις και κριτήρια του Ορθοδόξως και απλανώς θεολογείν*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 157.

⁸³ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιάς, Αγίας, Καθολικῆς καί Αποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Ἀθῆναι 1987, σελ. 28.

Αποστολική Εκκλησία, όπου τα πάντα παρέχονται με κύρος, βεβαιότητα και ακριβή πληροφόρηση. Εκεί που ο αναγεννημένος άνθρωπος επικοινωνεί άμεσα και ζωντανά με τον Θεό, εκεί που ο Θεός πληροφορεί τον άνθρωπο σχετικά με το θέλημά Του ⁸⁴.

---

⁸⁴ Βλ., ό. π., σελ. 28-29.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟ – ΙΣΤΟΡΙΚΟΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

1. Το έμπρακτο ενδιαφέρον του αγίου Νεκταρίου για την «Δυτική Εκκλησία» - Ιστορική προσέγγιση των δύο Εκκλησιών

α) Η προπαρασκευή του παπικού Πρωτείου πριν το Σχίσμα

Το ζήτημα της «Δυτικής Εκκλησίας»⁸⁵, καθώς και το κριτικό ερώτημα που θέτουν αρκετοί μέχρι σήμερα, αν αυτή βρίσκεται εντός (ή έστω πέριξ) των ορίων της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, υπήρξε ένα ζήτημα που απασχόλησε ιδιαίτερος τον άγιο Νεκτάριο. Και το προσέγγισε ο άγιος με πλήρη ποιμαντική υπευθυνότητα, έχοντας δύο σημαντικά εφόδια: πατερικό νού και επιστημονική συγκρότηση. Με

---

⁸⁵ Με τον όρο «Δυτική Εκκλησία» ονοματίζει σε όλα τα έργα του ο άγιος Νεκτάριος την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Παρακάτω, στην ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου θα καταστεί σαφές υπό ποία έννοια αποκαλούσε ως «Εκκλησία» τον Ρωμαιοκαθολικισμό.

βάση αυτά τα δύο, ερεύνησε και ανέδειξε ιστορικά την πρωτογενή και κύρια αιτία που οδήγησε στην διάσταση της «Δυτικής» από την «Ανατολική Εκκλησία». Χωρίς διπλωματικούς χειρισμούς και στρογγυλοποιήσεις, απέδειξε πως τα πρώτα θεμέλια του διχασμού τέθηκαν εκ μέρους των Δυτικών από πολύ νωρίς, εξ αιτίας της σκόπιμης παρερμηνείας της έννοιας του «πρωτείου τιμής» και της αυθαίρετης μετατροπής του σε «πρωτείο εξουσίας». Εστιάζοντας λοιπόν απευθείας στη ρίζα του προβλήματος, κατόρθωσε να αναδείξει μία αρκετά σκοτεινή πτυχή του όλου προβλήματος, θέτοντας κυριολεκτικά το δάχτυλο επί τον τύπο των ήλων.

Και πράγματι, το εν λόγω θέμα του Πρωτείου, κατά τον άγιο Νεκτάριο, είχε μία προϊστορία, εν πολλοίς ανεξερεύνητη, αφού οι σπερματικές βάσεις του ετέθησαν σε μορφή εξουσίας και ως «αποστολικό» κληρονομικό προνόμιο της παπικής καθέδρας, ήδη από τις αρχές του 2^{ου} αιώνα, πολύ πιο νωρίς από όσο είχαν υπ' όψιν τους οι περισσότεροι ενδεχομένως.

Η κυοφορία, και εν συνεχεία η ταχύτατη διάδοση αυτής της εξωφρενικής «κληρονομικής» φημολογίας, προκλήθηκε και υποδαυλίστηκε εξαιτίας της σχετικής αναφοράς που υπήρχε στα λεγόμενα «ψευδοκληθέντια

κείμενα»⁸⁶, τα οποία έκαναν λόγο για αποστολική διαδοχή των Παπών απευθείας από τον Απόστολο Πέτρο, και κατά συνέπεια, για υπεροχή αυτών σε σχέση προς τους λοιπούς Επισκόπους⁸⁷. Το ψεύδος που προέβαλαν τα πλαστά αυτά κείμενα, αρχικά με τον δήθεν πρώτο Επίσκοπο Ρώμης να ακούει στο όνομα Πέτρος, υιοθετήθηκε από την εξουσιομανή ρωμαϊκή κοινωνία. Έτσι η «φήμη» μετασχηματίστηκε σύντομα σε «παράδοση» και ως περιρρέουσα ατμόσφαιρα στη Δύση,

---

⁸⁶ Ψευδοκλημέντια: Ονομασία που δόθηκε από τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς σε κείμενο ιουδαϊζουσας αίρεσης του 2^{ου}- 3^{ου} αιώνα. Τα ψευδοκλημέντια κείμενα διασώθηκαν έως τις μέρες μας σε 2 εκδόσεις, ανεξάρτητες μεταξύ τους, από τις οποίες η μία στην ελληνική με τον τίτλο *Ομιλίες*, η δε άλλη στη λατινική, ελεύθερη μετάφραση του Ρουφίνου, με τον τίτλο *Recognitiones (Αναγνωρισμοί)*. Κύριος σκοπός των ψευδοκλημέντιων δεν είναι η διήγηση της ζωής του Κλήμη, όπως διατείνεται ο συγγραφέας, αλλά η έξαρση του αποστόλου Πέτρου και του επισκοπικού θρόνου της Ρώμης και η καταπολέμηση του αποστόλου Παύλου. Κύρια διδασκαλία των ψευδοκλημέντιων είναι ότι ο Θεός αποκαλύφθηκε με το ενδιάμεσο του προφήτη του, που εμφανίστηκε στους ανθρώπους στο πρόσωπο πολλών αναμάρτητων προσώπων, όπως των Αδάμ, Ενώχ, Αβραάμ, Ισαάκ, Ιακώβ, Μωυσή, και τέλος του Ιησού, που λέγεται μόνο υιός Θεού, όχι όμως Θεός. Στα ψευδοκλημέντια κείμενα ζήτησαν οι Πάπες να στηρίξουν τις περί Πρωτείου αξιώσεις τους. Βλ. σχετ., *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος Ζ', Αθήναι 1962, σελ. 622-625.

⁸⁷ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περί τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 119.

πέρασε ουσιαστικά και στην Ανατολή, αφού έγινε αποδεκτή τρόπον τινά εκ μέρους των Ανατολικών, χάριν μιας άκριτης ευσέβειας, που όμως δικαιολογείται από το γεγονός πως το μυαλό των Ανατολικών δεν πήγαινε στο πονηρό, διότι δεν είχαν εγερθεί ανοιχτά οι παράλογες παπικές αξιώσεις για Πρωτείο εξουσίας.

Τα «ψευδοκλημέντια κείμενα» βέβαια ήταν μόνο η αρχική-θεμελιώδης γραπτή πηγή, αφού τρεις αιώνες αργότερα από την εμφάνισή τους, περί τα τέλη του 5^{ου} αιώνα έχουμε την ευρεία διάδοση ενός νέου «ντοκουμέντου» στη Δύση με την κυκλοφορία της λεγομένης «ψευδοκωνσταντίνειας δωρεάς». Ενός εξίσου χαλκευμένου κειμένου, που έφερε την λατινική ονομασία *Donatio Constantini*, με το οποίο πλάστηκε ο μύθος περί της λωβής (=λέπρας) του Μεγάλου Κωνσταντίνου και της θεραπείας αυτού υπό του Σιλβέστρου Πάπα Ρώμης. Συνέπεια της θεραπείας αυτής ήταν η δήθεν εκχώρηση του Πρωτείου εξουσίας προς την παπική καθέδρα, εκ μέρους του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Η αποκρουστικότητα αυτής της εξουσιαστικής νοοτροπίας, εκ μέρους της Δύσης, δεν αργεί να κοινοποιηθεί και στην Ανατολή, καθώς ήδη κατά τον 5^ο αυτόν αιώνα, οι παπικές προκλήσεις γύρω από το εν λόγω

θέμα αρχίζουν και εκδηλώνονται ανοιχτά, κατά τη διεξαγωγή των πρώτων Οικουμενικών Συνόδων, από τους εκάστοτε λεγάτους του Πάπα. Διακηρύσσοντας ευθέως, ενώπιον των λοιπών Επισκόπων της Ανατολής, το προβάδισμα που έχει ο Επίσκοπος Ρώμης σε σχέση με εκείνους, λόγω της υποτιθέμενης αποστολικής διαδοχής που έχει από τον Πέτρο ⁸⁸.

Τί όμως συνετέλεσε ώστε αυτή η ραφιναρισμένη μέχρι τον 5^ο αιώνα φιλοδοξία των Παπών να εκδηλωθεί ανοιχτά και μάλιστα εν μέσω Οικουμενικών Συνόδων, όπου εξετάζονταν φλέγοντα δογματικά ζητήματα που

---

⁸⁸ Είναι ενδεικτικό το παράδειγμα που περιγράφει ο άγιος Νεκτάριος από τις εργασίες της Γ' Οικουμενικής Συνόδου, όπου ο πρεσβύτερος Φίλιππος εκτελεί μυστικές διαταγές και οδηγίες του Πάπα, εμφανώς δασκαλεμένος. Διότι, ενώ προηγουμένως έχει αναγνωσθεί στην ολομέλεια της Συνόδου η επίσημη μετριοπαθής επιστολή του Πάπα Κελεστίνου, κατόπιν, χωρίς κάποια προφανή αιτία, ο πρεσβύτερος Φίλιππος αρχίζει την ομιλία του κάνοντας λόγο ευθέως για υπεροχή του Πάπα σε σχέση με τους λοιπούς Επισκόπους, ως προνόμιο που αυτοδικαίως κληρονόμησε από την αποστολική διαδοχή του Πέτρου.

Στο σημείο αυτό ο άγιος Νεκτάριος, συγκρίνοντας την μετριοπαθή επιστολή που απέστειλε ο Πάπας Κελεστίνος και τον λόγο που απήγγειλε ο πρεσβύτερος Φίλιππος, παρατηρεί την ασυμφωνία και με εμφανή δόση ειρωνείας λέγει με αιχμηρό τρόπο πως «εξετάζοντας κανείς τις δυο αυτές ομιλίες κινδυνεύει να εκλάβει τον Πρεσβύτερο ως Πάπα και τον Πάπα ως Πρεσβύτερο». Βλ., ό. π., σελ. 143-144.

απασχολούσαν την Εκκλησία ⁸⁹ ; Ο άγιος Νεκτάριος κάνοντας μία εξαιρετική ανατομία της Ρωμαϊκής

---

⁸⁹ Για του λόγου το αληθές, νέα ανάρμωση συμπεριφορά από τους αντιπροσώπους του Πάπα υπήρξε κατά τις εργασίες της Δ' Οικουμενικής Συνόδου. Και εξαιτίας αυτής της προβληματικής και ανάρμωσης συμπεριφοράς που επέδειξαν οι απεσταλμένοι του Πάπα Λέοντα του Α', δημιουργήθηκαν δογματικές παρενέργειες και κινδύνεψε να τιναχθεί στον αέρα η Δ' Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας (451). Απέναντι λοιπόν στον κίνδυνο αυτό, ήτοι να διαλυθεί η Σύνοδος άδοξα κι έτσι να συνεχίσει η αίρεση του Ευτυχούς να λυμαίνεται τον χώρο της Εκκλησίας, οι Πατέρες της Ανατολής επέδειξαν θαυμαστή ωριμότητα μπροστά στις καινοφανείς αξιώσεις των παπικών εκπροσώπων, δείχνοντας ανοχή στις προβληματικές δηλώσεις τους. Στάθμισαν και το γεγονός πως ο Πάπας Λέοντας ορθοτομούσε στο θέμα της πίστεως και έτσι προτίμησαν να μην συγκρουστούν με τους απεσταλμένους του, αλλά με αγιοπνευματική διάκριση να επιλύσουν το μείζον, που ήταν η αίρεση.

Ο άγιος Νεκτάριος εξ αφορμής αυτής της απαράδεκτης συμπεριφοράς των παπικών λεγάτων, δεν παραλείπει να ασκήσει δριμεία κριτική στον (άγιο σημειωτέον!) Πάπα Λέοντα Α' και την όλη στάση του στην Δ' Οικουμενική Σύνοδο, αφού όχι μόνο προσπάθησε να επιβάλει ουσιαστικά το σαθρό θεμέλιο της παπικής Εκκλησιολογίας, που είναι το παπικό Πρωτείο εξουσίας, αλλά επιπρόσθετα οι εκπρόσωποι που απέστειλε στην Χαλκηδόνα με την αδιάκριτη συμπεριφορά τους, έδωσαν την ευκαιρία στους οπαδούς του Μονοφυσιτισμού να υποστηρίξουν μέχρι και σήμερα, πως αντιμετωπίστηκαν με εμπάθεια κατά τη διάρκεια της Δ' Οικουμενικής.

Και τούτο διότι, με την άφιξή τους στη Σύνοδο, οι λεγάτοι του Πάπα απαίτησαν την απομάκρυνση του Πατριάρχη Αλεξανδρείας Διοσκόρου, χωρίς να έχει καταδικαστεί συνοδικά αυτός ακόμα, όχι

Εκκλησίας, κάνει λόγο για μία δύναμη συγκροτημένη, που ανέκαθεν απέπνεε σεβασμό ακριβώς διότι ήταν δύναμη. Μία δύναμη με έδρα μία πόλη με βαριά πολιτική κληρονομιά, μία πόλη η οποία ήταν πολιτικό σύμβολο για αιώνες, μέχρι που τον 4^ο αιώνα ο Μέγας Κωνσταντίνος μετέφερε την πρωτεύουσα του ρωμαϊκού κράτους στην ανατολική πλευρά της Αυτοκρατορίας, ιδρύοντας και χρίοντας ως πρωτεύουσα τη Νέα Ρώμη. Η Ρωμαϊκή Εκκλησία, η μόνη στη Δύση με αποστολική παράδοση, είχε υπό την υποταγή της πλήθος Επισκόπων, κάτι που

γιατί πρέσβευε αιρετικές αντιλήψεις, αλλά λόγω του ότι ...τόλμησε να συγκαλέσει σύνοδο (το 449 μ. Χ.) άνευ αδείας του Πάπα!!!

Υπό αυτούς τους βαρείς όρους του Πάπα Λέοντος, ναι μεν η Εκκλησία εδογμάτισε Ορθοδόξως στην Χαλκηδόνα, πλήν όμως έρριψε σωσίβιο επιβιώσεως στους Μονοφυσίτες, λόγω της ανοίκειας συμπεριφοράς των παπικών λεγάτων προς τον Διόσκορο, που επέφερε την αδικαιολόγητη (ως προς την αιτιολογία και το χρονικό σημείο) αποπομπή του. Για αυτό και ο άγιος Νεκτάριος κηρύττει μετά πεποιθήσεως ότι «ὁ μονοφυσιτισμός δέν θά ἐκραταιοῦτο, ἐάν ὁ Διόσκορος δέν ἀπεβάλλετο τόσον προσβλητικῶς τῆς συνόδου. Ἀλλ' ὁ Λέων περί ἑνός μόνον ἐφρόντιζε, περί τῆς ὑπεροχῆς καί τῆς ἡγεμονίας».

Για τη συμπεριφορά γενικότερα του Λέοντα και των λεγάτων του στην Χαλκηδόνα, σε άλλο σημείο ο άγιος Νεκτάριος εκφράζεται με πιο καυστικό τρόπο λέγοντας: «Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ γλῶσσα καί ἡ συμπεριφορά τῶν λεγάτων τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ ἁγίου ἵ δύνανται πᾶς τις νά φαντασθῆ τήν γλῶσσαν τῶν μή φερόντων τό προσόν τοῦ ἁγίου! Ὁ Θεός νά φυλάξῃ τήν Ἐκκλησίαν». Βλ., ὁ. π., σελ. 180 και 151-152.

αναμόχλευε στις τάξεις της την εξουσιαστική νοοτροπία που γενικότερα είχε στα γονίδια της αυτή η πόλη. Αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό πως από τα τέλη του 4^{ου} αιώνα έπαψε να λειτουργεί η Ρώμη συγκυβερνητικά με την Κωνσταντινούπολη, φαίνεται πως έκανε το Πατριαρχείο της Ρώμης να αρχίσει να αισθάνεται πως εκπροσωπεί εθναρχικά και πολιτικά ως ένα βαθμό τους πολίτες του δυτικού ρωμαϊκού κράτους ⁹⁰ .

Πάνω σε αυτήν την πολιτική εκτροπή θεμελιώθηκε και στήθηκε το σύστημα του Παπισμού, και έτσι η Ορθόδοξη Δυτική Εκκλησία παρασύρθηκε και απέκλινε της ευθείας οδού. Συν τω χρόνω, ο Πάπας ανακηρύχθηκε από το παπικό σύστημα «*Ηγεμών των ηγεμόνων*», συγκεντρώνοντας στο πρόσωπό του εκκλησιαστικές και πολιτειακές δυνάμεις. Πολλοί Πάπες δεν άργησαν να συνταυτιστούν με τον Παπισμό, κάποιοι αντιστέκονταν και διαφοροποιούνταν ως ένα βαθμό, η δύναμη όμως που απέκτησε αυτό το σύστημα διαρκώς γιγαντώνονταν και δεν άφηνε πολλά περιθώρια αντίδρασης ⁹¹ .

Η αντίδραση του αγίου Νεκταρίου σε αυτήν την -εν καιρώ- εκκοσμικευμένη μετάλλαξη της Δυτικής

---

⁹⁰ Βλ., ό. π., σελ. 146.

⁹¹ Βλ., ό. π., σελ. 149.

Εκκλησίας είναι αρκούντως επικριτική. Εξιστορώντας λοιπόν τα πιο σημαντικά γεγονότα που εκτυλίχθηκαν μεταξύ 5^{ου} και 8^{ου} αιώνα, ο άγιος Νεκτάριος τοποθετείται ελεγκτικά, μη φειδόμενος σκληρών χαρακτηρισμών απέναντι στις παπικές αυθαιρεσίες της Ρωμαϊκής Εκκλησίας. Σε πολλά σημεία μάλιστα και αφού έχει αναλύσει διεξοδικά τα ιστορικά δεδομένα κάθε εποχής, με ευφυή ρητορικά ερωτήματα ⁹² ειρωνεύεται τις διαχρονικές

---

⁹² Επί παραδείγματι, μετά την παρουσίαση της κρίσης που ενέσκηψε από τον Πάπα Φήλικα και τον Πατριάρχη Ακάκιο, μια υπόθεση που οδήγησε σε ένα πρώτο Σχίσμα τις δύο Εκκλησίες για 35 έτη (484-519), ο άγιος Νεκτάριος, με αφορμή και το αίσιο τέλος που έλαβε εν συνεχεία αυτή η ταραγμένη περίοδος, χάρη στον μετριοπαθή Πάπα Ιωάννη Α' που αναγνώρισε τον ΚΗ' Κανόνα της Δ' Οικουμενικής Συνόδου, τοποθετήθηκε με τα εξής ρητορικά ερωτήματα: «*Ερωτῶμεν ἤδη, ποῦ φαίνεται ἐξ ὅλης ταύτης τῆς ἱστορίας παπική ἐξουσία; Ποῦ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἀλαθήτου τοῦ Πάπα; Ποῦ τό θεῖον δίκαιον; Ποῦ εἶναι ἡ εὐπειθεια καί ἡ ὑποταγή τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν; Ποῦ ὅλα ὅσα ἀξιῶ σήμερον ὁ Πάπας, ὅτι οἱ πρό τοῦ σχίσματος τοῦ Φωτίου πατέρες τῶ ἀπέδιδον....*».

Και συνεχίζει λίγο πιο κάτω ο άγιος: «*Ἦδη ἐρωτῶμεν ἰ πῶς συμβιβάζονται ταῦτα πρὸς τὴν ἡγεμονίαν καί τό ἀλάθητον τῶν Παπῶν; Πῶς δέ συμβιβάζονται τά τόσα τῶν Παπῶν προσόντα πρὸς τόν κανονισμόν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις δι' αὐτοῦ κατέστησε τὴν Κωνσταντινούπολιν κέντρον ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως, τό δέ Πατριαρχεῖον Οἰκουμενικὴν τῆς Ἐκκλησίας διοίκησιν, ἐξ οὔ καί τὴν ἐπωνυμίαν ἔλαβεν; Βεβαίως ταῦτα δέν συνηγοροῦσιν ὑπέρ τοῦ θεοῦ δικαίου τῶν Παπῶν. Ἀλλ' οὐδέ ὑπέρ τοῦ κανονικοῦ δικαίου, ὅπερ ἐάν ἀνεδείκνυε τοὺς Πάπας κέντρον ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως, οὐδένα*

απαιτήσεις των Ρωμαιοκαθολικών περί Πρωτείου εξουσίας, αλλά όχι μόνον αυτές, αφού στο μεταξύ έχουν εγερθεί και νέες αξιώσεις εκ μέρους τους. Πρόκειται για μια περίοδο, όπου η Δυτική Εκκλησία καλλιεργεί εντός της, ουκ ολίγες αντικανονικές και αιρετιζουσες συμπεριφορές, είτε σε δογματικό, είτε σε λειτουργικό, είτε σε ποιμαντικό επίπεδο, που διευρύνουν το χάσμα με την Ορθόδοξη Ανατολή⁹³.

είχομεν λόγον νά πολεμήσωμεν ' διότι δέν μαχόμεθα κατά τοῦ κανονικοῦ δικαίου, ἀλλά κατά τοῦ καινοῦ δόγματος τοῦ θείου δικαίου (le droit divin) τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, δι' οὗ ζητεῖ νά ἄρξη ἐπί πάσης τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἄκρος ἡγεμών, ἄκρος ἀρχιερεὺς καὶ ἄκρος δικαστής...».

Το αυτό ύφος διατηρεί ο άγιος και στην ενότητα που παραθέτει στην μελέτη του για την Ε' Οικουμενική Σύνοδο, όπου προκαλεί πραγματικά εντύπωση ο τίτλος τον οποίο επιλέγει: *Ἡ Ε' Οἰκουμενική Σύνοδος, ταπεινοῦσα τήν Παπικήν ὄφρυν*. Με λόγο καταπέλτη μάλιστα, ο άγιος Νεκτάριος θεωρεί πως η Ε' Οικουμενική Σύνοδος είναι το καλύτερο παράδειγμα που αποδεικνύει πως ο Πάπας δεν έχει κανένα κανονικό δικαίωμα να συγκαλεί Οικουμενικές Συνόδους (όπως αυθαιρέτως ισχυρίζονται οι παπιστές μετά το Σχίσμα), καθότι η Ε' Οικουμενική συνεκλήθη και συγκροτήθηκε παρά τη θέληση του Πάπα (Βιγιλίου) και ενήργησε εν τέλει χωρίς αυτόν, παρόλο που κατά τις εργασίες της Συνόδου εκείνος βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη. Βλ., ό. π., σελ. 158-159.

⁹³ Ένα τέτοιο χάσμα καταγράφηκε στις εργασίες της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου, η οποία συμπλήρωσε και κατέγραψε τις εργασίες των Ε' και ΣΤ' Οικουμενικών Συνόδων, εκδίδοντας 102 Κανόνες περί «εκκλησιαστικής πειθαρχίας». Από αυτούς, η «Δυτική

Μάλιστα, από το δεύτερο ήμισυ του 8^{ου} αιώνα, τα της Ρωμαϊκής Εκκλησίας αρχίζουν να λαμβάνουν νέα όψη θεσμικά και να εισέρχονται ουσιαστικά στην τελική ευθεία, που οδήγησε οριστικά στο Σχίσμα των δύο Εκκλησιών. Σε αυτό συνετέλεσαν δύο παράγοντες την εποχή εκείνη: η (μέχρι σήμερα) αναπτυσσόμενη στη Δύση φραγκική δυναστεία και η –σε θεσμικό επίπεδο – εμφάνιση των «ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων»⁹⁴. Είναι η εποχή που ικανοποιείται η φιλοδοξία των Παπών, η εποχή που ο Επίσκοπος Ρώμης περιεβλήθη και το βασιλικό διάδημα, οπλίζοντας το ένα χέρι με τον σταυρό και το άλλο με το ξίφος. Το παπικό κράτος αρχίζει και

Εκκλησία» αποποιήθηκε να δεχθεί έξι Κανόνες, εκ των οποίων οι τρεις επενέργησαν στις κατοπινές θρησκευτικές σχέσεις μεταξύ Ανατολής-Δύσης. Οι Κανόνες αυτοί ήταν ο 13ος περί «γάμου των κληρικών», ο 36ος περί «αμοιβαίας σχέσης των επισκόπων Ρώμης και Κωνσταντινουπόλεως» (επανάληψη ουσιαστικά του 28ου της Δ') και ο 82ος που απαγορεύει τη συμβολική παράσταση του Σωτήρος Χριστού. Ειδικότερα οι δύο πρώτοι Κανόνες συνετέλεσαν, σύμφωνα με τον άγιο Νεκτάριο, καταλυτικά, όχι μόνο να επέλθει το σχίσμα Ανατολής-Δύσης, αλλά και τα κατοπινά σχίσματα στην Δύση. Είναι προφανές, συνεχίζει ο άγιος Νεκτάριος, «ὅτι βεβαίως ἡμάρτησαν οἱ Πάπαι μὴ δεχθέντες τοὺς τρεῖς μάλιστα κανόνας τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, δέον ἔστι καὶ νπ' αὐτῶν νά ὁμολογηθῆ, διότι τὰ ἀλλεπάλληλα σχίσματα εἶναι ἁμαρτήματα παπικά, προελθόντα ἐκ τῆς μὴ παραδοχῆς τῶν τριῶν τούτων κανόνων τῆς Πενθέκτης Συνόδου.» Βλ., ὁ. π., σελ. 182-183.

⁹⁴ Βλ., ὁ. π., σελ. 187.

κάνει την εμφάνισή του εισάγοντας στην προμετωπίδα του τη ρήση «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα»⁹⁵.

Επιπλέον, με βάση τις «ψευδοϊσιδώρειες διατάξεις» κατοχυρώνεται σε κανονιστικό πλαίσιο ότι όλη η εκκλησιαστική εξουσία συγκεντρώνεται στα χέρια του Πάπα⁹⁶. Μητροπολίτες, Αρχιεπίσκοποι και Επίσκοποι εξαρτώνται πλήρως από αυτόν, ενώ αυτομάτως μηδενίζεται πάσα αυθυπαρξία και ανεξαρτησία των εθνικών εκκλησιών των διαφόρων χωρών. Επιπρόσθετα, όλοι οι Επίσκοποι είναι *vicarii*, δηλ. «αντιπρόσωποι του Πάπα» και καμμία Σύνοδος δεν δύναται να συγκληθεί (είτε Τοπική, είτε Οικουμενική) εάν δεν έχει την έγκριση

---

⁹⁵ Πολύ δεικτικά ο άγιος Νεκτάριος περιγράφει το γεγονός ως εξής: «...ἤδη ὁ ἀπόστολος Πέτρος περιεζώσθη σπάθην ἢ σπάθη οὐδέν ἐνεῖχε τό ἀνάρμοστον εἰς τάς χεῖρας τοῦ διαδόχου τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, τοῦ Πάπα, διότι καί ὁ Πέτρος ὑπέρ τοῦ Ἰησοῦ ἔσυρε τήν μάχαιραν καί ἀπέκοψε τό ὠτίον τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως Μάλχου, δι' οὗ δικαιολογεῖται ἡ χρῆσις τῆς μαχαίρας κατά τῶν αἰρετικῶν καί τῶν ἀντιπαπικῶν...». Βλ., ὁ. π., σελ. 188.

⁹⁶ Ο άγιος Νεκτάριος καταγγέλλει την παπική πονηρία δηλώνοντας με παρηγορία πως χάρη στα ψευδή κείμενα που παρουσιάζουν, επιδιώκουν να συγκρατούν τους δικούς τους πιστούς και να υφαρπάζουν άλλους από άλλες εκκλησίες: «καί τοῦτο τό τέχνασμα ἀνήκει εἰς τά Ἰησουϊτικά τεχνάσματα, δι' ὧν ἀνέκαθεν ἡ δυτική ἐκκλησία συνεκράτησε τοὺς πιστοὺς αὐτῆ καί ἐπολέμησε τάς ἄλλας ἐκκλησίας, ὅπως ἀφαιρέση ἀπ' αὐτῶν τό ποίμνιον καί ἀφήσῃ τοὺς ποιμένας ἄνευ ποιμνίου...». Βλ., ὁ. π., σελ. 193.

του Πάπα. Εν ολίγοις, «...ὁ Πάπας εἶναι ὁ ἀνώτατος καὶ ἀπεριόριστος διοικητής, νομοθέτης καὶ δικαστής ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Οὕτω διὰ τῶν ψευδῶν τούτων διατάξεων ἐμηδενίζετο τελείως ἡ δύναμις τῶν πανταχοῦ ἐπισκόπων, ἀρχιεπισκόπων, μητροπολιτῶν καὶ τῶν συνόδων αὐτῶν, ἐν δέ τῷ Πάπα συνηνοῦτο ἀπεριορίστως πᾶσα ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία...»⁹⁷.

Κατόπιν ὅλων αὐτῶν των περιγραφῶν, ὁ ἅγιος Νεκτάριος δεν αφήνει ἀμφιβολία στον ἀναγνώστη-μελετητὴ νὰ διακρίνει πῶς ἡ ἐνότητα ἀνάμεσα στην Ἀνατολικὴ καὶ τὴν Δυτικὴ Ἐκκλησία διασπάστηκε ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα πρὶν τὸ Σχίσμα τοῦ 1054⁹⁸, ἐξαιτίας τῆς

---

⁹⁷ Βλ., ὁ. π., σελ. 189-190.

⁹⁸ «Τίς ἤδη ἀγνοεῖ τοὺς λόγους τοῦ σχίσματος, ἢ ἐρωτᾷ περὶ τῶν πρωταιτίων τοῦ σχίσματος; Ἡ ἐνότης ἤδη διεσπάσθη ἐσωτερικῶς, ὁ ἠθικὸς δεσμὸς ἀπεκόπη, τὸ χάσμα ἠνέωκται καὶ τὸ ἀπόστημα ἔστηκε μέγα διαχωρίζον τὴν δυτικὴν ἢ μᾶλλον τὴν ρωμαϊκὴν τῆς ἀνατολικῆς ἢ μᾶλλον τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς ἐκκλησίας. Οἱ Πάπαι ἀπέβησαν Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, ἡ δέ Ρωμαϊκὴ ἐκκλησία, ἡ αὐτοκράτειρα ἐκκλησία, ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης ἐπίσκοπος τῶν ἐπισκόπων ὅλου τοῦ κόσμου ἤδη ὁ Πάπας ἐγένετο θεάνθρωπος, διότι χειρίζεται θεῖω καὶ ἀνθρωπίνω δικαίῳ δύο ὑψίστας δυνάμεις τὴν θεῖαν δύναμιν, τὴν ἀπορρέουσαν ἐκ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Πέτρου τοῦ στόματος τῆς ἀληθείας, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἀληθῶς ἀδιάψευστον καὶ ἀδιάπταιστον καὶ τὴν ἀνθρώπινην, τὴν ἀπορρέουσαν ἐκ τῶν δωρεῶν τῶν αὐτοκρατόρων...». Βλ., ὁ. π., σελ. 203.

αλαζονικής συμπεριφοράς των Παπών, που έθεσαν ζήτημα παγκόσμιας κυριαρχίας στην οικουμενική Εκκλησία, εξορίζοντας ουσιαστικά την κεφαλή της Εκκλησίας, που είναι ο Χριστός, και ενθρονίζοντας τους εαυτούς τους στην θέση Του. Κι ενώ σύμπασα η Δύση υπέκυψε στην κυριαρχία του Πάπα, η Ανατολή από την άλλη πλευρά αντιστεκόταν σθεναρά και αρνούνταν να δηλώσει υποταγή σε έναν Επίσκοπο-σφετεριστή των εξουσιών του Σωτήρος ⁹⁹.

Η αντίσταση αυτή της Ανατολικής Εκκλησίας στοχοποιήθηκε ως ενέργεια εχθρική απέναντι στο σύστημα του Παπισμού. Για τον Πάπα και τα πειθήνια όργανά του, ως θανάσιμη αμαρτία δεν λογίζονταν πλέον η παρακοή των ευαγγελικών εντολών, αλλά η παρακοή του παπικού προγράμματος ¹⁰⁰. Η ελληνική Εκκλησία

---

⁹⁹ «...Η δύσις ἅπασα ἤδη προσπεσοῦσα προσεκύνησεν αὐτόν, ἀλλ' ἡ ἀνατολή δέν ὑποτάσσεται ἡ ἀνατολή ἐμμένει ἐν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας κανόσιν, οὐδ' ἀναγνωρίζουσιν οἱ τῆς ἀνατολῆς ἐπίσκοποι τῷ Πάπα ἐπικυριαρχίαν ἐν τῇ ἀνατολῇ ...». Βλ., ό. π., σελ. 203.

¹⁰⁰ Το πνεύμα διαστροφής των Παπικών ξεπερνάει κάθε λογικό προηγούμενο και αναγκάζει τον άγιο Νεκτάριο να καταφερθεί με τα εξής σκληρά λόγια εναντίον τους: «Πόσον ἐπιλήσμονες ἀληθῶς ἀποβαίνουσι τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας οἱ τῶν προνομίων τῆς ρωμαϊκῆς ἔδρας ὑπέρμαχοι! Πόσον δεινοί τῶν γραφῶν παρερμηνευταί! Πόσον ἀσεβεῖς πρός τό ἀνθρώπινον πνεύμα! Ἡ πρός αὐτό περιφρόνησις ἐγείρει ἀληθῶς ἀγανάκτησιν, ἀλλά τοιοῦτοι πάντοτε ὑπῆρξαν οἱ τό

επιλέγοντας να κάνει παρακοή στο δεύτερο, και όχι στο πρώτο, εισήλθε στην μαύρη λίστα του Παπισμού, και για τον λόγο αυτό έπρεπε να τιμωρηθεί με τον αφανισμό της. Και μαζί μ' αυτήν να αφανιστεί και το ελληνικό έθνος ¹⁰¹ .

ίδιον συμφέρον τῆς ἀληθείας προϋργιαίτερον κρίναντες». Βλ., ό. π., σελ. 240.

¹⁰¹ Καταγράφει σχετικά ο άγιος Νεκτάριος: «*Η ιστορική ανάπτυξις τοῦ ζητήματος ἐφανέρωσε καί ἐγνώρισεν ἡμῖν τά παντοῖα μέσα καί τάς ποικίλας ἐνεργείας τῶν μακαριωτάτων Παπῶν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπισκοπικῆς ἔδρας πρὸς ὑποδούλωσιν αὐτοῖς καί καταδυναστείαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀκάθεκτος φιλαρχία καί φιλοδοξία τά πάντα ἐμηχανεύσαντο, τά πάντα ἐσοφίσθησαν, τά πάντα ἔδρασαν, ὅπως ἀναδείξωσι τοὺς Πάπας ἡγεμόνας τῆς Ἐκκλησίας καί τυράννους τῆς οἰκουμένης. Ἡ φιλαρχία αὐτῶν ὑπερεπήδησε πᾶν ὄριον ἔν τῷ πρόγραμμα κατεστρώθη καί ἡ ἐφαρμογή αὐτοῦ ἐπεζητεῖτο πάσῃ δυνάμει ἔν τῷ ἀντικείμενον ἔδει νά αἵρηται καί πᾶν τὸ ἀντιπίπτον νά καθαιρῆται ἔν τῷ κωλύον τῆν τοῦ προγράμματος ἀνάπτυξιν κατεδικάσθη ὡς ἁμαρτία θανάσιμος καί αἱ ἠθικαί ἀρχαί περί ἁμαρτίας καί δικαιοσύνης ἀνετράπησαν ἄν ἁμαρτίαι ἐχαρακτηρίζοντο οὐχί ἐκ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' ἐκ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ παπικοῦ προγράμματος ἄν εὐαγγελικαί ἀρεταί ἠδύναντο νά χαρακτηρισθῶσιν ὡς θανάσιμα ἁμαρτήματα προσκρούουσαι τῷ προγράμματι, αἱ δέ θανάσιμοι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἁμαρτίαι ὡς μέγισται ἀρεταί ὑπηρετοῦσαι τῷ προγράμματι ἔν τῇ εὐλάβειαν πρὸς τόν Θεόν ἀντικατέστησεν ἡ πρὸς τόν Πάπαν εὐλάβεια, ὁ δ' εὐλαβούμενος τόν Πάπαν ἠὲ λαβεῖτο καί τά θεῖα ἡ ἄρνησις πρὸς τόν Πάπαν εὐλαβείας ἦν πρὸς τόν Θεόν ἀνευλάβεια, οὐ ἐπί τῆς γῆς ἐτέλει ἀντιπρόσωπος ὁ δ' ἀναγνωρίζων τόν Πάπαν ἐδικαιοῦτο πρὸς σωτηρίαν ἡ τοῦ Πάπα ἀναγνωρίσις ὑπερείχε τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἡ ἰκανόν δέ τοῖς βροτοῖς τοῖς ἀδυνατοῦσι γνῶναι τόν Θεόν, γινώσκειν τόν ἐπί γῆς αὐτοῦ*

β) Η εποχή του Μεγάλου Φωτίου

- Ο Μέγας Φώτιος, *persona non gratta* για τους Λατίνους

Η σφοδρή κριτική του αγίου Νεκταρίου στο παπικό σύστημα κρίνεται απολύτως δικαιολογημένη, διότι ο άγιος αντιλαμβάνεται πως το σχέδιο των Λατίνων ήταν να καταστούν ανεξάρτητοι από την Κωνσταντινούπολη και ουσιαστικά να επανιδρυσουν την «Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία»¹⁰². Ο Ανδριανός ο Α', είναι ο πρώτος

ἀντιπρόσωπον τόν κρατοῦντα τὰς κλειῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἢ καὶ λίαν ὀρθῶς ἵδιότι τίς ἡ χρεία τῆς γνώσεως τοῦ οἰκοδεσπότου, ὅταν ἡ ἀπλή τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ γνωριμία εἰσάγει ἡμᾶς εἰς τόν Παράδεισον; Ὅταν ὁ ἀντιπρόσωπος κρατῆ τὰς κλειῖς τοῦ Παραδείσου καὶ εἰσάγει τόν θεράποντά του; Τίς ἡ χρεία τῆς γνώσεως τῶν θείων ἐντολῶν; Οἱ πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας ἀνθιστάμενοι προεγράφοντο ἢ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία προεγράφη ἢ ἄλλ' ἢ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἦν ἡ ψυχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἢ δὲ προγραφή τῆς Ἐκκλησίας ἦν προγραφή τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἢ τότε ἢ τε ἑλληνικὴ Ἐκκλησία καὶ τό ἑλληνικόν ἔθνος ὄφειλον ἢ νὰ ὑποταγῶσιν ἢ νὰ καταστραφῶσιν. Ὁ πόλεμος ὁ κατὰ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἦν νὰ καταστραφῶσιν. Ὁ πόλεμος ὁ κατὰ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἦν ἡδη πόλεμος κατὰ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους...». Βλ., ὁ. π., σελ. 210-211.

¹⁰² Εδώ η Δύση ξεκινά ουσιαστικά τον αφελληνισμό της και υπεισέρχεται επισήμως στον εκφραγκισμό της. Ο αφελληνισμός όμως αυτός της Δύσεως δεν ήταν μία κατάσταση ουδέτερη, αλλά είχε σοβαρές επιπτώσεις και στον χριστιανισμό της. Διότι, όπως σωστά αναφέρει ο καθηγητής Κουρεμπελές, κι όπως αποδείχθηκε ιστορικά

Πάπας που εκφράζει αυτή την στόχευση σε επιστολή του προς τον λεγόμενο Μέγα Κάρολο, μνημονεύοντας συγχρόνως την «ψευδοκωνσταντίνεια δωρεά». Σε αυτή την επιστολή προς τον βασιλιά των Φράγκων ξεχειλίζει το μίσος του προς τους Έλληνες, αφού τους χαρακτηρίζει ως «ανθρώπους μισητούς προς τον Θεό και διεφθαρμένους». Όλα αυτά τα συναισθήματα φωλιάζουν στις ψυχές των Λατίνων τουλάχιστον 100 χρόνια πριν την εποχή του Φωτίου. Σε πολλές επιστολές Παπών της εποχής, οι Έλληνες χαρακτηρίζονται ως «ασεβείς, κακοί και αιρετικοί». Η πολιτική διάσταση σαφώς και υπάρχει, όμως ο άγιος Νεκτάριος πιστεύει «ὅτι δύο εἰσὶ κυρίως οἱ λόγοι τοῦ μίσους τῶν δυτικῶν κατὰ τῶν ἀνατολικῶν, τὸ ἔμφυτον μῖσος τοῦ ψεύδους κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὸ ἀδούλωτον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἑλληνοσ»¹⁰³.

Η προσωπικότητα του Μεγάλου Φωτίου, που ανέτειλε στο προσκήνιο της Ανατολής περί τα μέσα του 9^{ου} αιώνα, αντιστοιχούσε πλήρως στους δύο αυτούς λόγους της

στην περίπτωση των Δυτικών, ο αφελληνισμός είναι αφαιμάξη του ίδιου του χριστιανισμού. Σχετ. με αυτή την τελευταία ρήση, βλ. Ιωάννης Γ. Κουρεμπелές, *Λόγος Θεολογίας Α'*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 414.

¹⁰³ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περί τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 256-257.

ρωμαϊκής εμπάθειας, από τη στιγμή που ο ίδιος υπήρξε πραγματικά αδούλωτος και σθεναρός υπερασπιστής της αλήθειας. Άρα, εκ των πραγμάτων, ο Φώτιος αποτελούσε ένα πρόσωπο καθόλου συμπαθές στην παπική Δύση. Ο ίδιος μάλιστα φρόντισε τρόπον τινά να ενισχύσει αυτό το αντιπαθητικό του προφίλ στην Δύση, αφού μία από τις πρώτες ενέργειες του ως Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, κατά την διάρκεια της πρώτης του πατριαρχείας, ήταν να τορπιλίσει τα σχέδια των Παπικών, που επιδίωκαν τον εκλατινισμό της Βουλγαρίας. Ο άγιος Νεκτάριος υπερβαλλόντως τον επαινεί για αυτή την πολύ σημαντική, εξ επόψεως δογματικής και ποιμαντικής, πράξη του ¹⁰⁴.

Όπως είναι εύλογο, η δυσαρέσκεια των Δυτικών για το πρόσωπο του Φωτίου μετατράπηκε γρήγορα σε άσκηση

---

¹⁰⁴ «Ὡς πολλή Σου καί μεγάλη ἡ δύναμις, πανίερε Φώτιε! Ἐλαφροτάτῳ γάρ ὄπλῳ τῷ σῶ τροπαιοφόρῳ καλάμῳ τήν παπικήν πλήξαντι τιάραν, ἐν ἄρμασι καί ἵπποις πᾶσαν ἐποίησας εἰς μάχην καταβῆναι τήν παπικήν σπείραν καί νενικημένην ἐν καταισχύνη ἀπελθεῖν καί τούτῳ μόνῳ τήν λύπην παραμυθεῖσθαι, ταῖς ὕβρεσι καί ταῖς βλασφημίαις, ἅς μέχρι καί νῦν ἀκορέστως κατά τῆς ἱεράς Σου ἐξερεύγεται μνήμης». Βλ., ό. π., σελ. 255-256. Προηγουμένως δέ, δεν παραλείπει ο άγιος Νεκτάριος να παραθέσει μία αριστουργηματική από θεολογικής απόψεως επιστολή του Φωτίου στον Βούλγαρο ηγεμόνα, μέσω της οποίας ο Φώτιος κάνει «φύλλο και φτερό» την αίρεση του φιλιόκβε. Βλ., ό. π., σελ. 243-255.

πολιτικής πίεσης προς τον αυτοκράτορα, που επέφερε την απρόοπτη και αντικανονική πτώση του Φωτίου από τον θρόνο του και την εξίσου παράνομη ανάρρηση του επανακάμψαντα Ιγνατίου στον πατριαρχικό θρόνο, όντος καθηρημένου υπό της Συνόδου του 861 μ. Χ. . Δίχως καμμία αμφιβολία, η πτώση του Φωτίου υπήρξε μία πολιτική απόφαση που έκρουβε εντός της τα στοιχεία της παπικής ραδιουργίας ¹⁰⁵ . Ο Φώτιος, ως μη αρεστός στην παπική αυλή, θυσιάζεται για λόγους πολιτικούς από τον αυτοκράτορα Βασίλειο τον Μακεδόνα, αφού κρίθηκε ακατάλληλος για την εκ νέου συμφιλίωση, ή κατ' άλλους ενδοτικότητα, των Ανατολικών προς τους Δυτικούς. Αντιθέτως, ως κατάλληλος κρίνεται ο συγκαταβατικός Ιγνάτιος, που φτάνει στο σημείο ουσιαστικά να δικαιολογήσει το παπικό Πρωτείο, όπως αυτό ερμηνεύεται εκ μέρους των Δυτικών, ως «πέτριον Πρωτείο» (δηλαδή εξουσίας) ¹⁰⁶ .

---

¹⁰⁵ Βλ., ό. π., σελ. 260.

¹⁰⁶ Η ενδοτική αυτή στάση του Ιγνατίου και οι εγκωμιαστικοί λόγοι που αυτός εξέπεμψε προς τον Πάπα Νικόλαο, δεν περνάει απαρατήρητη από τον άγιο Νεκτάριο, ο οποίος επικρίνει με πολύ αυστηρό τόνο τον Ιγνάτιο, λέγοντας: «Οἷα κατάπτωσις! Πῶς, ὦ Ἰγνάτιε, τοσοῦτω ἐγένον ἐπιλήσμων τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας σου; Πῶς ἠρνήθης τὴν ἀλήθειαν; Πῶς προὔδωκας τὴν ὀρθοδοξίαν σου; Πῶς ἠσέβησας πρὸς τὰς οἰκουμενικὰς συνόδους; Πῶς ἐτόλμησας νά

Η ευκαιρία που από καιρό ψάχνουν οι Παπικοί για να δώσουν την χαριστική βολή στον Φώτιο, παρουσιάζεται το 869 μ. Χ., λίγο μετά τον θάνατο του Πάπα Νικόλαου και την διαδοχή του από τον Ανδριανό τον Β'. Το έτος εκείνο συγκαλείται Σύνοδος στην Κωνσταντινούπολη, όπου μεταξύ άλλων ο Φώτιος αναθεματίζεται. Όπως είναι φυσικό, η Σύνοδος του 869 αποδοκιμάστηκε λίγα χρόνια αργότερα υπό των Ανατολικών, ενώ για τους Δυτικούς δεν έπαψε ποτέ να ισχύει και να θεωρείται (έως σήμερα) ως η «Η' Οικουμενική». Κάτι που, ούτως ή άλλως, είναι παράλογο με βάση και την συνοδική παράδοση, διότι η συγκεκριμένη Σύνοδος συγκροτήθηκε από μικρό αριθμό Ιεραρχών και δεν εξέδωσε ούτε καν δογματικό όρο, που είναι το κύριο χαρακτηριστικό των Οικουμενικών

προσβάλης τούς 1000 πατέρας τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, τούς πρό ἔτους κατακρίναντας τόν Πάπαν Νικόλαον ἐπί αἰρέσει; Τίς σοί ἐχορήγησε τό δικαίωμα ὡς Πατριάρχης τοιαύτην νά γράψης ἐπιστολήν, ἀλλ' οὐχί, δέν ἔγραψας ὡς Πατριάρχης, ἔγραψας ὡς ἄτομον, διότι οὐπω οὐδέποτε ὑπό τῆς ἐκκλησίας ἀνεγνωρίσθη ὡς αὐθεντικόν τῆς ἐκκλησίας ἔγγραφον. Ἀληθῶς οὐχί ἐπαξίως ἀνήλθες τόν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι χάριν τῆς ἀναρρήσεώς σου ἔθυσιάζεις τά πάντα, τήν ἀλήθειαν καί τήν ὀρθοδοξίαν. Ἐάν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ἔμεινεν ἡ ἐκκλησία, πάντως θά ὑπέταττες αὐτήν τῇ Ρώμῃ ' ἀλλ' εὐτυχῶς ἐν τῇ ὀλιγαριθμῷ συνόδῳ, ἦν ὡς οἰκουμενικήν συνεκρότησας, ὑπῆρξαν ἄνδρες οἱ τά δίκαια τῆς ἐκκλησίας κατά τό δυνατόν αὐτοῖς ὑπερασπίσαντες ' ὡς δεινόν τό πάθος τῆς φιλοδοξίας καί τῆς ἐκδικήσεως!». Βλ., ὁ. π., σελ. 262.

Συνόδων. Περισσότερο προσομοίαζε με «Τοπική Σύνοδο προκαθημένων», αφού η απουσία πολλών τοπικών εκκλησιών αφαιρούσε από αυτές το δικαίωμα να συζητήσουν και να εκφέρουν τη γνώμη τους επί των τιθέντων εκκλησιαστικών πραγμάτων. Η αρχή αυτής της Συνόδου είναι όμοια με την *περί αλάθητου Πάπα αρχή*, με μόνη διαφορά ότι οι αλάθητοι είναι πέντε αντί ενός. Επιπλέον, εκτός του ότι αφορίσε τον Φώτιο, η Σύνοδος αυτή συγκροτήθηκε χάριν πολιτικών λόγων, δεν εκπροσωπούσε το πνεύμα της όλης Εκκλησίας και συνέταξε «κανόνες» που παρέκκλιναν εμφανώς από τη δογματική συνείδηση της Εκκλησίας. Όλοι αυτοί οι λόγοι ήταν αρκετοί όχι μόνο να απολέσει η Σύνοδος αυτή τον χαρακτηρισμό ως Οικουμενική, αλλά απείχε ακόμα και από το δικαίωμα να χαρακτηριστεί ως Ιερά ¹⁰⁷.

Τις αποφάσεις αυτής της Συνόδου, ανέτρεψε δέκα χρόνια αργότερα, κι ενώ στο μεταξύ αποκαταστάθηκε στον πατριαρχικό θρόνο ο Μέγας Φώτιος (877 ή 878), η Σύνοδος του 879 στην Κωνσταντινούπολη. Πρίν όμως κάνουμε αναφορά στην Σύνοδο αυτή, αξίζει να τονιστεί ότι ο Φώτιος, μετά την εκ νέου ανάρρησή του, δεν κράτησε ούτε υποψία κακίας στον Πάπα για τον αφορισμό του,

---

¹⁰⁷ Βλ., ό. π., σελ. 266-267.

ούτε εκδικήθηκε με οποιονδήποτε τρόπο τους Δυτικούς για την αδικία που υπέστη. Αλλά με πνεύμα φιλοφροσύνης και ευπροσηγορίας τους προσκάλεσε προς συμφιλίωση, θέτοντας στην λήθη την αντιπαλότητα που είχε με τον Πάπα Νικόλαο, εξ αφορμής της αιρέσεως του φιλιόκβε. Αυτό φανερώνει τη μακροθυμία και το μεγαλείο του ανδρός Φωτίου, αφού, όπως εύστοχα παρατηρεί ο άγιος Νεκτάριος, η προηγούμενη στάση του είχε ως αναφορά την αιρετίζουσα συμπεριφορά του Νικόλαου και σε καμμία περίπτωση όλους τους Επισκόπους της Δυτικής Εκκλησίας ¹⁰⁸.

Έτσι, ο Μέγας Φώτιος δεν δυσκολεύτηκε, καθημένου μάλιστα στην παπική έδρα του συνετού και μετριοπαθούς Ιωάννη του Η', να επαναλάβει τις ειρηνικές σχέσεις του προς τη Δύση, παραβλέποντας τις αρκετές θρησκευτικές διαφορές που υπήρχαν, προς χάριν της αγάπης και της ειρήνης. Θεωρώντας αρκετό στην παρούσα εκείνη φάση να εμμείνει η Ανατολική Εκκλησία να μεταδίδει το παράδειγμα του ορθού πνεύματος της Ορθοδοξίας,

---

¹⁰⁸ Βλ., ό. π., σελ. 270-272.

εστιάζοντας την προσοχή του μόνο στο δόγμα της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος ¹⁰⁹.

Η διακριτική αυτή στάση του Μεγάλου Φωτίου απέφερε άμεσα καρπούς και έπειτα από μία περίπου δεκαετία υπήρξε επανασύνδεση των δύο Εκκλησιών. Ο καλοπροαίρετος Πάπας Ιωάννης ανταποκρίθηκε άμεσα στην πρόσκληση του Φωτίου και αυτή η σύγκληση των δύο ανδρών οδήγησε στην Σύνοδο του 879 που συνήλθε στην Κωνσταντινούπολη, προεδρεύοντας του ίδιου του Φωτίου. Όπως καταμαρτυρεί πολύ εύγλωττα ο άγιος Νεκτάριος, η Σύνοδος αυτή υπήρξε ένας προσωπικός θρίαμβος του Μεγάλου Φωτίου, διότι παρουσία των παπικών λεγάτων καταδικάστηκε η προσθήκη του φιλιόκβε στο Σύμβολο της Πίστεως, αναγνωρίστηκε η ισότητα των αρχιερατικών αξιωμάτων των Επισκόπων Ρώμης και Κωνσταντινουπόλεως, ενώ ταυτόχρονα αποδοκιμάστηκε η κατά του Φωτίου Σύνοδος του 869 και ολοκληρώθηκε η αποκατάσταση αυτού: «*ὁ θρίαμβος ἐνὶ λόγῳ ἦτο πλήρης, θρίαμβος πολιτικός, ἐκκλησιαστικός, προσωπικός*» ¹¹⁰.

---

¹⁰⁹ Βλ., ό. π., σελ. 272.

¹¹⁰ Βλ., ό. π., σελ. 288-289.

Στη Σύνοδο αυτή όμως είναι αξιοπρόσεκτο και κάτι ακόμα. Ότι σε κανένα σημείο της Συνόδου δεν έγινε νύξη για τις υπόλοιπες –και ήταν αρκετές σε αριθμό– καινοτομίες της Δυτικής Εκκλησίας, τις οποίες ο ίδιος ο Φώτιος είχε απαριθμήσει μία προς μία, στην περίφημη αυστηρή εγκύκλιο που είχε στείλει στον Πάπα Νικόλαο ¹¹¹. Από όλες λοιπόν αυτές τις καινοτομίες ¹¹², η Σύνοδος εξέτασε μόνον την μείζονα εξ αυτών, που ήταν η προσθήκη στο Σύμβολο της Πίστεως, «*ὡς προσβάλλουσαν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ μόνον περὶ αὐτῆς συνεσκέφθη καὶ ἀπεφάσισεν, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἐσιώπησεν.*» ¹¹³!

Η Σύνοδος του 879, η επί Μεγάλου Φωτίου, μέχρι και στις μέρες μας αμφισβητείται ως προς την οικουμενική της διάσταση, ιδιαίτερα από την μερίδα εκείνων των Ορθοδόξων που πρόσκεινται στην Οικουμενική Κίνηση. Για τον άγιο Νεκτάριο όμως δεν χωρά αμφιβολία πως η

---

¹¹¹ Βλ., ό. π., σελ. 222-237.

¹¹² Ενδεικτικά ορισμένες εξ αυτών ήταν η «αγαμία του κλήρου» και ο «άζυμος άρτος».

¹¹³ Είναι χαρακτηριστικό, τονίζει ο άγιος Νεκτάριος, πως αυτού του είδους την διάκριση, δηλαδή την εστίαση στην προσθήκη στο Σύμβολο της Πίστεως και την αποσιώπηση των λοιπών καινοτομιών των Λατίνων, έπραξαν και οι Πατέρες που ταξίδεψαν στην Φλωρεντία, μερικούς αιώνες αργότερα. Βλ., ό. π., σελ. 289.

συγκεκριμένη Σύνοδος είναι η *Η' Οικουμενική Σύνοδος* ¹¹⁴, η οποία συνεκλήθη κατόπιν αποφάσεως του αυτοκράτορα, επικύρωσε τις αποφάσεις των προηγούμενων επτά Οικουμενικών Συνόδων, καθιέρωσε νέο δογματικό όρο που ουσιαστικά καταδίκασε το φιλιόκβε και τέλος οι αποφάσεις που έλαβε έγιναν αποδεκτές από τους εκπροσώπους όλων των εκκλησιών, συμπεριλαμβανομένων και των τριών λεγάτων που είχε αποστείλει ο Πάπας Ιωάννης ο Η' ¹¹⁵. Επομένως, πληροί όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που χαρακτηρίζουν μία Σύνοδο Οικουμενική.

Με την δεύτερη εκθρόνιση του Φωτίου και την κατοπινή εξορία του, οχτώ χρόνια περίπου μετά την δεύτερη ανάρρησή του, ολοκληρώνεται ένα πολύ μεγάλο κεφάλαιο για την Εκκλησία, την περίοδο λίγο πριν το Σχίσμα των δύο Εκκλησιών. Αυτή η δεύτερη πτώση του Φωτίου αντιμετώπιστηκε από τον τότε παπεύοντα Στέφανο, όπως η πρώτη, δηλαδή με ιδιαίτερη

---

¹¹⁴ Είναι προφανές πως για τον άγιο Νεκτάριο η εν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος του 879 είναι η Η' Οικουμενική Σύνοδος. Για αυτό και την αποκαλεί έτσι επανειλημμένα στο έργο του «*Μελέτη ιστορική περί τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*».

¹¹⁵ Βλ. πιο συγκεκριμένα την ενότητα «*Περί της Η' Οικουμενικής Συνόδου*», αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περί τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 273-293.

ικανοποίηση, εκφράζοντας το άσπονδο μίσος του εναντίον του Φωτίου, με την ταυτόχρονη παράλογη αξίωσή του, όπως οι Ανατολικοί αποκηρύξουν τη χειροτονία του Φωτίου ως παράνομη και αποδεχθούν αυτόν ως έναν απλό λαϊκό, που παράτυπα κατέλαβε τον πατριαρχικό θρόνο. Ακολουθως, όσοι κληρικοί χειροτονήθηκαν από εκείνον, να παύσουν να λογίζονται ως έχοντες ιερωσύνη, αλλά ως απλοί λαϊκοί. Η νέα αυτή αξίωση των Παπικών εις βάρος του Φωτίου, που τόσο αγαπούσε ο άγιος Νεκτάριος, προκαλούν εκ νέου την αγανάκτηση του τελευταίου: *«Τί πρός ταῦτα νά εἶπη τις; Νά κλαύση ἢ νά μυκτηρίση τάς τοιαύτας τῶν Παπῶν τῆς δύσεως ἀξιώσεις; Φρονῶ ὅτι δέον νά κλαύση, διότι πολλά τό ἑλληνικόν ἔθνος ἔχυσε δάκρυα διά τούς τοιούτους Πάπας, οἵτινες ἐγένοντο οἱ κακοί δαίμονες τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καί τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους»*¹¹⁶.

- **Ερμηνεία του αγίου Νεκταρίου για την αντιπάθεια των Λατίνων στο πρόσωπο του Φωτίου**

Το 1897 ο άγιος Νεκτάριος δημοσιεύει στο περιοδικό «ΘΡΑΚΙΚΗ ΕΠΙΤΗΡΙΣ» ένα ενδιαφέρον άρθρο που φέρει τον τίτλο: «*TINES OI LOGOI THS MHNIDOS TΩN*

---

¹¹⁶ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περί τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 293.

ΔΥΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ»¹¹⁷ . Στο άρθρο αυτό ουσιαστικά υπερασπίζεται τις ενέργειες του Μεγάλου Φωτίου απέναντι στη Δυτική Εκκλησία και ερμηνεύει το διαχρονικό και άσβεστο μίσος που τρέφουν οι Δυτικοί στο πρόσωπο του Φωτίου μέχρι σήμερα. Και ναι μεν στο άρθρο αυτό εμφανίζεται να αποδίδει τον όρο «Εκκλησία» στους Δυτικούς, καθίσταται σαφές όμως ότι αυτό γίνεται για λόγους τεχνικούς (*terminus technicus*), υιοθετώντας πλήρως την ορολογία του Φωτίου, όπου ως «Καθολική Εκκλησία» νοείται η Ανατολική Εκκλησία, ενώ η Δυτική Εκκλησία αντιστοιχεί στην αίρεση και στην ετεροδοξία¹¹⁸ .

Για τον άγιο Νεκτάριο, ο Μέγας Φώτιος είναι ένας πνευματικός και εθνικός ευεργέτης που έσωσε την Ανατολική Εκκλησία και εν γένει το Ελληνικό Γένος από αφανισμό. Για αυτόν τον λόγο οι Παπικοί πνέουν μένεα εναντίον του και ο ίδιος αποτελεί «κόκκινο πανί» στη Δύση μέχρι και σήμερα. Και δικαιολογημένα κατ' αυτούς,

---

¹¹⁷ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περι τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Β', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 7-10.

¹¹⁸ Ενδεικτικά στο άρθρο αυτό, ο άγιος Νεκτάριος αναφέρει ρητῶς ότι ο Μέγας Φώτιος έσωσε την Βουλγαρία εκ «τῆς έτεροδοξίας» και εν τέλει την Ανατολή ολόκληρη εκ «τῆς παπικῆς πλάνης και καταδυναστείας», συμβάλλοντας καθοριστικά στη συνοδική καταδίκη της προσθήκης του *filioque* στο Σύμβολο της Πίστεως και θέτοντας «ὑπό ἀφορισμόν τους δράστας». Βλ. σχετ., ό. π., σελ. 9-10.

«πρῶτον, διότι ἡ στάσις τοῦ Φωτίου ἀπέκρουσε τὴν δυτικὴν ἐπιδρομὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἔσωσεν αὐτὴν τῆς παπικῆς πλάνης καὶ καταδυναστείας, καὶ δεύτερον, διότι κατεδίκασε διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως τὴν προσθήκην τοῦ *filioque*, ἣν οὗτοι ἐποίησαντο ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς Πίστεως, καὶ ἔθηκεν ὑπὸ ἀφορισμὸν τοὺς δράστας»¹¹⁹.

Κατὰ τον ἅγιο Νεκτάριο λοιπόν, ὅλες οἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον του Φωτίου γίνονται ἀκριβῶς, διότι κατόρθωσε νὰ συγκροτήσῃ τὴν Η' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο καὶ νὰ καταδικάσῃ τοὺς καινοτόμους τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, τοὺς ὁποίους ἱστορικὰ υπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ τοὺς κατήγγειλε ὡς ἀποκλίνοντες στὴν αἵρεση. Κατόπιν τούτου οἱ Δυτικοὶ «συναισθάνονται ἑαυτοὺς βεβαρημένους ὑπὸ τὸ ἀνάθεμα τῆς Συνόδου ταύτης, ἧς τὸ κῦρος μάτην ἀγωνίζονται νὰ καταρρίψωσιν». Δὲν εἶναι τυχαίον λοιπόν πως μέχρι τὴν ἐποχὴ μας ἡ Σύνοδος αὐτὴ δὲν ἀναγνωρίζεται εὐθέως ὡς Οἰκουμενικὴ (ἐξαιτίας κυρίως τῶν σύγχρονων δυτικοαναθρεμμένων Ορθοδόξων). ΓΙΑ αὐτὸ καὶ ὁ ἅγιος Νεκτᾶριος ἐμφανίζεται σφόδρα ἐπικριτικὸς στοὺς διαδόχους τοῦ ἀληθῶς Ορθοδόξου, ὡς πρὸς τὸ φρόνημα, Πάπα Ἰωάννη Η', χαρακτηρίζοντάς τοὺς ὡς Φαρισαίους ποὺ, ἐνῶ ἔχουν καταπατήσῃ κάθε

---

¹¹⁹ Βλ., ὁ. π., σελ. 9.

θείο και ανθρώπινο νόμο, εμφανίζονται με θράσος ως ελεγκτές της παράνομης δήθεν αρχιερωσύνης του Φωτίου. Αλλά σαφώς έχουν τον ιδιαίτερο λόγο τους που ενεργούν κατ' αυτόν τον τρόπο. Διότι ο Φώτιος, πάντα κατά τον άγιο Νεκτάριο, έσωσε την υπόσταση της Ορθόδοξης Ανατολής, αποτρέποντας κατά την πρώτη του θητεία τον εκλατινισμό της Βουλγαρίας, αλλά και την υποταγή της Ανατολής στη Δύση, κατά την δεύτερη θητεία του. Επιγραμματικά λοιπόν, «έάν δέν υπήρχε Φώτιος, άληθώς δέν θά υπήρχε σχίσμα, αλλά δέν θά υπήρχε καί Έλληνισμός καί όρθοδοξία, αλλά θά υπήρχε πνευματική δουλεία καί φρόνημα θρησκευτικόν καί έθνικόν πεπλανημένον»¹²⁰.

γ) Η οριστική ρήξη των δύο τοπικών Εκκλησιών

Η μετά τον Φώτιο εποχή, είναι μία εποχή που παρατηρείται μία σχετική ηρεμία, μεταξύ των δύο Εκκλησιών. Στην πραγματικότητα πρόκειται για την ηρεμία πριν την καταιγίδα, αφού ουσιαστικά αρχίζει μία νέα περίοδος που χαρακτηρίζει τις σχέσεις των δύο Εκκλησιών, η οποία δύναται να κληθεί «περίοδος του

---

¹²⁰ Βλ., ό. π., σελ. 10.

αρξαμένου σχίσματος»¹²¹ . Τα δυσοίωνα μηνύματα που έρχονται, επιβεβαιώνονται με την ανατολή του 11^{ου} αιώνα, οπότε η Ρωμαϊκή Εκκλησία προχωρεί επισήμως και σε θεσμικό επίπεδο στην προσθήκη του φιλιόκβε στο Σύμβολο της Πίστεως, πράξη που επέφερε την –έως σήμερα- διαγραφή της από τα δίπτυχα της Εκκλησίας (1014). Τέσσερις δεκαετίες αργότερα, τον Ιούλιο του 1054, το σκηνικό της έντασης μεταφέρεται στον Ι. Ν. της του Θεού Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη, όπου εν μέσω Θείας Λειτουργίας και παρουσία του Πατριάρχου Μιχαήλ Κηρουλάριου και πλήθος λαού, παπική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον εριστικό Καρδινάλιο Ουμβέρτο, αποθέτει στην Αγία Τράπεζα αφορισμό κατά του Πατριάρχη¹²² .

Τα ιστορικά γεγονότα που ακολουθούν εν συνεχεία είναι εξόχως δραματικά: Δ' Σταυροφορία και η άλωση του

---

¹²¹ Βλ., ό. π., σελ. 15.

¹²² Γράφει χαρακτηριστικά για το συμβάν ο άγιος Νεκτάριος, θαυμάζοντας την μακροθυμία του Πατριάρχη: «Οπίση ἦτο ἡ ἀνοχή καί ἡ μετριοπάθεια τῶν ἡμετέρων οὐδέποτε ἀπεδείχθη λαμπρότερον ἢ κατά τήν φοβερὰν ἐκείνην στιγμήν, καθ' ἣν ἔν νεῦμα τοῦ Πατριάρχου ἡδύνατο νά ἐπαγάγη δεινήν τῆς κακουργίας τιμωρίαν. Καί ὁμως ὁ ἱεράρχης ἡμῶν ἐπέτρεψε τήν ἀβλαβῆ αὐτῶν ἐκ τοῦ ναοῦ ἔξοδον. Μετά δύο δέ ἡμέρας ἡδυνήθησαν ἐπίσης ἀβλαβῶς νά ἀπέλθωσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' οὔ ἀπεχαιρέτησαν τόν βασιλέα καί ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τά εἰθισμένα δῶρα.»! Βλ., ό. π., σελ. 31.

1204, η ολέθρια για την Ορθοδοξία Σύνοδος της Λυών (1274), οι διωγμοί του αυτοκράτορα Μιχαήλ Παλαιολόγου σε όσους αντιδρούν στον ενωτικό όρο της Λυών ¹²³ , η

---

¹²³ Στην ταραγμένη εκείνη περίοδο ενεργό ρόλο διαδραμάτισε ο Πατριάρχης Ιωάννης Βέκκος, που στη συνείδηση των περισσότερων Ορθοδόξων, ακόμη και σήμερα θεωρείται «προδότης της πίστεως».

Ο λόγος που επιλέξαμε να κάνουμε αυτή την ξεχωριστή αναφορά στο πρόσωπο του Βέκκου, είναι διότι μας εντυπωσίασε η θαυμαστή διάκριση με την οποία προσεγγίζει το πρόσωπό του ο άγιος Νεκτάριος, ο οποίος, αν και αντίπαλός του, εξαιτίας των εσφαλμένων ενεργειών που έκανε στα έτη της πατριαρχείας του, σε κανένα σημείο της ιστορικής περιγραφής των δραματικών εκείνων γεγονότων δεν δείχνει να συμφωνεί με τους ακραίους χαρακτηρισμούς που αποδίδονται στον Βέκκο.

Αποδίδοντας ιστορικά δικαιοσύνη, χωρίς ταραχή και εμπάθεια, ο άγιος Νεκτάριος μάς αναφέρει πως ο Ιωάννης Βέκκος, προτού ανέλθει στον πατριαρχικό θρόνο, δεν είχε εκδηλώσει διάθεση φιλενωτική, κάτι το οποίο άλλαξε εν συνεχεία για δύο λόγους: θεολογικού ελλείμματος και πολιτικών πιέσεων.

Πάντα κατά τον άγιο Νεκτάριο, ο εν λόγω Πατριάρχης δεν είχε καμμία ανάμειξη με τις σφαγές που διέπραξαν οι Λατίνοι στο Άγιον Όρος, μία βαριά φήμη και κατηγορία που ακολουθεί μέχρι την εποχή μας την μνήμη του Ιωάννου Βέκκου.

Τέλος, όσο για την Σύνοδο που καταδικάζει και εξορίζει τον Βέκκο, ο άγιος Νεκτάριος καταγγέλλει την εκδικητικότητα με την οποία αντιμετωπίστηκε από τους αντιπάλους του, αφού παρόλο που ο Βέκκος εξέφρασε γραπτώς την μεταμέλειά του, υπογράφοντας (όπως και άλλοι ομόφρονές του Επίσκοποι, που συγχωρέθηκαν εν τέλει από την ίδια Σύνοδο) την Ορθόδοξη ομολογία της πίστεως, εν τούτοις τιμωρείται και εξορίζεται επιλεκτικά μόνον αυτός.

χαμένη ευκαιρία για την Ορθοδοξία της Συνόδου της Βασιλείας¹²⁴, και τέλος, ο καταποντισμός των Ορθοδόξων

Μπροστά σε αυτήν την κυνικότητα που επέδειξε η Σύνοδος αυτή, ο άγιος Νεκτάριος εξανίσταται και σημειώνει δεικτικά πως η καταδίκη του Βέκκου με τους όρους και τον τρόπο με τον οποίο εξετελέσθη φανέρωσε πως οι αυστηροί οπαδοί του δόγματος, ενώ ήσαν τόσο αυστηροί και άτεγκτοι με τα της πίστεως θέματα, δεν ήταν και τόσο αυστηροί οπαδοί και των ηθικών αρχών του Χριστιανισμού και της πράξεως. Είχαν δηλαδή καταφανώς έλλειμμα αγάπης και ήσαν ανελεήμονες. Είναι προφανές λοιπόν πως κατά τον άγιο Νεκτάριο «ή βιογραφία και ό χαρακτήρ τοῦ Βέκκου φαίνεται ότι δέν έμελετήθη έπαρκώς». Για περισσότερα πάνω σε αυτή την ενδιαφέρουσα μελέτη του αγίου, βλ. αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περι τῶν αιτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Β', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 130-167.

¹²⁴ Η κίνηση εκ μέρους των Ορθοδόξων να γυρίσουν την πλάτη στη Σύνοδο της Βασιλείας αποδεικνύεται μοιραία, τόσο για την Εκκλησία, όσο δευτερευόντως και για την τύχη του Κράτους. Ο άγιος Νεκτάριος σαφώς αφήνει να εννοηθεί πως στην περίφημη Σύνοδο της Βασιλείας απωλέσθη μια μεγάλη ευκαιρία να καρατομηθεί η εκκλησιαστική δύναμη του ενός προσώπου και να επικρατήσει η εκκλησιαστική νομιμότητα των Οικουμενικών Συνόδων και των συλλογικών αποφάσεων.

Το σύστημα του Παπισμού ίσως για πρώτη φορά βρέθηκε σε τόσο δεινή θέση και δυστυχώς οι Έλληνες ήσαν αυτοί που έδωσαν το «φιλί της ζωής» σε ένα θνησιμαίο πτώμα με τη διαμαρτύρηση του Ιωάννη Δισυπάτου, πρέσβεως του αυτοκράτορα στη Βασιλεία, όπου εκεί δήλωσε (αυτοβούλως και χωρίς εξουσιοδότηση) πως στην όποια Σύνοδο για την ένωση των Εκκλησιών, πρέπει να παρίσταται οπωσδήποτε ο Πάπας, διότι χωρίς την παρουσία του δεν μπορεί να γίνει τίποτα!!!

στη ληστρική Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας. Για τον άγιο Νεκτάριο όλα αυτά τα ιστορικά γεγονότα αποτελούν μία προφανή απόδειξη ότι ο πραγματικός στόχος του Παπισμού ήταν και είναι η υποταγή της Ανατολικής Εκκλησίας στην Ρώμη. Τα εγκλήματα του Παπισμού εις βάρος της Ορθοδοξίας, δεν θα είναι εγκλήματα χωρίς τιμωρία, αφού σύμφωνα με τον ίδιο «...οί Πάπαι και

Είναι λοιπόν πέρα για πέρα τραγικό πως ενώ η Δυτική Εκκλησία έφτασε ένα βήμα προτού εκθρονίσει τον μονάρχη και δυνάστη Πάπα, κάνοντας μια αξιέπαινη στροφή προς την Παράδοση (ζητώντας μάλιστα και τη συνδρομή των Ελλήνων), η δέ Ανατολική Εκκλησία ουσιαστικά τον επανενθρόνισε μετά βαΐων και κλάδων, διχάζοντας με τη στάση της τους παρισταμένους της Συνόδου της Βασιλείας, γενόμενη δεκανίκι του Πάπα και εμφανιζόμενη ως «από μηχανής Θεός» για αυτόν.

Η αποτυχία της Βασιλείας να πετύχει τους σκοπούς της, ουσιαστικά οδήγησε στο προτεσταντικό σχίσμα της Μεταρρυθμίσεως από τη μια, ενώ από την άλλη εδραίωσε το διεφθαρμένο εκκλησιαστικό καθεστώς του Παπισμού, το οποίο 4 αιώνες αργότερα διεκήρυξε τον Πάπα αλάθητο (Α' Βατικάνειος Σύνοδος, 1870).

Για αυτό και θα σχολιάσει σκωπτικά ο άγιος Νεκτάριος σχετικώς: «Ότι όμως ή εν Βασιλεία Σύνοδος έφρόνει όρθώς, και δικαίως έμερίμνα περί τής δυνάμεως τών οικουμενικών Συνόδων, και δικαίως έφοβεϊτο τά κακά άποτελέσματα τής συγκεντρώσεως τής έκκλησιαστικής δυνάμεως εις ένα μόνον πρόσωπον, έδικαίωσαν αυτήν ό χρόνος και τά έπελθόντα μεγάλα ρήγματα εν τή Δυτική Έκκλησία». Για περισσότερα και σε αυτό το θέμα, βλ. αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περι τών αιτιών του σχίσματος*, τ. Β', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 190-202.

ἀμαρτάνουσι καί κολάζονται, καί θά κολάζονται μέχρι τῆς Δευτέρας Παρουσίας, ἴσως καί αἰωνίως, διά τά πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν κακά καί τὰς ψευδενώσεις καί τὰς ἀσεβεῖς καί ἀντιχριστιανικὰς διατάξεις»¹²⁵.

Ὅσο δέ για τὴν διαχρονικὰ υποκριτικὴ καὶ ἀφιλάδελφη στάση τοῦ Πάπα, ὁ ἅγιος Νεκτάριος υπενθυμίζει ὅτι δεν πρέπει κανεῖς να πέφτει ἀπὸ τα σύννεφα, διότι αὐτὴ ακριβῶς ἡ ἀθέτηση τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἀποστασία ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀποτελεῖ ἴδιον τοῦ Παπισμοῦ σύμφωνα με τὸν ἅγιο¹²⁶. Καὶ στὴν πραγματικότητα αὐτὰ τα δύο χαρακτηριστικὰ ζητήματα που χωρίζουν τὴν Δυτικὴ ἀπὸ τὴν Ανατολικὴ Ἐκκλησία, καθιστοῦν τὴν ἔνωση ἀδύνατη¹²⁷.

---

¹²⁵ Ἀγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Β', Ἐκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 108.

¹²⁶ Αὐτὴ εἶναι ἡ ἠθικὴ κατὰπτωση τῆς αἰρέσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἀμεσα συνδεδεμένη με τὴ δογματικὴ παρέκκλιση. Ἄρα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς αἰρέσεως εἶναι διασπαστικὸ τόσο στο δόγμα, ὅσο καὶ στὴ ζωὴ. Ὅπως χαρακτηριστικὰ λέει κάποιος γέροντας στους υποτακτικούς του: «Οὐδέν ἄλλο ἐποίησαν τὰ σχίσματα καὶ αἱ αἱρέσεις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰ μὴ τό σφόδρα μὴ ἀγαπᾶν ἡμᾶς, τὸν Θεόν καὶ ἀλλήλους». Βλ. σχετ., Ἰωάννου Μόσχου, *Λειμῶν*, PG 87, 2925B.

¹²⁷ «Ταῦτά εἰσι κυρίως, ἀγιώτατοι Πάπαι, τὰ μᾶλλον χωρίζοντα ὑμᾶς, δι' ἃ ἡ ἔνωσις ἔσται ἀδύνατος». Βλ. σχετ., ἁγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ἱστορικὴ περὶ τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Β', Ἐκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 158.

Κάτι που αποδείχτηκε περίτρανα και στη Φλωρεντία, εκεί που επήλθε η οριστική ρήξη των δύο Εκκλησιών. Με τον άγιο Νεκτάριο, στην τελική κρίση του για τη Σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας, να καταδεικνύει και να εστιάζει στην υπεροχή της Ανατολικής Εκκλησίας (ακόμη και σε αυτήν την παρηκμασμένη φάση και περίοδο που βίωνε η Ορθόδοξη Ανατολή) εν σχέσει με την Λατινική, διότι «*ἡ ἑλληνική Ἐκκλησία ἴσταται ἐπὶ τοῦ βάθρου τῶν ἁγίων οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὧν δέχεται τὸν θεῖον χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀγιότητα τῶν ἑαυτῶν δογμάτων ἕν τὴν ὀρθότητα ὁμολογεῖ καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία*»¹²⁸.

Το τελικό συμπέρασμα επομένως που εξάγεται, δια των λόγων του αγίου Νεκταρίου, είναι ότι έχουμε δύο Εκκλησίες οι οποίες, η μεν μία ἴσταται ἐπὶ τοῦ βάθρου των Οικουμενικῶν Συνόδων και διατηρεῖ την πατροπαράδοτη γνησιότητα των παραδοθέντων δογμάτων, κάτι που αναγνωρίζουν και οι αντίπαλοί της, αυτοί της Δυτικής, και από την άλλη μία Εκκλησία που δεν ἴσταται ἐπὶ τοῦ βάθρου αυτού, ἐξ αἰτίας των ουκ ολίγων καινοτομιῶν που εισήγαγε εντός αυτής. Ὅπως πολύ κομπᾶ το γράφει ο άγιος, με τη Σύνοδο αυτή η Δυτικὴ Ἐκκλησία εκτέθηκε και ἔδειξε το πραγματικό της πρόσωπο, διατυπώνοντας ὄχι

---

¹²⁸ Βλ., ὁ. π., σελ. 252.

την υγιαίνουσα διδασκαλία και πίστη, αλλά «τὴν ἑαυτῆς πίστιν ἀνεπτυγμένην πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἑαυτῆς δόξης. Ὁ ὅρος οὗτος ἔχει ἀξίαν διὰ μόνην τὴν λατινικὴν Ἐκκλησίαν, διότι ἐπισήμως διετύπωσε τὴν ἑαυτῆς ὁμολογίαν τῆς πίστεως ἑ δὲ τὸς Ἕλληνας οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν...»¹²⁹ .

2. Το Πρωτεῖο ἐξουσίας, ὡς βασικὸ αἷτιο τοῦ υφισταμένου Σχίσματος μεταξύ των «αδελφῶν» Ἐκκλησιῶν

Ἡ ρήξη που επακολούθησε ἀνάμεσα στις δύο Ἐκκλησίες, ὡς συνέπεια τοῦ Πρωτείου ἐξουσίας που απαιτοῦσε ὁ Πάπας νὰ ἐπιβάλλει στὴν Ορθόδοξη Ἀνατολή, οὐδόλως ἐπηρέασε τὴν οντολογικὴ κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας, διότι καὶ μετὰ τὸ Σχίσμα ἡ Ἐκκλησία παρέμεινε μία καὶ ἀδιαίρετη. Με βάση τὴν Ορθόδοξη Ἐκκλησιολογία, ἡ θέση αὐτὴ εἶναι ἀπολύτως λογικὴ, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία σὲ καμμία περίπτωση δὲν μπορεῖ ταυτόχρονα νὰ εἶναι μία καὶ διηρημένη, διότι αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀντίφαση ἐν τοῖς ὅροις. Ἐπομένως, αὐτὸ που πραγματικὰ συνέβη δὲν ἦταν ἡ διαίρεση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἡ ἐξοδος καὶ ἀποχώρηση

---

¹²⁹ Βλ., ὁ. π., σελ. 252.

μίας τοπικής εκκλησίας, του Πατριαρχείου της Ρώμης, από την Καθολική Εκκλησία του Χριστού ¹³⁰.

Για να τεκμηριώσει αυτή την Ορθόδοξη εκκλησιολογική θέση ο άγιος Νεκτάριος, σε συνδυασμό με την έρευνα που διεξάγει γύρω από την επιβολή του παπικού Πρωτείου εξουσίας, ως βασικού αίτιου για το Σχίσμα που επακολούθησε, κάνει μία ενδιαφέρουσα ανάλυση

---

¹³⁰ Την εκκλησιολογική αυτή άποψη τεκμηριώνει κι ο καθηγητής Τσελεγγίδης ως εξής: «Το οποιοδήποτε σχίσμα και η οποιαδήποτε αίρεση δεν θίγουν οντολογικώς την Εκκλησία, ως προς το ενιαίο του χαρακτήρα της. Η Εκκλησία ήταν, είναι και θα παραμείνει «μία» και αδιαίρετη έως της συντελείας. Αυτό, ακριβώς, ομολογούμε στο Σύμβολο της Πίστεως, ενόσω χρησιμοποιούμε το ρήμα «πιστεύω» σε χρόνο ενεστώτα. Ο Χριστός είναι η κεφαλή αυτού του ακεραίου σώματος, το οποίο εξακολουθεί να παραμένει, συνεχώς, ακέραιο, είτε εμπλουτίζεται, κατά την ιστορική παρουσία του με αναρίθμητα μέλη, είτε περιορίζεται, ιστορικώς, σε ελάχιστα μέλη. Ο Χριστός δεν μπορεί να είναι κεφαλή ενός διηρημένου ή πολυδιηρημένου σώματος. Τέτοιου είδους Εκκλησιολογία δεν έχει νομιμοποιηθεί ποτέ στο πλαίσιο της Εκκλησιαστικής μας Ιστορίας, αλλά και ούτε είναι δυνατόν να νομιμοποιηθεί, θεολογικώς, στο πλαίσιο της αγιοπνευματικής εμπειρίας της Εκκλησίας. Η Εκκλησία δεν μπορεί ποτέ να είναι «μία» και διηρημένη. Αν η Εκκλησία είναι διηρημένη, τότε δεν είναι «μία», όπως το ένα Κυριακό Σώμα. Αλλά, ακόμη, αν είναι διηρημένη, δεν είναι ούτε «αγία», ούτε «καθολική», ούτε «αποστολική», επειδή τις ιδιότητες αυτές τις έχει μόνον η «μία» και μόνη Εκκλησία, που ομολογούμε στο αψευδές Σύμβολο της Πίστεώς μας.». Βλ., Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, Προϋποθέσεις και κριτήρια του Ορθοδόξως και απλανώς θεολογείν, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 166.

εκκλησιολογικού περιεχομένου, και μας εξηγεί ότι αυτό που αποκαλούμε «Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία», συγκροτείται από τις διάφορες τοπικές εκκλησίες, οι οποίες με την σειρά τους είναι ενωμένες κατά την πίστη, την ελπίδα, την αγάπη και την λατρεία. Κύριο γνώρισμα της Μίας και Καθολικής Εκκλησίας είναι η ελευθερία και η ανεξαρτησία. Τούτο σημαίνει πως δεν αναγνωρίζει υποταγή σε κανένα θεσμικό πρόσωπο, όποιο αξίωμα κι αν φέρει. Για τον λόγο αυτό ουδέποτε η Εκκλησία υποτάχθηκε στον Πάπα Ρώμης, ούτε ποτέ αναγνώρισε σε αυτόν μείζονα ιεραρχία και ιδιαίτερα πνευματικά χαρίσματα ή πνευματική υπεροχή, αλλά θεώρησε αυτόν έναν απλό Επίσκοπο, όπως όλους τους άλλους Επισκόπους, αφού κι αυτός έλαβε την ίδια χειροτονία την οποία έλαβαν και οι υπόλοιποι Επίσκοποι από τους Αποστόλους.

Εκτός όμως από την ίδια χειροτονία, άπαντες οι διάδοχοι των Αποστόλων είχαν και την ίδια αποστολή που έλαβαν από τον Χριστό: *«πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτούς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν.»*

(Μθ. κη' 19-20). Πράγμα που σημαίνει πως δεν απεστάλησαν από τον Σωτήρα Χριστό ως Επίσκοποι καθεδρών ¹³¹ , ως άλλοι δηλαδή κοσμικοί άρχοντες που ήρθαν να αντικαταστήσουν ή να συμπληρώσουν τους ισχύοντες πολιτειακούς θεσμούς, αλλά ως απόστολοι του ιερού Αυτού Ευαγγελίου και τη διάδοσή του στα πέρατα της οικουμένης, φέροντες ταυτοχρόνως τη δύναμη να ιδρύνουν κατά τόπους εκκλησίες ¹³² .

Η εκτροπή λοιπόν των Παπών εντοπίζεται ακριβώς σε αυτή την μετάλλαξη της αποστολής τους, την οποία όσο περνούσε ο καιρός την θεωρούσαν περισσότερο κοσμική από ό,τι πνευματική. Ο άγιος Νεκτάριος σημειώνει πως το Πρωτείο των Παπών κάνει την εμφάνισή του στο παλαίφατο Πατριαρχείο Ρώμης σχεδόν από την πρώτη στιγμή της ύπαρξής του, λόγω του έντονου εθνικού ρωμαϊκού χαρακτήρα που υπήρχε στην περιορέουσα

---

¹³¹ Μκ. ι' 42-45: «ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτοὺς λέγει αὐτοῖς· οἴδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν· οὐχ οὕτω δὲ ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὅς ἐάν θέλῃ γενέσθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καὶ ὁς ἐάν θέλῃ ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος· καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν».

¹³² Αγίου Νεκταρίου, Μελέτη ιστορική περὶ τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 82.

ατμόσφαιρα της ρωμαϊκής κοινωνίας, κάτι το οποίο επέδρασε στο πνεύμα των εκκλησιαστικών Αρχιεπισκόπων της Δύσης, και εν τέλει συνετέλεσε στη διαμόρφωση ενός ιδιόμορφου εκκλησιαστικού συστήματος. Είναι προφανές λοιπόν πως οι αξιώσεις των Παπών περί Πρωτείου εξουσίας μεταβάλλουν ριζικά αυτή την ίδια την Εκκλησιολογία της Δυτικής Εκκλησίας σε βάθος χρόνου. Αυτή η εκκλησιολογική μεταβολή θα αποτελέσει ουσιαστικά την απαρχή για το διαζύγιο μεταξύ των δύο τοπικών Εκκλησιών.

Και πράγματι, οι ιστορικές εξελίξεις γύρω από το κυοφορούμενο αυτό «δόγμα» των Παπών εκδηλώνονται ανοιχτά πλέον την εποχή του Μεγάλου Φωτίου, τότε που η Ανατολική Εκκλησία διατρέχει για πρώτη φορά κίνδυνο να αποβεί εκ της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, σε Εκκλησία Ρωμαϊκή ή καλύτερα Παπική, κηρύττουσα πλέον όχι τα δόγματα των Αποστόλων, αλλά τα των Παπών. Πρόκειται αναμφισβήτητα για μία πολύ κρίσιμη περίοδο, που σημάδεψε ανεπανόρθωτα τις σχέσεις των δύο Εκκλησιών, αφού κατά τον άγιο Πενταπόλεως, από το χρονικό σημείο εκείνο και έπειτα, η Ρωμαϊκή Εκκλησία κάνει την επιλογή της και σταδιακά απομακρύνεται οικειοθελώς από τη

Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία. Είναι σαφής ο υπαινιγμός του αγίου πως η Ρώμη, εμμένουσα και εξελίσσοντας την καινοτομία του Πρωτείου εξουσίας, διασπάται από την ενότητα και εξέρχεται της Εκκλησίας

133 .

3. Ο άγιος Νεκτάριος αποδομεί εκ βάθρων το εκκλησιολογικό θεμέλιο των Ρωμαιοκαθολικών

Εάν κάτι αποτελεί συμβολή τεραστίων διαστάσεων στο έργο του αγίου Νεκταρίου, όσον αφορά την ιστορία του Σχίσματος, αυτό δεν είναι η απλή ιστορική περιγραφή των γεγονότων, που οδήγησαν τελικά τις δύο πλευρές στο διαζύγιο, αλλά το γεγονός πως ο άγιος εστιάζει την κριτική του και πλήττει τους Ρωμαιοκαθολικούς απευθείας στο εκκλησιολογικό τους θεμέλιο, ήτοι την κατ' αυτούς επισκοπική διαδοχή του εκάστοτε Ποντίφηκος εκ του Αποστόλου Πέτρου. Εκεί όπου, με μία άκρως εμπειριστατωμένη μελέτη, ο άγιος κυριολεκτικά κονιορτοποιεί τις πλαστές χρονογραφικές σημειώσεις που παρουσιάζουν ως αποδεικτικά στοιχεία οι Ρωμαιοκαθολικοί, είτε πρόκειται για ψευδοκλημ έντιες επιστολές, είτε άλλα απόκρυφα και νόθα έγγραφα.

---

¹³³ Βλ., ό. π., σελ. 30

Η σπουδαιότερη όμως συμβολή και πρωτοτυπία αυτής της μελέτης, δεν είναι η απλή αποδοκιμασία, εκ μέρους του αγίου, του Πρωτείου που αξιώνουν οι Πάπες, προφανώς ως κάτι το αντιευαγγελικό και αντιπαραδοσιακό, αλλά η ολομέτωπη αμφισβήτηση, αφενός μεν της ιδρύσεως της Ρωμαϊκής Εκκλησίας εκ του Αποστόλου Πέτρου, αφετέρου δέ ακόμα και αυτής της ιστορικής του παρουσίας και παραμονής στη Ρώμη! Αποδεικνύοντας με απλή και πειστική μέθοδο πως αυτή η υποτιθέμενη παρουσία και δράση του Πέτρου στη Ρώμη, δεν μαρτυρείται από καμμία αγιογραφική ή άλλη αξιόπιστη ιστορική πηγή, παρεκτός από τις προαναφερθείσες πλαστές πηγές του Βατικανού ¹³⁴.

---

¹³⁴ Κάνοντας λήψη του ζητουμένου, ο άγιος Νεκτάριος εξετάζει επιστημονικά όλες τις επιστολές που φέρουν την υπογραφή του Πέτρου και εξακριβώνει ότι μόνο στους κώδικες που σχετίζονται με τα ψευδοκλημέντια ή άλλα νόθα κείμενα, μαρτυρείται η παρουσία και το μαρτύριό του στη Ρώμη. Αντιθέτως, σε όλες τις αυθεντικές επιστολές που συνέταξε ο Πέτρος, οι οποίες είναι αποδεκτές από την ιερά Παράδοση, δεν υπάρχει ούτε για δείγμα η παραμικρή αναφορά στη Ρώμη, ενώ ούτε σε καμμία από τις συνολικά πέντε επιστολές που έγραψε ο Παύλος από τη Ρώμη (Εφ., Φιλ., Κολ., β' Τιμ., Εβρ.) γίνεται η παραμικρή νύξη για κοινή τους παρουσία εκεί.

Κατά τον άγιο Νεκτάριο, ο απόστολος Πέτρος κινήθηκε ιεραποστολικά στο χώρο της Ανατολής, ιδρύοντας πλήθος γνωστών τοπικών εκκλησιών, όπως η Αλεξάνδρεια, στην οποία άφησε

Αποκαθιστώντας λοιπόν την αγιογραφική αλήθεια και ιστορική τάξη αναφέρει ευθέως και κατά τρόπο κατηγορηματικό πως, εν αντιθέσει με όσα ισχυρίζονται οι Δυτικοί θεολόγοι και ιστορικοί, πραγματικός ιδρυτής της Εκκλησίας της Ρώμης υπήρξε ο «Απόστολος των Εθνών» Παύλος και σε καμμία περίπτωση ο Πέτρος. Επειδή όμως ο πρώτος δεν εξυπηρετούσε το «ρωμαϊκό συμφέρον», εις τρόπον ώστε να εδραιωθεί το παράνομο παπικό Πρωτείο, οι φιλόδοξες αρχές του Βατικανού όρισαν τον εαυτού ιδρυτή, αποβάλλοντας τον Παύλο και επιβάλλοντας τον Πέτρο. Το πλέον όμως εντυπωσιακό σε αυτήν την υπόθεση, όπως ήδη λέχθηκε, είναι το γεγονός πως ο άγιος

τοποτηρητή τον πιστό ακόλουθό του και μαθητή, ευαγγελιστή Μάρκο, η Αντιόχεια, η Καισάρεια της Παλαιστίνης, η Τρίπολη, η Λαοδικεία, η Κόρινθος. Γνωστές πόλεις που, ενώ καυχώνται για την εκκλησιαστική τους ίδρυση από τον Πέτρο, ποτέ δεν διανοήθηκαν να εγείρουν εξουσιαστικές αξιώσεις, πέραν της αναλογούσης τιμής. Αυτού του είδους οι αξιώσεις ηγέρθησαν αποκλειστικώς στη Ρώμη, την μόνη πόλη απ' όσες αναφέρθηκαν που ο Πέτρος δεν επισκέφτηκε ποτέ, και θεμελιώθηκαν από ιστορικές μαρτυρίες που έλκουν όμως την αξιοπιστία τους από τα απόκρυφα βιβλία των πρώτων αιρετικών ομάδων.

Όλα αυτά και πολλά άλλα αδιάσειστα στοιχεία που παραθέτει ο άγιος Νεκτάριος, ενισχύουν κατά τρόπο κατηγορηματικό την επιστημονική του ετυμηγορία ότι «...ούτε τον άερα τής Ρώμης, φρονούμεν, πόρρωθεν ποτε άνέπνευσεν ό Πέτρος». Βλ., ό. π., σελ. 33-38.

Νεκτάριος με θωρακισμένη επιχειρηματολογία ανατρέπει τη θεωρία περί παρουσίας και μαρτυρίου του Πέτρου στη Ρώμη. Με άλλα λόγια τινάσσει στον αέρα όχι μόνο την θεσμική προέλευση του Πρωτείου, αλλά και την θεσμική προέλευση αυτών των ίδιων των Παπών, οι οποίοι αξιώνουν μέχρι σήμερα να θεμελιώσουν το πρωτείο τους στην ανύπαρκτη διαδοχή ενός ανύπαρκτου ιδρυτού τους¹³⁵.

4. Κριτική του αγίου Νεκταρίου ως προς το Πρωτείο εξουσίας του Πάπα

Όπως αναλύθηκε επαρκώς και σε προηγούμενη ενότητα, το πολίτευμα της Εκκλησίας εκφράζεται μέσα από το συνοδικό σύστημα εν Αγίω Πνεύματι, κυρίως δέ εκφράστηκε και επισφραγίστηκε κατά το παρελθόν μέσα από Οικουμενικές Συνόδους, σε περιόδους που υπήρχαν θέματα δογματικά και ποιμαντικά που αφορούσαν το σύνολο της Εκκλησίας. Η σημασία αυτού του συνοδικού πολιτεύματος στην αυθεντική του διάσταση αποτελεί κεφαλαιώδες ζήτημα, όσον αφορά τον τρόπο ζωής και έκφρασης της Εκκλησίας, διότι, σύμφωνα και με την άποψη του ιστορικού συγγραφέα Αναστάσιου Διομήδους

---

¹³⁵ Βλ. πιο αναλυτικά όλη τη σχετική και άκρως ενδιαφέρουσα μελέτη του αγίου επί του θέματος, ό. π., σελ., σελ. 31-58.

Κυριακού, τις πηγές του οποίου εμπιστεύεται και επικαλείται ο άγιος Νεκτάριος, η σύγκληση μιας Οικουμενικής Συνόδου εκδήλωνε τα θεμελιώδη στοιχεία της ταυτότητάς της, ήτοι την ενότητα πίστεως και αγάπης μεταξύ των εκκλησιών που ελάμβαναν μέρος και όχι την ενότητα διοικήσεως υπό ενός Επισκόπου ¹³⁶ .

Συνεπώς, το Πρωτείο εξουσίας είναι μία πράξη εντελώς αυθαίρετη στην εκκλησιαστική παράδοση, ένας παράνομος καρπός που επιθύμησε η Ρωμαϊκή Εκκλησία. Και λέμε παράνομος, διότι η Ρώμη είχε και απολάμβανε από τις υπόλοιπες Εκκλησίες το «πρωτείο τιμής», ως νόμιμη και αναγνωρισμένη πράξη, που είναι κάτι εντελώς διαφορετικό από το Πρωτείο της εξουσίας, όπως εύκολα ερμηνεύεται από τις συμφραζόμενες λέξεις. Αυτό λοιπόν το «πρωτείο τιμής» της Ρωμαϊκής Εκκλησίας, το οποίο ουδεμία σχέση είχε με την διακυβέρνηση της παγκόσμιας Εκκλησίας υπό ενός Επισκόπου, καθιερώθηκε στις συνειδήσεις των εν τη Δύση και Ανατολή Χριστιανών για δύο λόγους. Ο μεν πρώτος έχει να κάνει με το γεγονός πως η Ρωμαϊκή Εκκλησία ήταν η μόνη αποστολική καθέδρα στη Δύση, ο δέ δεύτερος λόγος είναι καθαρά

---

¹³⁶ Βλ., ό. π., σελ. 60.

πολιτικός και έχει να κάνει με την κοσμοκράτειρα Ρώμη, που πολιτικά διοικούσε όλο τον γνωστό τότε κόσμο ¹³⁷ .

Άρα, η έννοια του «πρωτείου» μέσα στον χώρο της Εκκλησίας είναι μία μεταβλητή τιμή (που ιστορικά καθορίζεται αναλόγως της εκάστοτε πολιτικής συγκυρίας) και δύναται να ευσταθεί μόνο ως μία τιμητική θέση με συντονιστικό χαρακτήρα, χωρίς περαιτέρω εξουσιαστικούς και καταδυναστευτικούς συνειρμούς. Αντιθέτως, το διεκδικούμενο εκ μέρους των Λατίνων Πρωτείο εξουσίας είναι μία ξένη και παράνομη πρακτική προς τα εκκλησιαστικά ήθη ¹³⁸ . Για αυτό και ο άγιος Νεκτάριος απαντώντας στο ερώτημα «τι εστί Εκκλησία»,

---

¹³⁷ Βλ., ό. π., σελ. 58.

¹³⁸ Το ίδιο ακριβώς συμπεραίνει κι ο καθηγητής Τσελεγγίδης: «Κατά συνέπεια, το παπικό Πρωτείο δεν έχει θεολογική βάση, ούτε αγιοπνευματική και εκκλησιολογική νομιμοποίηση. Στηρίζεται, σαφώς, σε κοσμικού χαρακτήρα νοοτροπία εξουσίας-διακονίας. Ανατρέπει την αγιοπνευματική δομή του μυστηριακού σώματος της Εκκλησίας, σχετικοποιεί και, πρακτικώς, καταργεί τη Συνοδικότητα, ως αγιοπνευματική λειτουργία του σώματος της Εκκλησίας και εισάγει το κοσμικό φρόνημα σ' αυτήν, ακυρώνει την ισοτιμία των Επισκόπων και ιδιοποιείται την απόλυτη διοικητική εξουσία εφ' όλης της Εκκλησίας, παραμερίζοντας, ουσιαστικά, τον Θεάνθρωπο και τοποθετώντας ως ορατή κεφαλή έναν άνθρωπο, και με τον τρόπο αυτό επαναλαμβάνει θεσμικά, πλέον, το προπατορικό αμάρτημα». Βλ. σχετ., Δημητρίου Ι. Τσελεγγίδη, *Προϋποθέσεις και κριτήρια του Ορθοδόξως και απλανώς θεολογείν*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 226.

συντάσσεται με τον Επίσκοπο Καρχηδόνας άγιο Κυπριανό, που υποστήριζε ότι η Εκκλησία είναι Μία, Καθολική και Αποστολική, χωρίς «πρωτείο εξουσίας», ως ενιαίο σώμα με πολλά μέλη που υποτάσσονται στην Αγία Κεφαλή που είναι ο Χριστός. Εκτός του σώματος αυτού δεν υπάρχει σωτηρία, σύμφωνα με τη γνωστή λατινική ρήση του αγίου Κυπριανού: *extra Ecclesiam nulla salus*. Η παπική φιλαρχία όμως εσκεμμένα αλλοίωσε την διδασκαλία του αγίου Κυπριανού, κατά τέτοιον τρόπο που την μετέβαλλε συμφώνως προς το φιλαρχικόν αυτής πνεύμα, βάσει του οποίου οι Λατίνοι δεν δίστασαν να παραχαράξουν το *extra Ecclesiam nulla salus*, σε *extra Ecclesiam Romanam salus nulla*, όπως και να χρεώσουν χωρία στον άγιο Κυπριανό δήθεν υποστηρίξεως του «πέτρειου πρωτείου», τα οποία ούτε καν είχε διανοηθεί ο εν λόγω άγιος¹³⁹.

Συναφώς προς τα προηγούμενα και προς επίρρωσιν της ίδιας επιχειρηματολογίας, ο άγιος Νεκτάριος παρουσιάζει ένα χαρακτηριστικό και πολύ ενδιαφέρον τμήμα από ομιλία του αγίου Κυπριανού στην Τοπική Σύνοδο του 256 μ. Χ. (που συνήλθε στην Καρχηδόνα, εξ αφορμής μιας

---

¹³⁹ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περι τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 70.

θρασύτατης επιστολής του Πάπα Ρώμης Στεφάνου και το θέμα που ανέκυψε με τον αναβαπτισμό των αιρετικών) προς τους λοιπούς Επισκόπους της Αφρικής, της Νουμιδίας και της Μαυριτανίας, όπου παρουσιάζεται περίπου ως αδιανόητο, η κατάλυση της ισότητας των Επισκόπων ¹⁴⁰ και η ύπαρξη ενός τύραννου υπέρ-Επισκόπου μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας ¹⁴¹ .

Συναινώντας λοιπόν απολύτως με τον άγιο Κυπριανό, ο άγιος Νεκτάριος θεωρεί αδιανόητο να υπάρχει στο χώρο της Εκκλησίας ο τίτλος «μέγιστος αρχιερέυς». Το *pontifex maximus*, ένας όρος καταρχήν πολιτικός και κατόπιν θρησκευτικός που περιεβλήθησαν οι Ρωμαίοι

---

¹⁴⁰ Για το θέμα της ισότητας των Επισκόπων, ο άγιος Νεκτάριος αναφέρει σε άλλο σημείο επιπλέον πως, εάν το σύνολο των Αποστόλων είχαν οποιαδήποτε εξάρτηση από τον Πέτρο, τότε θα ήταν ακατανόητη η αρχή της ισότητας, η οποία ισότητα νοσηματοδοτείται μέχρι ταπεινώσεως, τουναντίον θα ίσχυε αυτομάτως η αρχή της ανισότητας, μέχρι ηγεμονίας και υπεροψίας. Βλ., ό. π., σελ. 83.

¹⁴¹ « ...Διότι οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν κατεστάθη ἐπίσκοπος ἐπισκόπων, οὐδὲ βιάζεται τοὺς ἀδελφούς αὐτῶ ὑποτάσσεσθαι, ἢ φόβῳ τυραννικῶ πείθεσθαι αὐτῶ • διότι ἕκαστος ἐπίσκοπος πλήρη ἔχει τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν καὶ ἐξουσίαν τὸ αὐτεξούσιον, ὁμοίως τε μὴ δύνασθαι παρ' ἑτέρου κρίνεσθαι, ἢ ἕτερον κρίνειν, ἀλλὰ προσδοκῶμεν πάντες τὴν κρίσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἷς καὶ μόνος ἔχει ἐξουσίαν καὶ τοῦ προβάλλειν ἡμᾶς ἐν τῇ κυβερνήσει τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ἡμετέρας πράξεως κρίνειν» . Βλ., ό. π., σελ. 75.

αυτοκράτορες, υιοθετήθηκε υπό τινων φιλόδοξων Παπών, οι οποίοι καθώς φαίνεται θέλησαν να μιμηθούν σε όλα τη νοοτροπία των αυτοκρατόρων. Όμως ο όρος *pontifex maximus*, όπως τον εννόησαν στη Δυτική Εκκλησία, είναι αναμφίβολα αντιχριστιανικός, διότι ο φέρων τον τίτλο αυτόν ουσιαστικά αυτοσυστήγεται ως κατά τι ανώτερος των λοιπών Αρχιερέων, κατά τα θεία χαρίσματα και κατά τις θείες δωρεές, είναι «το θείον, επί της γης αντιπροσωπευόμενον». Δεν είναι τυχαίο λοιπόν πως η εισαγωγή αυτού του όρου στη Ρωμαϊκή Εκκλησία, αποτέλεσε το πρώτο γενναίο βλάστημα των σπερμάτων του χωρισμού και του σχίσματος της Εκκλησίας, των σπαρέντων από του δευτέρου αιώνας¹⁴².

Στο διά ταύτα, η μη υποταγή της Εκκλησίας σε οποιοδήποτε θεσμικό πρόσωπο, ακόμα κι αν αυτός είναι Απόστολος, φανερώνει πως η ενότητα της Εκκλησίας θεμελιώνεται και εδράζεται αποκλειστικά στο πρόσωπο του Σωτήρα Ιησού Χριστού, ο οποίος και είναι η πραγματική κεφαλή της Εκκλησίας, η οποία έχει ένα πνεύμα και την ίδια πίστη, ελπίδα, αγάπη και λατρεία. Η οικουμενική Εκκλησία έτσι εννόησε την εκκλησιαστική ενότητα και αυτήν την ενότητα τη βίωσε ιστορικά κατά το

---

¹⁴² Βλ., ό. π., σελ. 80-81.

διάστημα των πρώτων δέκα αιώνων. Εκ της οικουμενικής Εκκλησίας μόνο η Ρωμαϊκή Εκκλησία θέλησε να ερμηνεύσει αλλιώς την ενότητα, επιθυμώντας συν τω χρόνω να επιβάλλει την υποταγή της οικουμενικής Εκκλησίας στην Επισκοπή της Ρώμης ¹⁴³. Αυτός υπήρξε ο πρώτος και κύριος λόγος που η Ρωμαϊκή Εκκλησία αποσχίστηκε από την οικουμενική Εκκλησία, ήτοι τη Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία ¹⁴⁴. Οι λοιποί

---

¹⁴³ Σ' αυτή την παρερμηνεία της εκκλησιαστικής ενότητας, εκ μέρους των Ρωμαιοκαθολικών, εστιάζει ιδιαίτερος ο μακαριστός Στανιλοάε, ο οποίος αναφέρει ότι: «Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία έχει χάσει αυτή την έννοια της καθολικότητας ως κοινωνίας, διότι το δόγμα του πρωτείου του Πάπα και της εκκλησιαστικής αυθεντίας (*magisterium*) κάνουν αδύνατη την κοινωνία όλων των μελών της Εκκλησίας σε όλα. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία παραμένει ικανοποιημένη με την ενότητα που χαρακτηρίζει ένα σώμα κάτω από επιβολή, και έχει αντικαταστήσει την ενότητα της κοινωνίας (καθολικότητα) με παγκοσμιότητα με την έννοια της γεωγραφικής επεκτάσεως». Βλ., Δημητρίου Στανιλοάε, *Θεολογία και Εκκλησία*, Εκδόσεις «Τήνος», Αθήνα, σελ. 55.

¹⁴⁴ Στο σημείο αυτό, ο άγιος Νεκτάριος, «επόμενος τοις Αγίοις Πατράσι», πιστοποιεί ότι ο Ρωμαιοκαθολικισμός βρίσκεται εκτός των ορίων της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας.

Παρό' όλα αυτά, την πατερική αυτή γνωμάτευση του αγίου Νεκταρίου, την περιφρονούν σκανδαλωδώς οι σύγχρονοι ακαδημαϊκοί θεολόγοι της Οικουμενικής Κινήσεως, οι οποίοι, μη μπορώντας να πράξουν αλλιώς, παραδέχονται ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι Μία και Καθολική, αμφισβητούν όμως την δυνατότητα εκ μέρους της να γνωματεύσει εκ του ασφαλούς για την

εκκλησιολογική κατάσταση των ετεροδόξων εκκλησιών, όπως ο Ρωμαιοκαθολικισμός καλή ώρα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η θέση του αναπληρωτή καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., Στυλιανού Τσομπανίδη, ότι: «Μέχρι σήμερα δεν υπάρχει μια ομόφωνη απάντηση των Ορθόδοξων Εκκλησιών στο ερώτημα της εκκλησιαστικότητας των ετεροδόξων κοινοτήτων, εάν αυτές δηλαδή αναγνωρίζονται ως εκκλησίες ή αν βρίσκονται εκτός της Εκκλησίας του Χριστού. Στο πρόβλημα αυτό η απάντηση είναι δύσκολη, γι' αυτό και υπάρχει ένα ευρύτατο φάσμα απαντήσεων από τους ορθόδοξους θεολόγους». Βλ. σχετ., Στυλιανός Χ. Τσομπανίδης, *Η συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και Θεολογίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 214.

Στην ίδια κατεύθυνση με μια πιο προχωρημένη και «διευκρινιστική» θεώρηση ο καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α., Μητροπολίτης Μεσσηνίας, Χρυσόστομος Σαββάτος, ισχυρίζεται ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία απ' τη μια «καθορίζει μόνη της τα όριά της, γι' αυτό μπορεί και αυτοπροσδιορίζεται και ως η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία», αλλά από την άλλη «εκκλησιολογικά δεν μπορεί να προσδιορίσει ή να απορρίψει καμμία άλλη αντίστοιχη εκκλησιαστική πραγματικότητα, η οποία είναι έξω από τα εκκλησιολογικά της όρια».

Με τη θέση αυτή ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας αφήνει να εννοηθεί κατά τρόπο αντιφατικό ότι η Μία Εκκλησία ενδέχεται να μην είναι και τόσο ...Καθολική, όσο νομίζει. Για τον λόγο αυτό η χρήση του όρου «Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία» «δέν διεκδικεί την αποκλειστικότητα ως προς τή χρήση του και ως προς τον καθορισμό τής πραγματικότητας, τήν όποιαν αποκλειστικά και μόνο περιγράφει».

Ως προς τη θέση του Μητροπολίτου Μεσσηνίας, βλ. σχετ. στο άρθρο του: Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσόστομου Σαββάτου, *Η χρήση του όρου «Εκκλησία-Εκκλησίοι» στο Κείμενο «Σχέσεις της Ορθόδοξης*

δογματικοί λόγοι που επικύρωσαν την τελεία απόσχιση των Ρωμαιοκαθολικών από την Εκκλησία, καίτοι σπουδαιότατοι, δύνανται να θεωρηθούν ως δευτερεύοντες και απόρροια του πρώτου αυτού λόγου ¹⁴⁵.

5. Τελικά πορίσματα του αγίου Νεκταρίου περί των ορίων της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας και περί της θέσεως της «Δυτικής Εκκλησίας»

Από όλα όσα εκτέθηκαν σε αυτό το κεφάλαιο, διαπιστώσαμε με την βοήθεια του αγίου Νεκταρίου, πως η Εκκλησία είναι όντως Μία, όντως Αγία, όντως Καθολική και όντως Αποστολική. Επιπλέον ότι, εντός των ορίων αυτής, κινείται εκ του ασφαλούς μόνον η Ορθόδοξη Εκκλησία. Έχοντας προηγουμένως αναλύσει διεξοδικά την ιστορική διάσταση της Εκκλησίας, είναι σαφές πως για τον άγιο Νεκτάριο το Σχίσμα του 1054 δεν διαίρεσε την μία Εκκλησία σε δύο, για αυτό και δεν κάνει λόγο πουθενά στα έργα του για την εποχή της «αδιαίρετης» και

Εκκλησίας προς τον λοιπόν Χριστιανικόν κόσμον»-Αναφορά στο κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθόδοξης Εκκλησίας, στην εξής ηλεκτρονική διεύθυνση:

https://panorthodoxcemes.blogspot.gr/2016/11/blog-post_78.html

¹⁴⁵ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περί τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 84.

την εποχή της «διηρημένης» Εκκλησίας. Για τον άγιο, η Εκκλησία παραμένει αδιαίρετη ακόμα και μετά το Σχίσμα, το οποίο απλώς συνετέλεσε στο «χωρισμό αδελφών μιας Εκκλησίας»¹⁴⁶.

---

¹⁴⁶Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περι τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 27.

Ο τρόπος με τον οποίο εκφράζεται ο άγιος Νεκτάριος είναι σαφής και απόλυτος. Το Σχίσμα συντελεί στον χωρισμό δύο αδελφών εκκλησιῶν (με γεωγραφικό προσδιορισμό) της Μίας Εκκλησίας. Απλά το αποτέλεσμα αυτού του χωρισμού είναι ότι ο ένας αδελφός εξέρχεται μακράν της Εκκλησίας και ο έτερος παραμένει εντός των κόλπων αυτής. Κατά συνέπεια, ναι μεν οι αδελφές εκκλησίες (Δύσεως και Ανατολής) χωρίζουν, η Εκκλησία του Χριστού όμως παραμένει αδιάσπαστη και ανέγγιχτη οντολογικῶς.

Ο χωρισμός αυτός και η έξοδος της Δυτικής Εκκλησίας από τους κόλπους της Μίας Εκκλησίας, δεν σημαίνει πως αποστερεί από την εν λόγω τοπική εκκλησία την ιδιότητα της «αδελφῆς εκκλησίας» ἐξ ἐπόψεως ιστορικής. Και τούτο διότι η Δυτική Εκκλησία δεν παύει να είναι, μαζί με τις λοιπές κατά τόπους εκκλησίες της Ανατολῆς ομομήτρια ιστορικά, αφού ιδρύθηκε από τον Απόστολο Παύλο, συν τους υπολοίπους συνεργάτες του Παύλου που ἔδρασαν ιεραποστολικά τόσο στην Ανατολή, όσο και στη Δύση.

Δυστυχῶς ὅμως, ο κρυστάλλινος αυτός λόγος του αγίου Νεκταρίου σκοπίμως παρερμηνεύεται και συχνά διαστρεβλώνεται, κυρίως από τους σκαπανείς της Οικουμενικής Κινήσεως, οι οποίοι παρουσιάζουν αποσπασματικά την φρασεολογία του αγίου, ὡσάν να χρησιμοποιεί τις προειρημένες φράσεις («Δυτική Εκκλησία» και «αδελφές εκκλησίες») με την πρόθεση αναγνωρίσεως εκκλησιαστικής-χαρισματικής ταυτότητας στο σύγχρονο Ρωμαιοκαθολικισμό. Τη στιγμή μάλιστα που ο άγιος Νεκτάριος δηλώνει *expressis verbis* ότι η

Σε ό.τι αφορά το πολύπλοκο θέμα της θεραπείας αυτού του χωρισμού, ο άγιος Νεκτάριος διαγιγνώσκει από την πρώτη στιγμή ότι η ένωση των δύο Εκκλησιών είναι αδύνατη εφόσον εμμένει κάθε μία στις θεμελιώδεις αρχές της. Ιδιαίτερα δέ για τη Δυτική Εκκλησία, έτσι όπως έχει πλέον διαμορφωθεί η κατάσταση εντός αυτής, τονίζει χαρακτηριστικά πως το διδόμενο από την Ανατολική Εκκλησία «πρωτείο τιμής» στον Πάπα αποτελεί ανώφελη παραχώρηση, διότι στερείται ισχύος προς συγκράτηση του

Δυτική Εκκλησία έχει προ πολλού εξέλθει των ορίων της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας.

Παρό' όλα αυτά, υπάρχουν ακαδημαϊκοί θεολόγοι, όπως ο γνωστός ομότιμος καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., Γεώργιος Μαρτζέλος, που εμμένουν να προβάλλουν τη σχετική φρασεολογία του αγίου Νεκταρίου, ως παράδειγμα αναγνωρίσεως εκκλησιαστικότητας στους Ρωμαιοκαθολικούς.

Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. σχετ. στο κείμενο: Γεωργίου Μαρτζέλου, *Το κείμενο της Ε' Προσυνοδικής Πανορθόδοξου Διασκέψεως για τις "Σχέσεις της Ορθόδοξου Εκκλησίας προς τον λοιπόν χριστιανικόν κόσμον"* και η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<https://blogs.auth.gr/moschosg/2016/11/14/%CE%B3%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B6%CE%AD%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%84-%CF%80/>

οικοδομήματος της Δυτικής Εκκλησίας¹⁴⁷. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό πως ένα πρωτείο χωρίς εξουσία είναι παντελώς άχρηστο για τον Πάπα, μιας και όλο το πολιτικοθησκευτικό οικοδόμημα του Βατικανού βασίζεται σε αυτό. Με τα ισχύοντα δεδομένα επομένως είναι άτοπο να ομιλεί κανείς πρακτικά για ένωση μεταξύ των δύο Εκκλησιών, αφού πραγματικές παραχωρήσεις εκ μέρους του Πάπα θα μπορούσαν να θεωρηθούν μόνον εκείνες που θα περιόριζαν εμφανώς τις –μετά το Σχίσμα– θεμελιωμένες εξουσίες-αρμοδιότητες του κι όχι απλώς η ανοχή του στην ύπαρξη της Ανατολικής Εκκλησίας¹⁴⁸.

Όταν όμως *de facto*, η Δυτική Εκκλησία θεμελιώνει την Εκκλησιολογία της στο περίφημο «πρωτείο του Αποστόλου Πέτρου»¹⁴⁹, κι αυτή η θέση είναι

---

¹⁴⁷ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περι τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, σελ. 29.

¹⁴⁸ Βλ., ό. π., σελ. 29.

¹⁴⁹ Αυτή την αυθαίρετη δογματική θέση οι Δυτικοί την βασίζουν κυρίως σε τρία αγιογραφικά χωρία: στο Μθ. ιστ' 17-19: «καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῶ· μακάριος εἶ, Σίμων Βαριωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. κἀγὼ δέ σοι λέγω ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃ ἐὰν δῆσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς», στο Λκ. κβ' 31-32: «Εἶπε δὲ

αδιαπραγμάτευτη από την πλευρά του παπικού συστήματος, τότε η άποψη του αγίου Νεκταρίου, περί αδύνατης ενώσεως, κάθε άλλο παρά υπερβολική κρίνεται. Διότι, εκ των πραγμάτων ομιλούμε για ένα ανυπέροβλητο εμπόδιο, από τη στιγμή που γίνεται λόγος για ένα αξίωμα που δήθεν απονεμήθηκε από τον Χριστό στον Απόστολο Πέτρο με τη σύσταση της Εκκλησίας, χάρη στο οποίο αυτός κατέστη μετά την Ανάληψη του Σωτήρος ορατό κέντρο της ενότητας της Εκκλησίας, αρχηγός και κυβερνήτης αυτής, προικισθείς υπό του Κυρίου με ιδιαίτερα προνόμια, λόγω της φύσεως του αξιώματος. Αυτό το ατόπημα και η εμμονή των Δυτικών να θεωρούν τον Απόστολο Πέτρο θεμέλιο λίθο πάνω στον οποίο οικοδομήθηκε η Εκκλησία και ότι κατόπιν αυτού συγκεντρώθηκε στο πρόσωπό του όλη η δύναμη της

ὁ Κύριος· Σίμων Σίμων, ἰδοὺ ὁ σατανᾶς ἐξητήσατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον· ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ ἵνα μὴ ἐκλίπη ἡ πίστις σου· καὶ σὺ ποτε ἐπιστρέψας στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου», καὶ στο Ἰω. κα' 15-17: «Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾶς με πλεῖον τούτων; λέγει αὐτῷ· ναί, Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· βόσκει τὰ ἄρνια μου. λέγει αὐτῷ πάλιν δευτέρον· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾶς με; λέγει αὐτῷ· ναί, Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· ποιμαίνε τὰ πρόβατά μου. λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με; ἐλυπήθη ὁ Πέτρος ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, φιλεῖς με, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· βόσκει τὰ πρόβατά μου» .

Εκκλησίας, ως μέγα αρχιερέα, κεφαλή της Εκκλησίας, αλάθητο διδάσκαλο, εκφάντορα των θείων δογμάτων και τον μόνον αντιπρόσωπο του Χριστού στη γη, συντελεί κατά τους Έλληνες Πατέρες στο να μερίζεται ο Χριστός και να οικοδομείται η Εκκλησία επί θεμελίων ανθρωπίνων, εγκαταλείποντας τον ακρογωνιαίο λίθο, τον Ιησού Χριστό.

Ατυχώς όμως για τους Δυτικούς, η Εκκλησία δεν οικοδομείται επί ενός προσώπου, αλλά οικοδομείται και θεμελιώνεται επί του συνόλου των Αποστόλων και Προφητών, οι οποίοι με τη σειρά τους είναι θεμελιωμένοι επί την θεμέλιο πέτρα που είναι ο Ιησούς Χριστός ¹⁵⁰. Ως εκ τούτου, πουθενά δεν μαρτυρείται στην Πατερική Παράδοση η προνομιακή μεταχείριση του Πέτρου από μέρους του Χριστού. Ακόμα και η επαγγελία του Χριστού «δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν», παρερμηνεύθηκε σε βαθμό κακοποιήσεως, απλούστατα διότι με τη φράση του αυτή ο Χριστός ανακοίνωσε στον

---

¹⁵⁰ Η δέ ισότητα των Αποστόλων αποδεικνύεται στα λόγια του Κύριου, όπως διαβάζουμε στο Μθ. ιη' 18-19: « Αμὴν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Πάλιν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντός πράγματος οὗ ἐὰν αἰτήσωται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς ».

Πέτρο πως έμελλε να του δώσει την Ουράνια Βασιλεία, ήτοι την σωτηρία, και με αυτό τον λόγο ήθελε να τον καταστήσει έναν εκ των οργάνων της σωτηρίας, αναδεικνύοντάς τον Απόστολο και μυσταγωγό των μυστηρίων της Εκκλησίας, που θα οδηγήσει στη σωτηρία όσους ομολογήσουν την αυτή πίστη. Τα κλειδιά συνεπώς δεν ήσαν σύμβολο εξουσίας δικτατορικής, όπως αποφαίνονται οι Δυτικοί θεολόγοι, αλλά Χάριτος και πνευματικής δύναμης προς σωτηρία των ομολογούντων τον Ιησού Χριστό. Την εξουσία του «ποιος θα μπει» και «ποιος δεν θα μπει» στην βασιλεία των Ουρανών, ο Χριστός την εφύλαξε για τον εαυτό Του! Αυτός είναι ο πραγματικός και μόνος Κλειδοκράτωρ και σε Αυτόν δεόμεθα να ανοίξει τις Πύλες των Ουρανών, ούτε στον Πέτρο δεόμεθα, ούτε πολύ περισσότερο στους θεωρούμενους διαδόχους αυτού, τους Πάπες της Ρώμης ¹⁵¹

.

---

¹⁵¹ Περαιώνοντας αυτή την ανάλυση και ταυτοχρόνως αναίρεση του «πρωτείου του Πέτρου», ο άγιος Νεκτάριος διατυπώνει επιπλέον κι ορισμένα αμείλικτα ερωτήματα. Κάνοντας λοιπόν μια υπόθεση εργασίας, αναφέρει χαρακτηριστικά πως, αν θεωρήσουμε ότι όντως ο Πέτρος μεταξύ των Αποστόλων είναι «κορυφαίος», «θεμέλιος λίθος της Εκκλησίας», «κλειδούχος της βασιλείας των ουρανών» και «αρχιποιμήν των προβάτων και των αρνίων του πνευματικού ποιμνίου του Σωτήρος», «τί κοινό μπορεί να έχουν μαζί με αυτό τον

Συνοψίζοντας λοιπόν γενικότερα όλα όσα εκτέθησαν στο μακροσκελές αυτό κεφάλαιο, εξάγεται το

μεγάλο Απόστολο της Εκκλησίας μας οι υπ' αυτού θεωρούμενοι διάδοχοι; Πώς από αυτά τα θεία χαρίσματα ανεβλάστησε το σύστημα της ιεροκρατίας και κοσμοδεσποτείας; Πώς τα κλειδιά της Ουρανίου Βασιλείας ξεκλείδωσαν την θύρα της επιγείου βασιλείας; Πώς τα πνευματικά οδήγησαν στα υλικά; Πώς ο ποιμήν μετεβλήθη σε ηγεμών; Πώς τα κλειδιά μετεβλήθησαν σε ξίφος; Πώς η πέτρα της πίστεως έγινε πέτρα σκανδάλου; Και γιατί ένας προνομιούχος διάδοχος και να μην έχουν όλοι ομοιογενή διαδοχή; Μήπως έναν μόνο διάδοχο έκανε διά του Ευαγγελίου ο Πέτρος; Μήπως μία Εκκλησία ίδρυσε; Μήπως έναν Επίσκοπο χειροτόνησε; Γιατί λοιπόν ένας αντιποιείται τη διαδοχή του Πέτρου;».

Αληθώς αμείλικτα τα ερωτήματα του αγίου, απογυμνώνουν πλήρως την προπαγάνδα των Δυτικών θεολόγων της Ρώμης. Αυτών των υπέρμαχων του παπικού Πρωτείου, που στην προσπάθειά τους να στηρίξουν το ανίερο αυτό δόγμα, φτάνουν στο σημείο να καταρρακώσουν και να σπιλώσουν την, εξίσου σπουδαία με του Αποστόλου Πέτρου, φήμη των υπολοίπων Αποστόλων. Ακόμα όμως κι αν υιοθετήσουμε αυτή τη διεστραμμένη λογική τους και προβούμε σε ανούσιες συγκρίσεις μεταξύ των Αγίων Αποστόλων, μόνο με το όνομα του υιού της βροντής και αγαπημένου μαθητή του Χριστού, Ευαγγελιστού Ιωάννη, αν ασχοληθούμε, αρκεί για να λάβει τέλος αυτή η ανοσιότητα.

Κι όμως, με βάση την παπική διαστροφή για το «πρωτείο του Πέτρου» και της διαδοχής του αξιώματος αυτού στους προνομιούχους διαδόχους του, ο άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος, ο συγγραφέας της «Αποκάλυψης», που ενόσω ήταν εν ζωή «πρόλαβε» τρεις Πάπες, ήταν κατώτερος αυτών και όφειλε να υποτάσσεται στο Λίνο, τον Ανέγκλητο και τον Κλήμεντα, αλλά και να δέχεται την αλήθεια των δογμάτων τους!!!

συμπέρασμα ότι στη Δύση η Εκκλησιολογία έχει γίνει ένα απρόσωπο, δικανικό σύστημα, ενώ η θεολογία, και κατά τον ίδιο τρόπο ολόκληρη η Δυτική κουλτούρα μαζί της, έχει γίνει αυστηρά ορθολογιστική ¹⁵². Κατά συνέπεια, οι ορθολογιστές θεολόγοι της Δυτικής Εκκλησίας, έχοντας παρερμηνεύσει βάναυσα και σκοπίμως το Ευαγγέλιο και την Πατερική Παράδοση, βρίσκονται σε πλάνη, διότι θεωρούν τον Απόστολο Πέτρο ως τον θεμέλιο λίθο της Εκκλησίας, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα να υπερυψώνουν διαχρονικά τον Επίσκοπο Ρώμης ως διάδοχο αυτού σε δυσθεώρητο ύψος, παρέχοντας σε αυτόν όλα τα εκκλησιαστικά ιδιώματα. Η θεωρία αυτή, σύμφωνα με τον άγιο Νεκτάριο, οδήγησε την Δυτική Εκκλησία σε οδούς επισφαλείς, οι οποίοι απομάκρυναν αυτήν από το γνήσιο και αληθές πνεύμα της Εκκλησίας ¹⁵³.

---

¹⁵² Δημητρίου Στανιλοάε, *Θεολογία και Εκκλησία*, Εκδόσεις «Τήνος», Αθήνα, σελ. 101.

¹⁵³ Βλ., αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 45-57.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΕΤΕΡΟΔΟΞΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

1. Αγάπη προς τους ετεροδόξους, με διατήρηση της Ορθοδόξου συνειδήσεως

Σε μία πρώιμη εποχή εκκλησιολογικής διαστρεβλώσεως, όπως αυτή των αρχών του 20^{ου} αιώνα, ο άγιος Νεκτάριος φρόντισε να υπενθυμίσει ορθώς και επακριβώς, ως προς την διατύπωσή του, τον όρο «Εκκλησία» εξ επόψεως Ορθοδόξου, καθώς και να χαρτογραφήσει σχολαστικώς τα χωρικά ύδατα της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας. Κρατώντας κατά νου ως δεδομένο τη φυσιολογική ένταση που προκλήθηκε εκείνη την περίοδο, εξ αιτίας αυτών των εκκλησιολογικών ζυμώσεων, είναι σημαντικό και δέον να τονιστεί ότι όλη αυτή η προσωπική τριβή που είχε ο άγιος σε ένα τόσο φλέγον θεολογικό ζήτημα, καθόλου δεν στάθηκε ικανή να τον αποπροσανατολίσει πνευματικά, σε ό,τι αφορά τα ποιμαντικά του καθήκοντα και το χριστιανικό του χρέος απέναντι σε όσους ανθρώπους βρίσκονταν εκτός των

ορίων της Ορθοδόξου Εκκλησίας, δείγμα αληθινό της αγιότητάς του.

Για του λόγου το ασφαλές, τούτη η νηφάλια στάση του αγίου πιστοποιείται από το γεγονός ότι ως ποιμένας, καθ' όλη τη διάρκεια της ποιμαντικής του δράσεως, και παρά τα όσα συμβαίνουν εντός και εκτός του Ορθοδόξου χώρου, εξακολουθεί χωρίς ταραχή να διατηρεί ακέραιη και απρόσκοπτη τη συνείδηση του ιεραποστόλου, συναισθανόμενος αδιαλείπτως την τεράστια ευθύνη που έχει ο ποιμήν της Ορθοδόξου Εκκλησίας απέναντι (και) στα απολωλότα πρόβατα αυτού του κόσμου, που βρίσκονται έξωθεν των ορίων της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας. Αυτός λοιπόν ο αυθεντικός εργάτης του Ευαγγελίου, ως απάντηση σε τούτα τα εμφανή ανορθόδοξα εκκλησιολογικά ανοίγματα που διαδραματίζονται, δεν επιλέγει να υψώσει «επαναστατικά λάβαρα» και να αναλωθεί σε μία αδιέξοδη και στείρα αντιπαράθεση με τους πρωτεργάτες αυτών των κινήσεων (παρόλο που, κατά τα παρελθόν και για διάφορους λόγους, κυνηγήθηκε αγρίως και αδίκως από το επισκοπικό περιβάλλον), αλλά συνεχίζει να εργάζεται ιεραποστολικά και να διδάσκει βιωματικά την Ορθοδοξία,

σπέρνοντας εκεί που οι νεωτεριστές επιχειρούν να οργώσουν.

Με οδηγό επομένως την ιεραποστολική του συνείδηση, ανεπηρέαστος από τις καινοφανείς εκκλησιολογικές «ανακαλύψεις» κάποιων εκκλησιαστικών ηγετών, εκείνος συνεχίζει να βαδίζει απερίσπαστος στην Πατερική οδό και να δεικνύει εμπράκτως το ενδιαφέρον του για τους ετερόδοξους χριστιανούς. Ένα ενδιαφέρον το οποίο εκδηλώνεται με δύο κυρίως τρόπους:

α) διατηρώντας συχνή επικοινωνία μαζί τους δι' αλληλογραφίας, διαλεγόμενος επί επίκαιρων δογματικών και θεολογικών ζητημάτων, και

β) αποστέλλοντας παράλληλα ορισμένα από τα εκδοθέντα θεολογικά του έργα (όπως αναφέρθηκε και στην *Εισαγωγή* αυτής της μελέτης), ώστε να μεταφέρει με έναν εύσημο τρόπο την Ορθόδοξη μαρτυρία σε χριστιανικές κοινότητες της Δύσεως, που έχουν αποξενωθεί παντελώς από την Ορθόδοξη παράδοση και ζωή.

Υιοθετώντας αυτήν την πρακτική διαλόγου με την Δύση, δίχως κανέναν ενδοιασμό και δίχως να έχει το παραμικρό σύμπλεγμα κατωτερότητας ή ανασφάλειας,

δεν διστάζει εκείνη την εποχή να αλληλογραφήσει ακόμα και με τον Ουνίτη ηγούμενο Αρσένιο, της γνωστής ελληνόρουθμης Μονής Κρυπτοφέρρης. Την ίδια πρακτική ακολούθησε, ουκ ολίγες φορές, και με διάφορους επισκόπους των Παλαιοκαθολικών και Αγγλικανών. Κατ' αυτόν λοιπόν τον ευγενικό και κομψό τρόπο, στοχεύει με διάκριση να παρακινήσει τους προαναφερόμενους ετεροδόξους στους οποίους απευθύνεται, να έρθουν σε επαφή και να εντρυφήσουν στα αληθή δόγματα της Ορθοδοξίας, ώστε να εγκαταλείψουν το έρεβος της πλάνης στην οποία βρίσκονται.

Παράλληλα όμως προς αυτές τις ιεραποστολικού χαρακτήρα ενέργειες, δέον είναι να τονιστεί ότι ο άγιος δεν παραλείπει να κοινοποιεί ενημερωτικά τις επιστολές (τόσο τις αποσταλείσες από τον ίδιο, όσο και τις ληφθείσες απαντητικές) στον –κατεξοχήν, σημειωτέον, πρωτεργάτη των διαχριστιανικών και εκκλησιολογικών ανοιγμάτων την περίοδο εκείνη- Πατριάρχη Ιωακείμ τον Γ' ¹⁵⁴, δείγμα ασφαλώς πως μεριμνούσε συγχρόνως να τηρεί στο έπακρο την εκκλησιαστική τάξη ¹⁵⁵.

---

¹⁵⁴ Βλ. σχετ., αρχιμανδρίτη Τίτου Ματθαϊάκη, *Όσιος Νεκτάριος Κεφαλάς Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*, Αθήναι 1955, σελ. 56-59. Επίσης, βλ. Μοναχού Θεόκλητου Διονυσιάτη, *Ο Άγιος*

Εκτός όμως από την ιεραποστολική δράση που αναπτύσσει ως ποιμένας της Ορθοδόξου Εκκλησίας, ο άγιος Νεκτάριος φροντίζει ταυτόχρονα, ως αυθεντικός δάσκαλος της θεολογίας, να μεταλαμπαδεύει αυτό το δεικνυόμενο ποιμαντικό ενδιαφέρον προς τους ετεροδόξους χριστιανούς και στους σπουδαστές του, της Ριζαρείου Σχολής. Διδάσκοντάς τους να μην είναι σε καμμία περίπτωση κλειστοί και φοβικοί έναντι των ετεροδόξων, υπό έναν όμως αυστηρό και απαράβατο όρο: την άσβεστη διατήρηση της Ορθόδοξης αυτοσυνειδησίας τους, σε συνάρτηση με την πλήρη συναίσθηση της βαριάς ευθύνης που φέρουν, όσοι εμπλακούν στο ιεραποστολικό πεδίο των διαλόγων (ως μελλοντικοί ποιμένες και θεολόγοι), ενώπιον του Χριστού και της Εκκλησίας Του.

Νεκτάριος Αιγίνης ο θαυματουργός: ο βίος και το έργο του, Εκδόσεις Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 329-333.

¹⁵⁵ Είναι πράγματι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο άγιος Νεκτάριος τηρούσε με απαρέγκλιτη ακρίβεια την εκκλησιαστική τάξη, καίτοι γνώριζε επακριβώς προς ποια κατεύθυνση στοχεύουν τα διαχριστιανικά ανοίγματα του Πατριάρχη Ιωακείμ του Γ'. Έχοντας όμως πνεύμα ευθές και διάκρισης ο άγιος, απέφυγε να έρθει σε αντιπαράθεση μαζί του, αντιθέτως επέλεξε το «δύσκολο δρόμο» και συνέχισε το ιεραποστολικό του έργο προς τους ετεροδόξους, ζητώντας μάλιστα την ευλογία του!

Τούτη η διδασκαλική του κατεύθυνση και μεθοδολογία αποτυπώνεται ξεκάθαρα στο διδακτικό του σύγγραμμα «Ποιμαντική», εκεί όπου εμπεριέχεται μία σχετική ενότητα, που φέρει τον τίτλο: «Σχέσις του Επισκόπου προς τας των ετεροδόξων εκκλησίας». Σε αυτήν την ενδιαφέρουσα ενότητα, που αποτελεί ένα από τα πιο γνωστά και δημοφιλή κείμενα του αγίου Νεκταρίου, ο άγιος δίδασκε στους μαθητές του το ποιμαντικό ενδιαφέρον και την γνήσια χριστιανική αγάπη που οφείλουν να επιδεικνύουν οι Ορθόδοξοι Επίσκοποι (και γενικότερα οι Ορθόδοξοι πιστοί) προς τον πλησίον, ακόμη κι αν αυτός είναι ετερόδοξος ή ετερόθρησκος, διατηρώντας στο ακέραιο την Ορθόδοξη συνείδησή τους. Κατά την προσωπική μας εκτίμηση, ίσως δεν θα ήταν υπερβολή να χαρακτηρίσουμε αυτό το πολύ δυνατό κείμενο, ως ένα νέο «ύμνο της αγάπης» προς τον πλησίον, σχεδόν παραπλήσιο στο νόημα με τον γνωστό «ύμνο της αγάπης» του Αποστόλου Παύλου.

Όπως συμβαίνει όμως σχεδόν πάντα σε αυτές τις περιπτώσεις, στην εποχή της Οικουμενικής Κίνησης, ένα τέτοιο σπουδαίο και διακριτικό κείμενο χριστιανικής αγάπης είναι σχεδόν αδύνατο να μην διαστρεβλωθεί, ως προς το αυθεντικό νόημά του. Και τούτο διότι, με μια

επιδερμική και επιπόλαιη προσέγγισή του, οι εκφραστές του διαχριστιανικού κινήματος θεωρούν πως μέσα σε αυτό μπορούν να αλιεύσουν επιχειρήματα που εκμηδενίζουν ή έστω απομειώνουν σημαντικά την αξία του δόγματος και υπερτονίζουν την έννοια της αγάπης. Η εκτίμησή τους όμως αυτή είναι πέρα για πέρα εσφαλμένη, διότι, με μία προσεκτική προσέγγιση, στο κείμενο αυτό του αγίου Νεκταρίου φαίνεται καθαρά ότι ο εν λόγω συγγραφέας σε καμμία περίπτωση δεν μηδενίζει ή έστω απομειώνει τις δογματικές διαφορές για να προβάλει μία αγάπη κτιστή και αυτονομημένη από την ορθή πίστη, όπως εννοούν και προβάλλουν σήμερα την έννοια της αγάπης οι εκκοσμικευμένοι θεολόγοι και χριστιανοί του καιρού μας.

Στο κείμενο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί πως σαφώς και τονίζεται υπεροχικώς η έννοια της αγάπης (κάτι που συμβαίνει ασφαλώς και στον «ύμνο της αγάπης» του Αποστόλου Παύλου), με τη σημαντική όμως παράμετρο ότι η αγάπη για την οποία κάνει λόγο ο άγιος Νεκτάριος, δεν είναι αποτέλεσμα μιας αυτονομημένης συναισθηματικής καταστάσεως, αλλά καρπός του Αγίου Πνεύματος. Πράγμα που σημαίνει ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ορθή πίστη και κατά συνέπεια δεν

αποτελεί προϊόν ενός δογματικού μινιμαλισμού, βασισμένο στις αρχές του ουμανισμού ή, στην καλύτερη περίπτωση, μιας χριστιανικής ηθικής δυτικού τύπου. Δεν πρόκειται δηλαδή για μία αγάπη αυτονομημένη από τη συμπαγή και αδιαπραγμάτευτη δογματική συνείδηση της Ορθοδόξου Εκκλησίας, αλλά πρόκειται για την άκτιστη αγάπη του Θεού, όπως αυτή περιγράφεται στην παραβολή του «καλού Σαμαρείτη».

Προς αποκατάσταση λοιπόν της πραγματικότητας, αυτό που παρουσιάζει ο άγιος με πολύ απλό τρόπο στην συγκεκριμένη ενότητα είναι το αυτονόητο, ότι δηλαδή ο εκάστοτε Επίσκοπος της Ορθοδόξου Εκκλησίας οφείλει εκτός από τέλεια δογματική συνείδηση να έχει και τέλεια αγάπη προς όλους τους ανθρώπους, είτε αυτοί είναι μέλη της Εκκλησίας, είτε βρίσκονται εκτός Εκκλησίας. Οφείλει δηλαδή να μην αγαπά μόνον τους ομοδόξους αλλά και τους ετεροδόξους, διατηρώντας όμως τη συνείδηση πως απέναντί του έχει ετεροδόξους χριστιανούς, ήτοι χριστιανούς που αποκλίνουν δογματικώς από την υγιή και ορθή διδασκαλία της Ορθοδόξου Εκκλησίας (=αιρετικούς), άρα πνευματικώς ασθενείς που χρήζουν ανάλογης θεραπείας. Τούτη η αγιοπνευματική προσέγγιση του Επισκόπου απέναντι στους ετεροδόξους

απορρέει από τον χαρακτήρα της διακρίσεως που έχει η Ορθόδοξη ποιμαντική, διότι, όπως εντέλλεται ο ίδιος ο Κύριος Ιησούς Χριστός, αυτή η συμπεριφορά και μαρτυρία της αναλλοίωτης αγάπης προς τους ετεροδόξους, ενδέχεται να προκαλέσει το θαυμασμό τους και να τους ελκύσει κατ' αυτόν τον τρόπο στην αλήθεια της Ορθοδοξίας: «οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Μθ. ε' 16) .

Κατά συνέπεια, ο Επίσκοπος που δεν αγαπά τους ετεροδόξους δεν εργάζεται και για την σωτηρία αυτών, αντιθέτως κινείται από ψευδή ζήλο, στερημένος από αγάπη. Μετατρέπεται εν ολίγοις σε διδάσκαλο του μίσους και μαθητή του πονηρού. Σύμφωνα με τον άγιο Νεκτάριο λοιπόν, ο Επίσκοπος οφείλει να εμμένει στις ηθικές αρχές του Ευαγγελίου και να μην τις παραβιάζει δήθεν λόγω δογματικών διαφορών. Η αγάπη πότε δεν πρέπει να θυσιάζεται για οποιαδήποτε δογματική διαφορά.

Εδώ όμως είναι και το λεπτό σημείο της παρεξηγήσεως με τους θιασώτες της Οικουμενικής Κινήσεως, το σημείο που σκοπίμως παρερμηνεύουν, απομειώνοντας (ή και εκμηδενίζοντας) τις δογματικές διαφορές, υπερτονίζοντας αντιθέτως την άνευ όρων αγάπη. Όπως είναι λογικό, μια

τέτοια προσέγγιση δογματικού μινιμαλισμού σαφέστατα διαστρεβλώνει και αδικεί κατάφωρα το σπουδαίο πνευματικό νόημα της διδασκαλίας του αγίου Νεκταρίου «προς τους ετεροδόξους», επειδή η αναφορά που κάνει ο άγιος περί μη θυσίας της αγάπης για την οποιαδήποτε δογματική διαφορά, δεν εξυπονοεί ότι πρέπει να θυσιάζεται αυτή η δογματική διαφορά, να λησμονείται ή ακόμα και να παραθεωρείται χάριν της αγάπης! Γιατί τότε εξυπακούεται πως η αγάπη αυτή δεν αποτελεί καρπό του Αγίου Πνεύματος, δεν είναι η τέλεια αγάπη που είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την τέλεια πίστη¹⁵⁶.

Το σημείο αυτό λοιπόν είναι ιδιαίτερος κρίσιμος και ευαίσθητος, διότι, επαναλαμβάνουμε, είναι το σημείο που διαστρέφουν συστηματικά οι υπέρμαχοι της Οικουμενικής Κινήσεως. Και δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός πως

---

¹⁵⁶ Η σκόπιμη αυτή διαστρέβλωση της διδασκαλίας του αγίου Νεκταρίου εκ μέρους των θεολόγων που πρόσκεινται στην Οικουμενική Κίνηση, εκπηγάξει από το πεδίο της μεταπατερικής θεολογίας, αφού ο δογματικός μινιμαλισμός που εισηγείται, χάριν μιας αγάπης κοσμικής προελεύσεως, ακυρώνει πλήρως την χαρισματική εμπειρία των Αγίων Πατέρων στο εν λόγω θέμα. Μία εμπειρία που συμπυκνώνεται στο λόγο του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου: «μηδέν νόθον δόγμα τῷ τῆς ἀγάπης προσχήματι παραδέχθητε». Βλ., αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς Φιλιπησίους 2,1*, PG 62, 191.

στους ποικίλους Διαλόγους που διεξάγουν με τους ετεροδόξους χριστιανούς τις τελευταίες δεκαετίες, για να δικαιολογήσουν συχνά διάφορες δογματικές υποχωρήσεις που κάνουν, προβάλλουν ιδιαίτερος τη θέση αυτή του αγίου Νεκταρίου: πως η αγάπη δεν πρέπει να θυσιάζεται για οποιαδήποτε δογματική διαφορά. Την προβάλλουν όμως μονομερώς και κατά τρόπο παραπλανητικό, αφήνοντας να εννοηθεί πως η δύναμη της αγάπης δύναται να υποβαθμίσει τη γνησιότητα της πίστεως ή μπορεί να ενεργεί αυτονομημένα από την ορθή δογματική συνείδηση της Εκκλησίας, με ό,τι αυτό μπορεί να συνεπάγεται ¹⁵⁷.

Συν τοις άλλοις, η αποκλειστικώς μονόπλευρη προβολή του κειμένου: «Σχέσις του Επισκόπου προς τας των ετεροδόξων εκκλησίας» από τους υπέρμαχους της Οικουμενικής Κινήσεως στα διάφορα θεολογικά φόρουμ, στερείται επιστημονικής εντιμότητας, από τη στιγμή που οι ίδιοι θεολογικοί κύκλοι αποσιωπούν επιδεικτικά και κατά κανόνα το αμέσως προηγούμενο κείμενο του αγίου, που βρίσκεται στην ίδια θεματική ενότητα και φέρει τον

---

¹⁵⁷ Αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 192.

τίτλο: «Τα καθήκοντα (του Επισκόπου) προς τα έθνη» ¹⁵⁸ . Εκεί που ο άγιος Νεκτάριος καθιστά σαφές ότι οι Επίσκοποι, ως διάδοχοι των Αποστόλων, έχουν ως κύρια αποστολή, όχι να επιδοθούν σε μία στείρα και ανούσια αγαπολογία, στα πλαίσια ενός ατέρμονου και αδιέξοδου διαλόγου, αλλά να διαδώσουν τον θείο λόγο σε όλο τον κόσμο, ετερόδοξο και ετερόθρησκο, με σκοπό να τον σώσουν από τη σήψη και τη διαφθορά και να τον φωτίσουν. Αυτό είναι το πρώτιστο καθήκον και έργο των Επισκόπων που τους ανατίθεται από τον ίδιο τον Σωτήρα Χριστό, ένα καθήκον ύψιστης και πραγματικής αγάπης ¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ Στην πράξη αυτά τα δύο κείμενα συμπληρώνουν το ένα το άλλο, αφού στο μεν πρώτο προβάλλεται η τέλεια δογματική συνείδηση, της οποίας πρέπει να εμφορείται ο Επίσκοπος, ώστε να ενεργεί με ιεραποστολικό ζήλο προς τον ετερόδοξο και ετερόθρησκο κόσμο, στο δέ δεύτερο, που είναι ουσιαστικά ένας οδηγός συμπεριφοράς προς τον κόσμο της αποστασίας, προβάλλεται η τέλεια αγάπη που οφείλει να δείχνει ο Επίσκοπος χωρίς καμμία διάκριση!

¹⁵⁹ Κατά τον ιερό Χρυσόστομο η αγάπη που αποβλέπει στην σωτηρία του πλησίον, υπήρξε το κύριο γνώρισμα όλων των Αγίων Μαρτύρων της αρχαίας Εκκλησίας, ακόμα και όταν είχαν απέναντί τους τους ίδιους τους δημίους τους. Με θαυμαστό αποτέλεσμα πολλοί εξ αυτών των υποψήφιων φονιάδων, όχι μόνο να μεταστρέφονται και να σώζονται, αλλά να λαμβάνουν επιτόπου ακόμα και αυτόν τον στέφανον της δόξης του μαρτυρίου! Άρα, η μανιώδης αυτή αγάπη προς τον πλησίον «*εστιν άγιων ίδιον. Μη δόξαν, μη τιμήν, μηδε άλλο προτιμᾶν τῆς τοῦ πλησίον σωτηρίας*». Ακριβώς κατά το πρότυπο του Σωτήρος Χριστού, που αποτελεί τον μανιωδέστερο των εραστών της

, ακριβώς επειδή έχει ως σημείο αναφοράς την σωτηρία και την αιώνια ζωή του ανθρώπου ¹⁶⁰ .

Όπως γίνεται αντιληπτό, ένα τόσο υψηλό ιεραποστολικό έργο προς τους ετεροδόξους και ετεροθρήσκους, από την πλευρά ενός Επισκόπου, δεν ενεργείται απροϋποθέτως, αλλά ενεργείται μόνον από έναν Επίσκοπο που πάσχει τα θεία, πράγμα που σημαίνει ότι διακατέχεται από δύο τινά: τέλεια αγάπη αλλά και τέλεια δογματική συνείδηση. Επομένως, όσο κυνικό ή άκομψο κι αν ακούγεται αυτό, οι Επίσκοποι δεν

σωτηρίας του ανθρώπου. Βλ. σχετ., αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου, Υπόμνημα εις τον άγιον Ματθαίον τον Ευαγγελιστήν (Ομιλία Δ'), PG 58, 53.

¹⁶⁰ Επί τη βάσει αυτού του, εκφρασθέντος υπό του αγίου Νεκταρίου, υψίστου επισκοπικού-ποιμαντικού καθήκοντος απέναντι στους ετεροδόξους χριστιανούς, και της ανύπαρκτης ουσιαστικά εφαρμογής του σχεδόν εκ του συνόλου των Ιεραρχών στη σημερινή μας εποχή, ο μακαριστός μοναχός Θεόκλητος Διονυσιάτης έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου, εκτιμώντας ότι: «Είναι πλέον βέβαιο ότι εάν και σήμερα τηρούσαν τη στάση του αγίου Νεκταρίου οι Ιεράρχες μας, θα ήταν αδύνατον να είχαν φτάσει σ' αυτή την κατάσταση τα εκκλησιαστικά πράγματα. Διότι είναι πασιφανές ότι οι Δυτικόφιλοι ευκολώτατα γίνονται "Οικουμενιστές" και κατόπιν άνευ κάποιου αγώνα προπαγανδιστές της ψευδούς αγάπης και του κηρύγματος της "Ενώσεως", του οποίου καρπός θα είναι ο αφανισμός της Ορθοδοξίας». Βλ., Μοναχού Θεόκλητου Διονυσιάτη, Ο Άγιος Νεκτάριος Αιγίνης ο θαυματουργός: ο βίος και το έργο του, Εκδόσεις Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 134.

βρίσκονται στη θέση τους για να διεκπεραιώνουν μόνο διοικητικό έργο ή για να προσφέρουν κάποιες καλές υπηρεσίες κοσμικού χαρακτήρα, ως άλλοι δημόσιοι υπάλληλοι, ούτε για να προσφέρουν ανθρωπιστικό, κοινωνικό ή ακτιβιστικό έργο, ως άλλοι κοινωνικοί εργάτες. Αλλά βρίσκονται στην θέση εκείνη, ώστε να οδηγήσουν τα ειδωλολατρικά έθνη στη σωτηρία και στην επίγνωση της αληθείας. Σύμφωνα πάντα με τον άγιο Νεκτάριο, οι Επίσκοποι που παραμελούν αυτό το καθήκον, θα παραμεληθούν σφόδρα από τον ίδιο τον Κύριο κατά την περίοδο της Κρίσεως, καθώς θα ακούσουν τον φρικτό λόγο: «πονηρέ δούλε και οκνηρέ», αλλά και την ακόμη πιο φοβερή ετυμηγορία κατ' αυτών: « ἄρατε οὖν ἀπ' αὐτοῦ τὸ τάλαντον... καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον ἐκβάλετε εἰς τὸ σκοτός τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγγμὸς τῶν ὀδόντων» (Μθ. κε' 26-30)¹⁶¹.

2. Ο πραγματικά ανεξίθρησκος Χριστιανός

Οι καταχραστές του όρου «Εκκλησία», αυτοί δηλαδή που προσπαθούν να διευρύνουν παρανόμως τα όρια της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας και να συμπεριλάβουν, έστω και οριακά, άλλες χριστιανικές

---

¹⁶¹ Αγίου Νεκταρίου, *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 191.

ομολογίες και κοινότητες, επικαλούνται ως άλλοθι για το παράνομο εγχείρημά τους το γεγονός πως οι ίδιοι διαπνέονται υπό του πνεύματος της ανοχής των ετεροδόξων χριστιανών. Γνώμονας των ενεργειών τους, λένε, είναι το πνεύμα της ανεξιθρησκείας που πρέπει να διέπει κάθε Ορθόδοξο πιστό.

Το λογικό σφάλμα όμως που διαπράττουν στην περίπτωση αυτή οι υπέρμαχοι της διαχριστιανικής-εκκλησιολογικής προσέγγισης είναι πως αυτές οι ίδιες οι αρχές της ανεξιθρησκείας δεν ταυτίζονται μαζί τους και με την διευρυμένη φιλοσοφία τους. Και τούτο διότι, σύμφωνα με την αριστουργηματική θεολογική μελέτη του Ευγένιου Βούλγαρη, «Περί ανεξιθρησκείας», που αναδεικνύει και παρουσιάζει ο άγιος Νεκτάριος, ο πραγματικά ανεξιθρησκος πιστός δεν είναι ο χαλαρός ή και ο αδιάφορος περί των δογματικών ζητημάτων πιστός, αλλά η εικόνα του ευσεβούς πιστού, που έχει ζήλο κατ' επίγνωσιν, προς υπεράσπιση της Ορθοδόξου πίστεως. Με πιο απλά λόγια, ο πραγματικά ανεξιθρησκος χριστιανός είναι ο επιεικής και πράος, που σε καμμία περίπτωση δεν χρησιμοποιεί βία ή άλλου είδους ωμότητες για να πείσει, αλλά είναι και ο ζηλωτής και αγωνιστής της πίστεως, που φροντίζει να διορθώνει όσους έχουν αθετήσει την ορθή

πίστη και να προφυλάσσει τους υγιείς πιστούς από όσους έχουν νοσήσει πνευματικά. Είναι αυτός που ανέχεται με μακροθυμία και ανεξικακία όσους αρνούνται να πειστούν

162 .

Αντιθέτως, ο χαλαρός ή αδιάφορος πιστός, που επικαλείται μάλιστα ως δικαιολογία της αδιαφορίας του την δήθεν ανεξιθρησκεία του, εν τοις πράγμασιν, με βάση τις αρχές της ανεξιθρησκείας που μόλις αναπτύχθηκαν, δεν είναι ανεξιθρησκός αλλά άθρησκος. Επειδή ακριβώς έχει έλλειψη ζήλου και δεν ενδιαφέρεται για την σωτηρία των ταλαίπωρων ψυχών που βρίσκονται δέσμιες του πονηρού, η ανεξιθρησκεία του κρίνεται ως υπερβολική, με την έννοια ότι ο αδιάφορος, στην καλύτερη περίπτωση βλέπει τη θρησκεία χαλαρά και στην χειρότερη δεν έχει θρησκεία. Μετέρχεται απλώς το όχημα της θρησκείας, για να πετύχει αλλότριους και ιδιοτελείς σκοπούς ¹⁶³ .

Αυτό πρακτικά σημαίνει δύο πράγματα:

1^{ον}, ότι για αυτούς (τους ετερόδοξους-ετερόθρησκους) που υποτίθεται πως νοιάζεται και μεριμνά, ο ίδιος ως

---

¹⁶² Αγίου Νεκταρίου, *Περί Ανεξιθρησκείας*, εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, Αθήναι, σελ. 5.

¹⁶³ Βλ., ό. π., σελ. 5-6.

προς την πνευματική κατάσταση δεν διαφέρει από αυτούς, άρα είναι άτοπο το δήθεν ενδιαφέρον του, και

2^{ον}, πως ο ίδιος δεν πολυσκοτίζεται εάν εκ των παρανόμων ενεργειών του ζημιωθεί ή σβηστεί παντελώς από τον κόσμο η πίστη. Με λίγα λόγια λοιπόν, ο αδιάφορος δεν πάσχει πνευματικώς, είναι ανάλγητος σωτηριολογικώς, για τον λόγο αυτό κατατάσσεται στους άθρησκους και όχι στους ανεξίθρησκους.

Σε μία επιπρόσθετη παραλλαγή του, ο δήθεν ανεξίθρησκος χριστιανός, εντάσσεται στους συγκρητιστές εκείνους που, ως επίγονοι των αρχαίων Ρωμαίων, με ισχυρό σύμμαχο την κρατική εξουσία, ενεργεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε όλες οι θρησκείες να γίνουν αποδεκτές ως ισότιμες, χωρίς να ξεχωρίζει κάποια ως αληθή πίστη. Και σε αυτήν την περίπτωση ασφαλώς δεν μπορεί να γίνει λόγος περί ανεξιθρησκείας, παρά μόνο για μία συγκεκριμένη μορφή πολιτικής αθεΐας ¹⁶⁴.

---

¹⁶⁴ Βλ., ό. π., σελ. 6-7.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Με την ολοκλήρωση της παρούσης μελέτης, εκτιμούμε πως εν πολλοίς προσπαθήσαμε να διαφωτίσουμε και να αποδώσουμε την πραγματική θεώρηση που είχε ο άγιος Νεκτάριος γύρω από τον όρο «Εκκλησία» και τα όρια της. Το αποτέλεσμα αυτό επιτεύχθηκε μέσα από ενδελεχή έρευνα του επιστημονικού-συγγραφικού του έργου, όπου επιχειρήσαμε να αναδείξουμε την αυθεντική Εκκλησιολογία που εκφράζει ο άγιος και συνάμα να αποκαταστήσουμε ορισμένα σημεία, που σκοπίμως και εντέχνως διαστρεβλώνουν ορισμένοι θεολογικοί κύκλοι, στην προσπάθεια που κάνουν για να εξυπηρετήσουν επικοινωνιακά οφέλη σχετικά με την προώθηση της Οικουμενικής Κινήσεως τόσο σε ακαδημαϊκό, όσο κυρίως σε λαϊκό επίπεδο.

Με βάση λοιπόν αυτή την έρευνα που διεξήχθη, τα πορίσματα που εξάγονται καταδεικνύουν ότι:

- 1) Ο όρος «Εκκλησία» για τον άγιο Νεκτάριο, δεν είναι κάτι που δεν ορίζεται ή δεν μπορεί να κατανοηθεί και να οριοθετηθεί, όπως σκοπίμως παραπληροφορούν οι εισηγητές της Οικουμενικής Κινήσεως. Ούτε είναι κάτι άορατο με φαντασιακές προεκτάσεις και

εκτιμήσεις, που αναμένουμε ως Χριστιανοί να οικοδομηθεί εις τρόπον ώστε να γίνει ορατό στο μέλλον. Αλλά είναι η «εδώ και τώρα» ορατή βασιλεία του Θεού επί της γης, η Εκκλησία της Καινής Διαθήκης ή αλλιώς η Εκκλησία της Χάριτος του Χριστού, που περιλαμβάνει όλους εκείνους τους Χριστιανούς που πιστεύουν ορθοδόξως Αυτόν.

- 2) Ειδικότερα, κατά τον άγιο Νεκτάριο, η Εκκλησία είναι θείον θρησκευτικό σύστημα, το οποίο ιδρύθηκε από τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό και εγκαινιάστηκε διά της επιφοιτήσεως του Αγίου Πνεύματος κατά την ημέρα της Αγίας Πεντηκοστής εν τω συνόλω των αληθειών, των θεσμών, των μυστηρίων και των εντολών Αυτού. Αυτή είναι η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία που ομολογούμε στο Σύμβολο της Πίστεως, η οποία καθίσταται το όργανο της Θείας Χάριτος, που ενεργεί την κοινωνία του Θεού και των ανθρώπων διά μέσου της πίστεως προς τον Σωτήρα Χριστό. Είναι επίσης ο οίκος του Θεού, διότι σε αυτόν κατοικεί και λατρεύεται ο Θεός. Και θεμέλια του οίκου αυτού είναι οι Προφήτες και οι Απόστολοι, ακρογωνιαίος λίθος ο Χριστός, στύλοι οι Πατέρες που τήρησαν την ενότητα της πίστεως και λίθοι οι απλοί πιστοί : « ἄρα οὖν οὐκ ἐτι ἐστὲ ξένοι καὶ

πάροικοι, ἀλλὰ συμπολίται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Εφεσ. β' 19-22).

- 3) Από τη στιγμή που ομολογούμε στο Σύμβολο της Πίστεως ότι η Εκκλησία είναι Μία και Καθολική, ταυτοχρόνως αποκλείεται το ενδεχόμενο να είναι «μία και διηρημένη», διότι κάτι τέτοιο αποτελεί αντίφαση εν τοις ὀροις.

Επιπλέον, η θέση που εκφράζουν πολλοί σύγχρονοι ακαδημαϊκοί θεολόγοι, ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία ἀπ' τη μια «καθορίζει μόνη της τὰ ὅριά της, γιαντὸ μπορεῖ καὶ αὐτοπροσδιορίζεται καὶ ὡς ἡ Μία, Ἁγία, Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία», ἀλλὰ ἀπὸ την ἄλλη «ἐκκλησιολογικὰ δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορίσει ἢ νὰ ἀπορρίψει καμμία ἄλλη ἀντίστοιχη ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα, ἢ ὁποία εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ ἐκκλησιολογικὰ της ὅρια», ἀποτελεῖ μίαν πέρα γιὰ πέρα ἀντιφατικὴ θεωρία, ἐντελῶς ξένη ἱστορικοδογματικὰ πρὸς την Ορθόδοξη Παράδοση. Το πιστοποιεῖ ἄλλωστε ξεκάθαρα στὶς μελέτες του ὁ ἅγιος Νεκτάριος, ὁ ὁποῖος «επόμενος τοῖς Ἁγίοις Πατράσι», τονίζει με σαφὴ καὶ ἀπόλυτο τρόπο ὅτι ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς γιὰ παράδειγμα, ἐμμένοντας

«και εξελίσσοντας την καινοτομία του Πρωτείου εξουσίας, διασπάται από την ενότητα και εξέρχεται της Εκκλησίας».

Άρα, η Ορθόδοξη Εκκλησία όταν ομιλεί μετά βεβαιότητας για την ταυτότητά της πως είναι η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία, δεν καθορίζει απλώς τα δικά της όρια, αλλά προσδιορίζει ρητώς και την αρμόζουσα θέση των λεγόμενων ετερόδοξων Εκκλησιών, καταδεικνύοντας ότι αυτές βρίσκονται οντολογικώς εκτός των ορίων της Μίας και Οικουμενικής Εκκλησίας.

- 4) Η Εκκλησία έχει συγκεκριμένη ιεραρχική δομή και συγκεκριμένο πολίτευμα, όπως αυτό εκφράζεται μέσα από το συνοδικό της σύστημα.

Γενικότερα, η Εκκλησία διά των Οικουμενικών Συνόδων εν Αγίω Πνεύματι είναι η μόνη αναμάρτητη και αλάθητη ως συλλογικό όργανο και μόνον αυτήν οφείλουν πάντες να αναγνωρίζουν ως αλάθητη. Για αυτό και η Εκκλησία είναι η μόνη που δύναται να κρίνει και να ανακρίνει τους Πάπες, τους Πατριάρχες και τους απανταχού της γης Αρχιερείς, και να μην ανακρίνεται υπό ενός αλαθήτου προσώπου που προβαίνει σε αντιποίηση αρχής. Αυτά είναι τα κανονικά όρια της Εκκλησίας, όρια τα οποία ο

Παπισμός, δια των δογμάτων του «πρωτείου εξουσίας» και «αλαθήτου», παραβίασε και εξέπεσε της Χάριτος του Αγίου Πνεύματος.

- 5) Η χρήση επομένως του όρου «Δυτική Εκκλησία» εκ μέρους του αγίου Νεκταρίου στις θεολογικές μελέτες του, είναι καθαρά επιστημονική, ως τεχνικού όρου (*terminus technicus*). Άρα δεν γίνεται επειδή ο άγιος αναγνωρίζει στους ετεροδόξους χριστιανούς εκκλησιαστική ύπαρξη με την έννοια την αγιοπνευματική και μυστηριακή. Το προνόμιο αυτό της εκκλησιαστικής υπάρξεως, σύμφωνα με τον ίδιο, ανήκει αποκλειστικά στην Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία όχι μόνο δεν απέκλινε από το Ορθόδοξο πνεύμα αλλά είναι η μόνη Εκκλησία που, από της ιδρύσεώς της μέχρι και σήμερα, διεφύλαξε πιστώς και απαρεγκλίτως την αποστολή της πρώτα να κατηχεί και έπειτα να βαπτίζει, εφαρμόζοντας με ακρίβεια τις ευαγγελικές εντολές.
- 6) Τέλος, η πολυπόθητη ένωση των δύο Εκκλησιών, κατά τον άγιο Νεκτάριο, είναι πρακτικώς αδύνατη και ανέφικτη για δύο πολύ σημαντικούς λόγους:
- α) διότι το πολιτικοθηρησκευτικό οικοδόμημα του Βατικανού στηρίζεται στο Πρωτείο εξουσίας, το οποίο για τους Παπικούς είναι μία αρχή

αδιαπραγμάτευτη, ακριβώς διότι άνευ αυτού δεν έχει λόγο ύπαρξης το παπικό σύστημα, και
β) διότι η *Ελληνική Εκκλησία*, μη υποτασόμενη στο παπικό πρόγραμμα του Πρωτείου, επέδειξε αδούλωτο φρόνημα και εισήλθε στην μαύρη λίστα του Παπισμού. Για τον λόγο αυτό, σύμφωνα με την συγκλονιστική αποκάλυψη του αγίου Νεκταρίου, η Ορθόδοξη Εκκλησία πρέπει να τιμωρηθεί με τον αφανισμό της και μαζί μ' αυτήν να αφανιστεί και το Ελληνικό Έθνος.

Τούτος ο αφανισμός στην εποχή μας, δεν επιχειρείται ασφαλώς διά του ξίφους, αλλά περνά μέσα από τη σταδιακή νόθευση της Ορθοδόξου αυτοσυνειδησίας, κάτι που επεσήμανε εγκαίρως ο άγιος Νεκτάριος, ο οποίος πρόλαβε και έζησε το προοίμιο της Οικουμενικής Κινήσεως.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η εκκλησιολογική συμβολή του αγίου Νεκταρίου στη νεότερη Εκκλησιαστική Ιστορία υπήρξε καθοριστική, αφού καταγράφηκε και αποτυπώθηκε στο κατώφλι σημαντικών θεολογικών και εκκλησιολογικών εξελίξεων. Μέσα λοιπόν σ' αυτό το υπό διαμόρφωση εκκλησιολογικό κλίμα, ο άγιος παρακολουθούσε με

ανύσταχτο ενδιαφέρον όλες αυτές τις επιχειρούμενες εξελίξεις και μεταβολές στα θεολογικά δρώμενα, μη μένοντας άπραγος και αδρανής. Αλλά αντιθέτως, όντας προικισμένος με τα δύο σημαντικότερα εφόδια που μπορεί να έχει ένας Ορθόδοξος Χριστιανός, ήτοι πατερικό νου και άρτια επιστημονική συγκρότηση, εστίασε το ενδιαφέρον του, ως αυθεντικός διδάσκαλος της θεολογίας, στην εκκλησιολογική κατήχηση των σπουδαστών του, της *Ριζαρείου Σχολής*, και του πιστού πληρώματος της Εκκλησίας.

Αφουγκραζόμενος τα «σημεία των καιρών», γνώριζε πολύ καλά ότι η γνώση και βίωση της αλήθειας, συνιστούν συνοπτικώς την Ορθοδοξία, ενώ απόκλιση από αυτή την γνώση και μετοχή συνιστούν την αίρεση. Αυτή η διδασκαλική και ποιμαντική έκφραση της Ορθοδόξου αυτοσυνειδησίας εκ μέρους του αγίου, αληθώς δικαιώνει τον χαρακτηρισμό ως «*στύλου της Ορθοδοξίας*», που του αποδόθηκε στο πρώτο Απολυτικό του, υπό του γνωστού και χαρισματούχου Υμνογράφου της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας *Γεράσιμου Μοναχού Μικραγιαννανίτου* εν έτει 1926. Σ' αυτό σκιαγραφεί, κατά την προσωπική μας γνώμη, την υψηλών προδιαγραφών προσωπικότητα του αγίου

Νεκταρίου ως λογιώτατου και ομολογητή ιεράρχη, προσωπικότητα ιεράρχη η οποία σπανίως πλέον συναντάται στους κόλπους της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Ο ΟΡΟΣ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ» ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΝΕΚΤΑΡΙΟ

(ΠΕΡΙΛΗΨΗ)

Στην εποχή της Οικουμενικής Κινήσεως, το ζητούμενο της ενότητας του πολύ-διηρημένου χριστιανικού κόσμου συσχετίζεται με το φιλόδοξο εγχείρημα της αναδόμησης της Εκκλησίας. Στο πλαίσιο αυτό, εκ μέρους των Ορθόδοξων θεολόγων που συμμετέχουν στην εν λόγω Κίνηση, συχνά διατυπώνεται η θεώρηση ότι δεν υπάρχει ακριβής ορισμός του όρου «Εκκλησία» και ότι ουδείς γνωρίζει που βρίσκονται οντολογικώς τα όρια της Εκκλησίας. Η σύγχρονη αυτή εκκλησιολογική θεώρηση βρίσκει σαφώς αντίθετο τον άγιο Νεκτάριο, Επίσκοπο Πενταπόλεως, αφού σύμφωνα με τον ίδιο ο όρος «Εκκλησία» δεν είναι κάτι που δεν ορίζεται ή δεν μπορεί να κατανοηθεί και να οριοθετηθεί, ούτε είναι κάτι αόρατο με φαντασιακές προεκτάσεις και εκτιμήσεις, που αναμένουν οι Χριστιανοί να οικοδομηθεί εις τρόπον ώστε να γίνει ορατό στο μέλλον. Ειδικότερα, κατά τον άγιο Νεκτάριο, η Εκκλησία είναι ορατό θείον θρησκευτικό σύστημα, το οποίο ιδρύθηκε από τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό και εγκαινιάστηκε διά της επιφοιτήσεως του Αγίου

Πνεύματος κατά την ημέρα της Αγίας Πεντηκοστής εν τω συνόλω των αληθειών, των θεσμών, των μυστηρίων και των εντολών Αυτού. Αυτή είναι η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία που ομολογείται στο Σύμβολο της Πίστεως, η οποία καθίσταται το όργανο της Θείας Χάριτος, που ενεργεί την κοινωνία του Θεού και των ανθρώπων διά μέσου της πίστεως προς τον Σωτήρα Χριστό. Είναι επίσης ο οίκος του Θεού, διότι σε αυτόν κατοικεί και λατρεύεται ο Θεός. Η δέ ομολογία στο Σύμβολο της Πίστεως ότι η Εκκλησία είναι Μία και Καθολική, ταυτοχρόνως αποκλείει το ενδεχόμενο να είναι «μία και διηρημένη», διότι κάτι τέτοιο αποτελεί αντίφαση. Άρα, η Ορθόδοξη Εκκλησία όταν ομιλεί μετά βεβαιότητας για την ταυτότητά της πως είναι η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία, δεν καθορίζει απλώς τα δικά της όρια, αλλά προσδιορίζει ρητώς και την αρμόζουσα θέση των λεγόμενων ετερόδοξων Εκκλησιών, καταδεικνύοντας ότι αυτές βρίσκονται οντολογικώς εκτός των ορίων της Μίας και Οικουμενικής Εκκλησίας.

The Term «Church» According to Saint Nektarios

(Abstract)

Within the current era of Ecumenical Movement, the extensively witnessed unity desideratum of the highly divided Christian population is closely related to the ambitious attempt of restructuring the Church. In this context, Orthodox theologians participating in this Movement often claim that there is no precise definition of the term «Church» and that the ontological boundaries of Church are unknown. Nevertheless, this modern ecclesiastical concept is fundamentally against the postulations of saint Nektarios, Bishop of Pentapolis, whom testifies that the term «Church» is neither undefinable, nor incomprehensible and unquantifiable. In fact, it is not an invisible notion with imaginary dimensions and estimates which Christian population expects it to be witnessed visible manifestation in the ultimate future. Specifically, according to saint Nektarios, the Church is a visible divine religious framework, which was established by our Lord Jesus Christ and was inaugurated through the outpouring of Holy Spirit on the day of the Pentecost in line with the entire set of his truths, institution, sacred mysteries and orders. This forms

the One Holy Catholic and Apostolic Church, which is confessed in the Apostles Creed, that constitutes the instrument of Divine Grace, which realizes the communion of God and people through their faith to Savior Christ. Furthermore, it is the house of God, since this is where God lives and is worshiped. In addition, the aforementioned confession to the Apostles Creed that the Church is One and Catholic, rejects the possibility that it is «one and divided», as this constitutes a fundamental contradiction. Based on this, when the Orthodox Church claims with certainty its identity as One, Holy, Catholic and Apostolic Church, it does not only determine its boundaries; it explicitly quantifies the appropriate position of the so called heterodox churches, by evincing that they are not ontologically within the bounds of the aforementioned One and Ecumenical Church.

ΠΗΓΕΣ

- ❖ Αγίου Νεκταρίου, *Μελέτη ιστορική περι τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Α', εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, Β' Έκδοσις, Αθήναι 1998.
  - *Μελέτη ιστορική περι τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος*, τ. Β', εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, Β' Έκδοσις, Αθήναι 2000.
  - *Ποιμαντική*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1974.
  - *Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1972.
  - *Μελέται δύο Α) Περί τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Β) Περί τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως*, Αθήναι 1987.
  - *Ὁρθόδοξος Ἱερὰ Κατήχησις*, Εκδόσεις Βασιλείου Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2001.
  - *Περί Ἀνεξιθρησκείας*, εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος, Β' έκδοση, Αθήναι 2000.

ΠΑΤΕΡΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

- ❖ Αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς Φιλιππησίους 2,1* , PG 62, 191.
----- *Υπόμνημα εἰς τὸν ἅγιον Ματθαῖον τὸν Εὐαγγελιστὴν (Ὁμιλία Δ')*, PG 58, 53.
- ❖ Αγίου Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, PG 94, 976 A και PG94, 977 A.
- ❖ Αγίου Νικολάου Καβάσιλα, *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, Λόγος Α'*, PG 150, 504 A.
----- *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, Λόγος Β'*, PG 150, 528 A και PG 150, 528 B.
- ❖ Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, *Κεφάλαια φυσικά, θεολογικά, ἠθικά τε και πρακτικά 93*, PG 150, 1188B.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης, Μοναχός, *Άγιος Νεκτάριος ο θαυματουργός: ήτοι βίος και πολιτεία του εν Αγίοις πατρός ημών Νεκταρίου*, 1973.
- ❖ Δημητρακόπουλος, Σοφοκλής, *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως- Η πρώτη άγια Μορφή των καιρών μας- Ιστορική βιογραφία σε αυθεντικές πηγές*, Αθήνα 2005.
- ❖ Θεόκλητος Διονυσιάτης, Μοναχός, *Ο Άγιος Νεκτάριος Αιγίνης ο θαυματουργός: ο βίος και το έργο του*, Εκδόσεις Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1979.
- ❖ Καρμίρης, Ιωάννης, *Δογματικά και Συμβολικά Μνημεία*, τόμ. Β', Αθήναι.
- ❖ Κασκανιώτη, Βλασία, *Εκκλησία, σχίσμα και αίρεση κατά τον άγιο Νεκτάριο*, Διδακτορική Διατριβή, Θεολογική Σχολή Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2005.
- ❖ Κουρεμπελής, Ιωάννης, *ΛΟΓΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ Α'*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2009.
- ❖ Ματθαιάκης, Τίτος, Αρχιμανδρίτης, *Όσιος Νεκτάριος Κεφαλάς Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)*, Αθήναι 1955.
- ❖ Ματσούκας, Νίκος, *ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ-Ιστορία-Θεολογία*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1996.
- ❖ Οικουμενικό Πατριαρχείο, *Η περί των σχέσεων των Αυτοκέφαλων Ορθοδόξων Εκκλησιών και περί άλλων*

γενικών ζητημάτων-Πατριαρχική και Συνοδική Εγκύκλιος του 1902 και εις αυτήν απαντήσεις των Αγίων Αυτοκέφαλων Εκκλησιών και η ανταπάντησις του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, εν Κωνσταντινουπόλει 1904.

- ❖ Πόποβιτς, Ιουστίνος, Αρχιμανδρίτης, *Ανθρωπος και Θεάνθρωπος-Μελετήματα Ορθοδόξου Θεολογίας*, Εκδοτικός Οίκος «Αστήρ», Αθήνα 1987.
- ❖ Ρόουζ, Σεραφείμ, Ιερομόναχος *Η Ορθοδοξία και η θρησκεία του μέλλοντος*, Εκδόσεις Μορφή, 2006.
- ❖ Ρωμανίδης, Ιωάννης, *Το Προπατορικόν Αμάρτημα*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010.
- ❖ Στανιλοάε, Δημήτριος, *Θεολογία και Εκκλησία*, Εκδόσεις «Τήνος», Αθήνα.
- ❖ Τσελεγγίδης, Δημήτριος, *Ορθόδοξη Θεολογία και ζωή - Μελέτες Συστηματικής Θεολογίας*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005.
---- *Η σωτηριολογία του Λουθήρου-Συμβολή στη μελέτη της Θεολογίας του Λουθήρου από ορθόδοξη άποψη*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2007.
---- *Προϋποθέσεις και κριτήρια του Ορθόδοξως και απλανώς θεολογείν*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2013.
- ❖ Τσομπανίδης, Στυλιανός, *Η συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και Θεολογίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών*, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2008.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ Ελπιδοφόρος (Λαμπруνιάδης), Μητροπολίτης Προύσσης, «*Primus sine paribus: Απάντησις εἰς τὸ περὶ πρωτείου κείμενον τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας*», στην επίσημη ιστοσελίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και συγκεκριμένα στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<https://www.ec-patr.org/arxeio/elp2014-01-gr.pdf>
- ❖ Επίσημη ιστοσελίδα του Τμήματος Θεολογίας της Θεολογικής Σχολῆς του Ε.Κ.Π.Α. , «*Ο Άγιος Νεκτάριος Απόφοιτος της Σχολῆς*», στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://www.theol.uoa.gr/agios-nektarios.html>
- ❖ Λαρεντζάκης, Γρηγόριος, *Εκκλησία και Εκκλησίες*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
https://www.scribd.com/doc/315515066/%CE%93%CE%A1%CE%97%CE%93%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3-%CE%9B%CE%91%CE%A1%CE%95%CE%9D%CE%A4%CE%96%CE%91%CE%9A%CE%97%CE%A3-%CE%95%CE%9A%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%91-%CE%9A%CE%91%CE%99-%CE%95%CE%9A%CE%9A%CE%9B%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%95%CE%A3#download&from_embed

- ❖ Μαρτζέλος, Γεώργιος, Το κείμενο της Ε' Προσυνοδικής Πανορθόδοξου Διασκέψεως για τις "Σχέσεις της Ορθόδοξου Εκκλησίας προς τον λοιπόν χριστιανικόν κόσμον" και η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

<https://blogs.auth.gr/moschosg/2016/11/14/%CE%B3%CE%B5%CF%8E%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B6%CE%AD%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%BF-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%84-%CF%80/>

- ❖ Χρυσόστομος (Σαββάτος), Μητροπολίτης Μεσσηνίας, Η χρήση του όρου «Εκκλησία-Εκκλησίου» στο Κείμενο «Σχέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας προς τον λοιπόν Χριστιανικόν κόσμον»- Αναφορά στο κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθόδοξης Εκκλησίας, στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

https://panorthodoxcemes.blogspot.gr/2016/11/blog-post_78.html

